

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Z OBSAHU

K 90. výročiu narodenia V. I. Lenina

STATE

Pavlenďa Viktor, Leninizmus žije v socialistickej výstavbe

Rapoš Pavol, Leninská teória imperializmu a skúmanie súčasného kapitalizmu

Roth Oto — Susa Jaroslav, Mierové spolunažívanie kapitalizmu a socializmu v učení V. I. Lenina

★

Rosa Jozef, K otázke nevyhnutnosti dane zo mzdy za socializmu

Kotzig Anton — Dančo Jozef, K problematike časového predstihu pri skúmaní medziodvetvových vzťahov

DISKUSIA

Vojtko Jozef, K problému merania spoločenských výrobných nákladov za socializmu

Spišiak Ján, Ekonomický význam zúčtovania za počítaním

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Slovenskej akadémie vied

Ročník VIII, 1960, číslo 2

Toto číslo bolo redakčne spracované v decembri 1959

OBSAH

STATE

K 90. výročiu narodenia V. I. Lenina

Pavlena Viktor, Leninizmus žije v socialistickej výstavbe	119
Rapoš Pavol, Leninská teória imperialismu a skúmanie súčasného kapitalizmu	130
Roth Oto — Susa Jaroslav, Mierové spolunažívanie kapitalizmu a socializmu v učení V. I. Lenina	137

★

Rosa Jozef, K otázke nevyhnutnosti dane zo mzdy za socializmu	147
Kotzig Anton — Dančo Jozef, K problematike časového predstihu pri skúmaní medziodvetvových vzťahov	159

DISKUSIA

Vojtko Jozef, K problému merania spoločenských výrobných nákladov za so- cializmu	175
Spišiak Ján, Ekonomický význam zúčtovania započítaním	186

ZO ZAHRANIČNEJ VEDY

O použití matematiky v ekonomických výskumoch a o vzťahu k ekonometrike Ján Ferianc	199
--	-----

RECENZIE A BIBLIOGRAFIA

L. V. Kantorovič, Ekonomický výpočet najlepšieho využitia zásob — La- dišlav Unčovskij	207
Jan Auerhan, Automatisace a její ekonomický význam — Ernest Bartoš	213
Bibliografia významnejších teoretických článkov	217

ZPRÁVY

Medzinárodná porada o otázkach marxistickej kritiky súčasnej buržoáznej politic- kej ekonómie (Štefan Heretik)	218
Niekoľko poznámok k jednej konferencii (Ivan Okáli)	220
Pracovné sústreďenie k problémom životnej úrovne (Ján Kúkeľ)	225
Konferencia o bratských vzťahoch Čechov a Slovákov	228

Hlavný redaktor: Štefan Heretik

Tajomníci redakčnej rady: Pavol Hoffmann, Jozef Dančo

Redakčná rada: Michal Falčan, Ján Ferianc, Zdeněk Hába, Félix Hutník,
Andrej Lantay, Viktor Pavlena, Pavol Rapoš, Jozef Rosa, Oto Roth, Ján
Svetoň, Miloš Švantner, Ján Tomčáni, Pavol Turčan.

Adresa redakcie: Bratislava, Vajanského nábr. 2, tel. 323-02, 223-95

W. J. ...

VIKTOR PAVLENDÁ

LENINIZMUS ŽIJE V SOCIALISTICKEJ VÝSTAVBE

Deväťdesiate výročie narodenia V. I. Lenina si pripomínajú národy socialistických krajín a celé pokrokové ľudstvo v čase nových úspechov leninskej politiky mierového súťaženia socializmu s kapitalizmom a leninskej teórie víťazstva socializmu a komunizmu.

XXI. sjazd KSSS vytýčil úlohy rozvinutej komunistickej výstavby v Sovietskom sväze. Národy Československa úspešne riešia úlohy dovršenia socialistickej výstavby, schválené XI. sjazdom KSČ. Doterajšie úspechy socialistickej revolúcie a socialistickej výstavby v Bulharsku viedli k tomu, že VII. sjazd KSB mohol vyhlásiť víťazstvo socializmu v krajine za skutočnosť. Pracujúci Čínskej ľudovej republiky kladú pevné základy socializmu. Ľud Nemeckej demokratickej republiky rieši úspešne úlohy rozvinutej socialistickej výstavby. Neustále sa upevňuje a rozvíja medzinárodné revolučné robotnícke hnutie, zvyšuje sa ekonomická moc svetovej sústavy socializmu a rastie blahobyť obyvateľstva socialistických krajín.

Či môže byť presvedčivejšie potvrdená vedecká pravdivosť nesmrteľného učenia marxizmu-leninizmu?

Marxizmus vznikol ako revolučný svetonázor, ako teória vedeckého komunizmu, ako vedecký výraz historickej úlohy triedy budúcnosti — proletariátu. Preto bol v minulom storočí zameraný na vedecké odhalenie vykorisťovateľskej podstaty kapitalistického spôsobu výroby a na vedecké zdôvodnenie zákonitosti zániku kapitalizmu a jeho revolučného vystriedania komunizmom.

Leninizmus odhalil podstatu nových sociálno-ekonomických podmienok epochy imperialistického kapitalizmu a socialistických revolúcií. Leninizmus rozvinul všetky hlavné stránky marxizmu: filozofiu, politickú ekonomiu, teóriu vedeckého komunizmu a povzniesol tak marxizmus na nový, vyšší stupeň.

Skutočnosti, charakterizujúce dnešný stav svetového socializmu, nielenže presvedčivo potvrdzujú vedeckú pravdivosť marxisticko-leninskej teórie, ale sú bezprostredným prejavom definitívneho víťazstva leninizmu v spoločenskej svetovej praxi.

Dnes, keď spomíname deväťdesiate výročie narodenín tvorcu leninizmu, môžeme obsah jeho učenia preveriť skúsenosťami socialistických krajín, predovšetkým Sovietskeho sväzu, a skúsenosťami celej svetovej

socialistickej sústavy. Práve v tejto skutočnosti, že skúsenosti SSSR sa rozšírili o skúsenosti ďalších socialistických krajín v Európe a Ázii, spočíva aj jedna z hlavných osobitostí dnešného hodnotenia triumfov leninizmu.

Leninizmus žije v socialistickej a komunistickej výstavbe v SSSR; žije v socialistickej výstavbe ľudovodemokratických krajín, medzi nimi aj našej Československej republiky.

„Všetky národy dospejú k socializmu,“ písal V. I. Lenin, „to je neodvratné, avšak všetky neprídu rovnako, každý vnesie svojráznosť do tej či onej formy demokracie, do toho, či onoho druhu diktatúry proletariátu, do toho či onoho tempa socialistických premien rôznych stránok spoločenského života.“¹

Revolučné premeny, ktoré sa uskutočnili za pätnásť rokov v ľudovodemokratických krajinách, medzi nimi aj v Československu, úplne potvrdzujú túto stránku leninského učenia o socialistickej revolúcii.

V dôsledku revolučného boja pracujúcich, pri hegemonii robotníckej triedy, na základe víťazstva Sovietskeho sväzu nad fašizmom v druhej svetovej vojne vznikla v Československu nová forma moci ľudu, forma ľudovej demokracie. Ako zdôrazňoval K. Gottwald, bolo to len praktické potvrdenie teoretického predvídania klasikov marxizmu-leninizmu, že okrem sovietskeho štátneho zriadenia jestvuje aj druhá cesta k socializmu.

V odpovedi na otázku európskeho zpravodajcu časopisu Free World Magazin K. Gottwald vyjadril na začiatku roku 1947 analogickú myšlienku: „V dôsledku víťazného zápasu proti hitlerovskému fašizmu v celom rade krajín, medzi nimi aj v našej republike, vznikli podmienky pokojného vývoja revolučných procesov v smere k socializmu. Taká cesta k socializmu, odlišujúca sa od cesty, po ktorej šiel Sovietsky sväz, je u nás nielen možná, ale sme už na ňu aj vstúpili a ideme po tejto ceste.“ (1946—1948, I. Bratislava 1949, 149—150).

Socialistické výrobné vzťahy nemôžu vzniknúť v lone kapitalistickej spoločnosti, ktorej ekonomická štruktúra sa zakladá na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov. Nastolenie politickej moci proletariátu je začiatkom socialistickej revolúcie (v širokom zmysle), pričom moc sa využíva ako páka ekonomickej prestavby a organizácie novej ekonomiky.

Poukazujúc na nutnosť prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu, V. I. Lenin písal: „Prvé, čo zistila úplne presne celá teória vývinu, celá veda vôbec — a na čo zabúdali utopisti, na čo zabúdajú terajší oportunisti, ktorí sa boja socialistickej revolúcie — je okolnosť, že historicky nesporné musí nastať osobitné štádium alebo osobitná etapa p r e c h o d u od kapitalizmu ku komunizmu.“²

¹ V. I. Lenin, Spisy 23, 62.

² V. I. Lenin, Spisy 25, 414—415.

Skúsenosti z výstavby socializmu v našej vlasti potvrdzujú, že výstavba socializmu nie je možná bez tvorivého využívania leninského učenia o prechodnom období od kapitalizmu k socializmu.

Také stránky socialistickej revolúcie a socialistickej výstavby v Československu, ako prerastanie národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú, revolučná premena kapitalistického vlastníctva na štátne socialistické vlastníctvo bez uplatňovania možných foriem štátneho kapitalizmu, premena drobného súkromného vlastníctva na socialistické vlastníctvo pomocou JRD, osobitosti socialistickej industrializácie z hľadiska ČSR a Slovenska atď. — to všetko potvrdzuje silu leninského učenia o spoločnom obsahu a rozdielnych stránkach (formách) prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu.

Leninizmus nikdy nezväzoval a nebude zväzovať ruky marxistickým robotníckym stranám. Naopak, žiada od revolučných robotníckych strán, aby všestranne analyzovali najnovšie fakty a zovšeobecňovali javy súčasného spoločenského vývoja, aby ich kolektívny rozum písal ďalšie stránky do veľkej knihy leninizmu.

*

Diktatúra proletariátu vytvára nový, socialistický spoločensko-ekonomický sektor v prvom rade vyvlastnením súkromného kapitalistického vlastníctva.

Na otázku, v čom spočíva vláda triedy (proletariátu), V. I. Lenin odpovedal jednoznačne: „Panstvo proletariátu sa prejavuje v tom, že je zrušené statkárske a kapitalistické vlastníctvo.“³

KSČ venovala otázkam vlastníctva výrobných prostriedkov, najmä premeny súkromného vlastníctva na socialistické vlastníctvo od počiatku revolúcie sústavnú pozornosť. Práve vďaka dôslednému uplatňovaniu leninského učenia o prvoradom význame riešenia otázky vlastníctva výrobných prostriedkov mohla a zákonite aj prerástla národná a demokratická revolúcia v revolúciu socialistickú.

Naše skúsenosti spolu so skúsenosťami ostatných socialistických krajín, predovšetkým Sovietskeho sväzu a Čínskej ľudovej republiky, ukazujú, že premena kapitalistického vlastníctva na socialistické vlastníctvo sa uskutočňuje tromi spôsobmi:

- a) vyvlastnením súkromnokapitalistického vlastníctva bez náhrady;
- b) vyvlastnením súkromnokapitalistického vlastníctva pri plnej alebo čiastočnej náhrade;
- c) postupnou premenou súkromnokapitalistického vlastníctva na socialistické pri prechodnom pripustení rôznych foriem štátneho kapitalizmu.

Použitie tej-ktorej cesty premeny súkromnokapitalistického vlastníctva

³ V. I. Lenin, Spisy 30, 407.

na socialistické je podmienené historickým obdobím, v ktorom sa uskutočňuje prechod k socializmu, a konkrétnymi vnútornými podmienkami, za ktorých sa v jednotlivých krajinách tento prechod uskutočňuje.

„Netvrdíme,“ písal Lenin, „že Marx alebo marxisti poznajú cestu k socializmu do najkonkrétnejších podrobností. To je nezmysel. Poznáme smer tejto cesty, vieme, ktoré triedne sily vedú po nej, ale konkrétne, prakticky to ukážu iba skúsenosti miliónov, keď sa tieto milióny dajú do práce.“⁴

Lenin neraz zdôrazňoval, že robotnícka trieda musí vedieť spájať opatrenia násilného zúčtovania s kapitalistami (v takých prípadoch, ako sú napr. pokusy rozpútať občiansku vojnu) s opatreniami kompromisu alebo výkupu (v takých prípadoch, keď ide o kapitalistov, ktorí sa „umúdrili“).

„... Marx mal hlbokú pravdu, keď učil robotníkov tomu, že je dôležité zachovávať organizáciu najväčšej výroby práve v záujme uľahčenia prechodu k socializmu, že je úplne prípustná myšlienka kapitalistom dobre zaplatiť, vykúpiť sa od nich, ak (ako výnimka: Anglicko bolo vtedy výnimkou) sa okolnosti vyvinú tak, že donútia kapitalistov podriať sa bez odporu a slušne, organizovane prejsť k socializmu za podmienky výkupu.“⁵

V Československu sa premena súkromnokapitalistického vlastníctva na socialistické vlastníctvo uskutočnila v priebehu prvej i druhej etapy ľudovodemokratického zriadenia. Z hľadiska formy išlo v oboch etapách predovšetkým o znárodnenie výrobných prostriedkov v hlavných odvetviach národného hospodárstva. Z hľadiska sociálno-ekonomického obsahu znamenali tieto procesy vyvlastnenie súkromnokapitalistického vlastníctva bez náhrady a čiastočne s náhradou.

V súvislosti s otázkou, či v Československu nejestvovali objektívne podmienky pre postupnú premenu súkromnokapitalistického vlastníctva na socialistické cestou dočasného pripustenia rôznych foriem štátneho kapitalizmu, je zaujímavá Leninova téza v práci *Hrozíaca katastrofa a ako jej čeliť* (september 1917), o tom, že štátny kapitalizmus musí hrať veľkú úlohu pri socialistickom zospoločenšteni výroby v krajinách ekonomicky zaostalých, kde väčšinu obyvateľstva tvoria drobní tovaroví výrobcovia.

Leninské učenie o premene súkromného vlastníctva na socialistické plne využila a využíva Komunistická strana Československa aj pri riešení jednej z najzložitejších úloh prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu — v procese združštevňovania poľnohospodárskej výroby.

Vďaka tvorivému využívaniu leninského družštevneho plánu, napriek nedostatkom v metódach v prvých rokoch jeho realizácie, je dnes v Československu poľnohospodárstvo v podstate združštevnené.

Ako príklad tvorivého uplatňovania leninského družštevneho plánu

⁴ V. I. Lenin, Spisy 25, 257.

⁵ V. I. Lenin, Spisy 27, 306.

v našich podmienkach možno uviesť riešenie otázky znárodnenia pôdy. Na rozdiel od Sovietskeho sväzu v ČSR prebieha proces premeny rozdrobenej poľnohospodárskej malovýroby na socialistickú veľkovýrobu bez toho, aby sa uskutočnilo znárodnenie pôdy.

Lenin sám k uvedenej otázke napísal: „Proletárska moc vo väčšine kapitalistických štátov vôbec nemusí hneď úplne zrušiť súkromné vlastníctvo a v každom prípade zaručuje aj malému a strednému roľníkovi, nielenže sa im ponechajú ich pozemky, ale sa im aj zväčšia o celú výmeru plochy obvykle prenajímanej pôdy (zrušenie árendy).“⁶

Uvádzané príklady ešte raz potvrdzujú, že politika KSC, zameraná na prerastanie národnej a demokratickej revolúcie na socialistickú a na výstavbu socializmu:

a) vychádza z leninského učenia o rozhodujúcom význame víťazstva socialistického vlastníctva — štátneho a družstevného;

b) uplatňuje toto učenie tvorivým spôsobom, rešpektujúc objektívne vnútorné a vonkajšie podmienky.

Tým sa zabezpečuje — na rozdiel od dogmatizmu a revizionizmu (v boji proti jednému i druhému) — efektívne uplatňovanie leninskej teórie v procese socialistickej výstavby v Československu.

Najlepším dôkazom uvedených záverov je skutočnosť, že dnes už socialistické vlastníctvo úplne zvíťazilo v priemysle, doprave, stavebníctve, vo financiách, v tovarovom obehu; v poľnohospodárstve sa stalo prevládajúcim a v podstate aj v tomto odvetví národného hospodárstva zvíťazilo.

Na základe doterajších výsledkov mohol na zasadnutí ÚV KSC v septembri 1959 A. Novotný konštatovať, že v našej krajine definitívne a raz navždy zvíťazili socialistické výrobné vzťahy. „Pre nás je to už len otázka krátkeho času, kedy a pri akej príležitosti zhodnotíme veľké víťazstvo socializmu v Československej republike.“

*

Postupné víťazstvo socialistického vlastníctva výrobných prostriedkov vytvára objektívne možnosti pre úspešné vyriešenie hlavnej úlohy socialistickej výstavby: pre vytvorenie novej produktivity spoločenskej práce. V. I. Lenin zdôrazňoval, že v každej socialistickej revolúcii po vyvlastnení vystupuje ako najdôležitejšia „úloha utvoriť vyššie spoločenské zriadenie ako kapitalizmus, a to: zvýšenie produktivity práce a v súvislosti s tým (a pre to) vyššia organizácia“.⁷

Táto myšlienka sa tiahne ako červená niť Leninovými prácami, venovaným otázkam socialistickej výstavby. V Náčrte projektu stranického programu (1919) Lenin písal: „Zvyšovanie pro-

⁶ V. I. Lenin, Spisy 31, 135.

⁷ V. I. Lenin, Spisy 27, 230.

duktivity práce tvorí jednu z hlavných úloh, lebo bez toho je nemožný definitívny prechod ku komunizmu.“⁸

V socialistickej spoločnosti sa vynakladá práca v štátnych alebo družstevných podnikoch na vytváranie užitočných hodnôt, potrebných pre uspokojovanie rastúcich potrieb spoločnosti a pre rozvíjanie spoločenskej výroby.

Práca v socialistickej spoločnosti je práca slobodných výrobcov zbavených vykorisťovania. „Po stáročnom robotovaní pre cudzích, nútenej robote pre vykorisťovateľov,“ písal Lenin, „po prvý raz môže pracovať pre seba a pritom robiť prácu, ktorá sa opiera o všetky výtobytky modernej techniky a kultúry.“⁹

Spoločenské socialistické vlastníctvo spája podniky v jednotný výrobný organizmus. Práca každej skupiny robotníkov, roľníkov, inteligencie je čo do svojej podstaty i formy súčasťou celkovej spoločenskej práce — je bezprostredne spoločenskou prácou.

Práca v socialistickej spoločnosti ako všeobecná povinnosť je charakterizovaná uvedomeľým tvorivým vzťahom ľudí k práci, úsilím stále zvyšovať produktivitu práce a kvalitu produkcie.

Skutočnosť, že za socializmu sa práca ešte nestáva prvou životnou potrebou práceschopného občana, vedie nevyhnutne k takým dôsledkom, ako je osobné a kolektívne (podnikové) stimulovanie práce socialistickej výrobcov, s tým spojené rozdeľovanie životných prostriedkov podľa množstva a kvality práce atď.

Z hľadiska novej produktivity práce V. I. Lenin neraz zdôrazňoval prvoradý význam socialistickej organizácie práce — tak v meradle celospoločenskom (plánovité riadenie socialistickeho národného hospodárstva), ako aj v meradle výrobného-hospodárskych jednotiek (chozrasčotné riadenie socialistickej podnikov).

Pri výtobyti a zabezpečení politickej moci stáva sa hlavnou úlohou robotníckej triedy riadiť, organizovať socialistickú výrobu. „To je najťažšia úloha, lebo ide o to, ako po novom zorganizovať najhlbšie, ekonomické základy života mnohých miliónov ľudí. A to je najťažšia úloha...“¹⁰

Z hľadiska celospoločenského riadenia má osobitný význam leninské učenie o demokratickom centralizme, ktorý je hlavnou zásadou plánovitého riadenia socialistickeho národného hospodárstva. V celom rade prác Lenin dôkladne rozpracoval otázky riadenia socialistickeho národného hospodárstva. Jeho závery majú veľký teoretický význam. Rozvíjajú marxistickú teóriu o socialistickej štáte, o jeho riadiacej úlohe a sú základom praktickej činnosti štátu diktatúry proletariátu v oblasti riadenia národného hospodárstva.

⁸ V. I. Lenin, Spisy 29, 94.

⁹ V. I. Lenin, Spisy 26, 367.

¹⁰ V. I. Lenin, Spisy 27, 218.

Na leninskom učení o demokratickom centralizme v riadení socialistickeho národného hospodárstva sa rozbíjajú útoky revizionizmu v otázkach socialistickej výstavby všeobecne a riadenia socialistickeho hospodárstva osobitne. V nových dokumentoch O demokratizme a socialistickej charaktere sovietskej moci (uverejnených v moskvskej Pravde zo dňa 22. apríla 1957) Lenin píše: „Nesmiernym prekrúcaním základných zásad sovietskej moci a úplným zrieknutím sa socializmu je akékoľvek priame alebo nepriame uzákonenie vlastníckeho práva robotníkov určitej továrne alebo určitého povolania na ich vlastný závod, alebo ich práva oslabiť alebo hamovať dispozície celoštátnej moci.“ Lebo, ako zdôrazňoval Lenin: „Socializmus je nemysliteľný... bez plánovitej štátnej organizácie, podriaďujúcej desiatky miliónov ľudí najprísnejšiemu dodržiavaniu jednotného princípu vo výrobe a v rozdeľovaní produktov.“¹¹

„...strojový veľkopriemysel — t. j. práve materiálny, výrobný zdroj a základ socializmu — vyžaduje bezpodmienečnú a najprísnejšiu jednotu v ôle, ktorá usmerňuje spoločnú prácu stoviek, tisícov a desaťtisícov ľudí.“¹²

Leninské učenie o demokratickom centralizme v riadení sa stalo základom činnosti socialistickeho štátu pri plnení jeho hospodársko-organizátorských funkcií. Súčasne táto činnosť, jej bohaté skúsenosti, predovšetkým v Sovietskom sväze, stali sa základom ďalšieho rozvíjania leninského učenia o demokratickom centralizme — najmä so zreteľom na podmienky komunistickej výstavby.

Z hľadiska efektívneho uplatňovania demokratickeho centralizmu v riadení socialistickeho hospodárstva je rozhodujúce zabezpečenie takého vzťahu medzi oboma vzájomne sa podmieňujúcimi pôlmi — centralizmom a demokratizmom, ktoré zodpovedajú konkrétnym podmienkam. Všeobecné kritériá určenia takéhoto vzťahu spočívajú v tom, že to musí byť vzťah, pri ktorom riadenie:

- a) účinne uplatňuje stimuly hmotnej zainteresovanosti socialistickej výrobcov (osobnej a kolektívnej),
- b) aktívne vplýva na vytváranie podmienok pre čoraz citeľnejšie uplatňovanie stimulov morálnej zodpovednosti,
- c) zabezpečuje stály rýchly rozvoj výrobných síl socialistickej spoločnosti v záujme upevňovania ekonomickej moci socialistickeho štátu a zvyšovanie životnej úrovne ľudu.

Ako zdôrazňoval Lenin: „Jednotu v hlavných, základných a podstatných otázkach nenarúša, ale zaručuje mnohotvárnosť v podrobnostiach, v miestnych zvláštnostiach, v spôsoboch, ... ako uskutočňujeme kontrolu...“¹³ „...centralizmus pochopený v skutočne demokratickom zmysle

¹¹ V. I. Lenin, Spisy 27, 302.

¹² V. I. Lenin, tamtiež, 240.

¹³ V. I. Lenin, Spisy 26, 372.

predpokladá prvý raz dejinami utvorenú možnosť úplného a nerušeného rozvoja nielen miestnych zvláštností, ale aj miestneho podnikania, miestnej iniciatívy, rozmanitosti metód, spôsobov a prostriedkov, ako sa dostať k spoločnému cieľu.“¹⁴

Leninské učenie o riadení socialistického národného hospodárstva prikladá dôležitý význam správnej, vedecky zdôvodnenej organizácii práce, vynakladanej v rámci celej spoločnosti i v rámci jednotlivých výrobnohospodárskych jednotiek — chozrasčotnému riadeniu podnikov, závodov a pod. Známe sú Leninove slová, že vybudovať socializmus a priviesť desiatky a desiatky miliónov ľudí ku komunizmu možno „nie priamo na podklade nadšenia, ale pomocou nadšenia, ktoré rodí veľká revolúcia, na podklade osobného záujmu, osobnej zainteresovanosti, na chozrasčote“.¹⁵

Naša komunistická strana, náš ľudovodemokratický štát v celom priebehu socialistickej výstavby v Československu tvorivo uplatňovali leninské učenie o plánovitom riadení socialistického národného hospodárstva a o chozrasčotnom vedení socialistických podnikov.

KSČ venuje otázkam riadenia socialistického národného hospodárstva sústavnú pozornosť. Dôležitý význam z tohto hľadiska mala celoštátna konferencia strany roku 1956. V posledných rokoch sa zaoberal Ústredný výbor KSČ týmito otázkami niekoľkokrát. Na marcovom zasadnutí roku 1958 schválil ÚV KSČ sústavu opatrení pre zvýšenie ekonomickej účinnosti riadenia priemyslu a stavebníctva. V júni 1958 schválil opatrenia v oblasti riadenia hospodárstva spravovaného národnými výbormi. Plenárne zasadnutie ÚV KSČ 5.—6. júna 1959 rozoberalo otázky riadenia národného hospodárstva najmä z hľadiska hodnotenia doterajších skúseností zo zavádzania a uplatňovania nového systému riadenia priemyslu a stavebníctva. V septembri 1959 vystúpil na plenárnom zasadnutí ÚV KSČ s významnými podnetmi o novej územnej organizácii súdruh Novotný.

Zvyšovanie úrovne riadenia socialistického národného hospodárstva treba pokladať za proces; systém riadenia treba neustále zdokonaľovať, konfrontovať s praktickými skúsenosťami, prispôbovať novým úlohám.

Najdôležitejším kritériom pre posúdenie účinnosti systému riadenia sú výsledky, ktoré sa dosiahli v rozvoji národného hospodárstva, a miera účasti pracujúcich na riadení. Vychádzajúc z týchto kritérií, možno urobiť záver, že nový systém riadenia v ČSR sa osvedčuje.

Po prvé, nový spôsob riadenia sa kladne prejavil na tempách rozvoja výroby a na zlepšovaní kvalitatívnych ukazovateľov vývoja národného hospodárstva.

Po druhé, v podmienkach nového systému riadenia sa ďalej zvýšila účasť pracujúcich na riadení národného hospodárstva, naďalej sa zvyšuje iniciatíva pracujúcich.

¹⁴ V. I. Lenin, Spisy 27, 185.

¹⁵ V. I. Lenin, Spisy 33, 44.

Po tretie, nový systém riadenia neznamená oslabenie centrálneho riadenia, ale naopak, vedie k posilneniu centrálneho riadenia, v zmysle zvýšenia jeho účinnosti. A popritom: nový systém riadenia vytvára podmienky pre ďalšie posilnenie a prehĺbenie vedúcej úlohy strany vo všetkých oblastiach hospodárskeho života a spoločenského života vôbec.

Plnenie uvedených funkcií nového systému riadenia priemyslu a stavebníctva je spojené s riešením otázky územnej organizácie orgánov štátnej moci. Z hľadiska súčasnej vývojovej etapy dovŕšenia socialistickej výstavby a predovšetkým z hľadiska etapy komunistickej výstavby, ktorá je našou reálnou perspektívou najbližšieho obdobia, môžeme povedať, že doterajšia územná organizácia je prekonaná, brzdí rozvoj našej spoločnosti.

Nová územná organizácia musí: a) prispieť k ešte podstatnejšiemu zvýšeniu právomoci a zodpovednosti najmä okresov a obcí na správe a riadení; b) viesť k ďalšiemu zdokonaleniu hospodárstva spravovaného národnými výbormi; c) vytvoriť ešte priaznivejšie podmienky pre účinné uplatnenie sa nového systému riadenia priemyslu a stavebníctva.

K prvoradým činiteľom, zvyšujúcim produktivitu spoločenskej práce, patrí technický pokrok — zavádzanie novej techniky, stále zdokonaľovanie pracovných prostriedkov a technologických procesov, uplatňovanie najnovších poznatkov vedy vo výrobe.

V. I. Lenin učil, že vzostup produktivity práce si žiada predovšetkým zabezpečenie materiálnej základne veľkopriemyslu: rozvoj výroby paliva, železa, strojárstva, chemického priemyslu. „Revolúcia spôsobila,“ písal Lenin, „že Rusko za niekoľko mesiacov dohnalo vyspelé krajiny, pokiaľ ide o politické zriadenie. No nielen to. Vojná je neúprosná, stavia otázku s nemilosrdnou tvrdosťou: buď zahnúť, alebo dohnať vyspelé krajiny a predbehnúť ich aj hospodársky.“¹⁶

Leninský plán premeny ekonomicky a kultúrne zaostaleho Ruska na mohutnú socialisticnú priemyselnú veľmoc vychádzal z nevyhnutnosti prednostne rozvíjať energetický a strojársky priemysel. Pod priamym vedením Lenina bol vypracovaný plán elektrifikácie (GOELRO), splnený namiesto za 15 za 10 rokov.

Osobitný význam prikladal V. I. Lenin rozvoju odvetví vyrábajúcich výrobné prostriedky a na tom základe prebiehajúcemu procesu technického pokroku. „Len toto umožní, že mesto v technickom i sociálnom zmysle tak radikálne pomôže zaostalej a roztrieštenej dedine, že táto pomoc vytvorí materiálnu základňu pre obrovské zvýšenie produktivity roľníckej a poľnohospodárskej práce vôbec, a tým silou príkladu a nádejou na vlastný úžitok pohne malých poľnohospodárov, aby prešli ku kolektívnemu mechanizovanému poľnohospodárstvu vo veľkom.“¹⁷

Leninské učenie o budovaní materiálno-technickej základne tvorilo zá-

¹⁶ V. I. Lenin, Spisy 25, 331.

¹⁷ V. I. Lenin, Spisy 31, 139.

klad politiky socialistickej industrializácie sovietskej krajiny a tvorí dnes základ riešenia takej prvoradej úlohy rozvinutej komunistickej výstavby v SSSR, akou je postupné vybudovanie materiálno-technickej základne komunizmu.

Analogický záver platí pre ostatné krajiny svetovej sústavy socializmu — vo vzťahu k úlohám výstavby a dovŕšenia výstavby socializmu.

Naše národy riešia dnes úlohy dovŕšenia socialistickej výstavby. Dôležitou súčasťou týchto úloh je dobudovanie materiálno-technickej základne socializmu a súčasne vytváranie reálnych podmienok pre jej postupné prebudovanie na materiálno-technickú základňu komunizmu.

Ako doteraz, ani v budúcnosti pri riešení uvedených úloh sa neobídeme bez tvorivého uplatňovania leninského učenia o výstavbe novej materiálno-technickej základne ako rozhodujúcej materiálnej podmienky víťazstva novej produktivity spoločenskej práce a na tomto základe nového socialistickeho spôsobu výroby.

Za nástojčivosť takéhoto postupu hovorí aj skutočnosť, že napriek trvalému úsiliu KSČ v oblasti technického pokroku v jednotlivých odvetviach nášho národného hospodárstva treba podstatne zintenzívniť zavádzanie novej techniky a technológie. Smernice tretieho päťročného plánu sú založené na podstatnom zvýšení efektívnosti celého národného hospodárstva ČSR. Rozhodujúci význam z tohto hľadiska má produktivita spoločenskej práce, ktorá bude hlavným zdrojom rastu výroby.

Na Slovensku dôjde k výraznému zvýšeniu tempa socialistickej industrializácie, pričom dôležitú úlohu zohrá ďalšia výstavba nových základných fondov na najvyššej technickej úrovni. Na základe rýchleho rastu technickej úrovne všetkých odvetví národného hospodárstva a kvalifikácie pracovníkov sa zabezpečí vyrovnanie produktivity práce v priemysle — a postupne aj v ostatných odvetviach — na Slovensku s úrovňou českých krajov.

Vytvoreniu novej produktivity spoločenskej práce Lenin pripisoval osobitný význam a venoval vo svojich prácach týmto otázkam veľkú pozornosť.

Osobitný teoretický a praktický význam má Leninov záver, že produktivita práce je nakoniec najdôležitejším, najhlavnejším činiteľom pre víťazstvo nového spoločenského zriadenia: pre víťazstvo socializmu z hľadiska jednotlivých krajín a víťazstvo socializmu ako spoločenského zriadenia v mierovom hospodárskom súťažení s kapitalizmom.

Táto stránka leninizmu má dnes osobitný význam. Nehľadiac na odpor imperialistických kruhov, ľudstvo už vstúpilo do obdobia, ktoré Lenin vedecky predvídala ako obdobie mierového súťaženia dvoch protikladných spoločenských sústav.

V snahe klamať svetovú verejnú mienku, predovšetkým národy kapitalistických krajín, buržoázni ideológovia nielenže ignorujú Leninovo učenie o mierovom spolunažívaní, ktoré je základom zahraničnej politiky aj

nášho štátu, ale sa snažia dokázať opak — akoby leninizmus bol základom agresívnej politiky, politiky z pozície vojenskej sily.

„...hospodárske postavenie tých, ktorí nás blokovali, je zraniteľné. Existuje väčšia sila ako želanie, vôľa a rozhodnutie ktorejkoľvek z nepriateľských vlád alebo tried a touto silou sú všeobecné hospodárske svetové vzťahy, ktoré ich nútia ísť sa na túto cestu hospodárskych stykov s nami.“

Doterajšie hospodárske a kultúrne výsledky, ktoré dosiahli krajiny svetovej sústavy socializmu, svedčia po prvé o tom, že ľudstvo už nastúpilo cestu mierového spolunažívania a hospodárskeho súťaženia oboch sústav. Po druhé, svedčia o tom, že na základe sústavného rastu produktivity spoločenskej práce a rastu životnej úrovne pracujúcich sa už výrazne prejavili objektívne prednosti socializmu pred kapitalizmom. Po tretie, svedčia o tom, že v záujme ďalších, ešte výraznejších víťazstiev socializmu treba znásobiť úsilie a zabezpečiť ďalší vzostup produktivity spoločenskej práce a ďalší rast blahobytu pracujúcich.

Čoraz väčší praktický význam nadobúda dnes leninské učenie o postupnom pohybe od nižšej fázy komunistickej spoločnosti k jej vyššej fáze. Pre rozvinutie tohto učenia, ktoré sa stalo teoretickým základom praktického riešenia úloh komunistickej výstavby vo všetkých krajinách socialistickeho tábora, má osobitný význam prínos XXI. sjazdu KSSS. Na základe všestrannej analýzy súčasného spoločenského vývinu zhrnul XXI. sjazd najvšeobecnejšie teoretické závery v otázke dvoch fáz komunistickej spoločnosti. Ukázal najmä, že prechod od socialistickeho štádia vývoja k vyššej fáze je zákonitý historický proces, ktorý nemožno svojvoľne porušiť alebo obísť, že komunizmus vyrastá zo socializmu, je jeho priamym pokračovaním a teda neexistuje medzi týmito dvoma štádiami nijaká prísne vymedzená hranica, ktorá by ich oddeľovala. Pritom postupný prechod ku komunizmu nemožno chápať ako nejaký pomalý pohyb, ale naopak ako obdobie rýchleho rozvoja celého hospodárstva a kultúry na základe vysokého stupňa rozvoja materiálnej výroby, dosiahnutého už za socializmu.

Sté výročie narodenín V. I. Lenina si budeme pripomínať v znamení nových triumfov pri budovaní komunistickej spoločnosti, v znamení úplnej prevahy socialistickej sústavy nad kapitalistickou, prevahy v produktivite spoločenskej práce, vo výrobe na jedného obyvateľa a v zabezpečení najvyššej životnej úrovne na svete.

PAVOL RAPOŠ

LENINSKÁ TEÓRIA IMPERIALIZMU A SKÚMANIE SÚČASNÉHO KAPITALIZMU

Medzi celým radom otázok, ktoré sa stavajú v rôznych programoch úloh a plánoch vedeckého výskumu, sú i otázky súčasného kapitalizmu. XXI. sjazd na túto otázku znova upozornil: „Úlohou vedcov, pracujúcich v oblasti spoločenských vied a najmä ekonomickej vedy, je tvorivým spôsobom zovšeobecňovať a smelo teoreticky riešiť nové otázky, ktoré prináša život. Treba všestranne analyzovať najdôležitejšie procesy, ktoré prebiehajú v kapitalistickom svete, odhaľovať buržoáznu ideológiu, bojovať za čistotu marxisticko-leninskej teórie.“¹

Kapitalizmus XX. storočia je vo svojom poslednom a najvyššom štádiu, v monopolistickom štádiu svojho vývoja. Nové charakteristické črty, podstatu monopolistického kapitalizmu, imperializmu preskúmal a zovšeobecnil V. I. Lenin vo svojich prácach z obdobia približne od roku 1914 do roku 1920. Bezprostredný impulz k rozpracovávaniu otázok imperializmu dala prvá imperialistická svetová vojna, nevyhnutnosť určiť jej charakter a vzťah proletariátu k nej. Preto i prvé Leninove práce, zaoberajúce sa ekonomickými otázkami imperializmu, sú spojené s charakteristikou prvej svetovej vojny, s úlohami revolučných robotníckych strán a bojom proti oportunistom a sociál-šovinistom všetkých smerov. Roku 1915 Lenin pristúpil k hlbokému štúdiu ekonomiky imperializmu; výsledkom tohto štúdia bolo vytvorenie marxisticko-leninskej teórie imperializmu, napísanie celého radu prác o imperializme, najmä najvýznamnejšej práce *Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu*.

Lenin preskúmal imperializmus ako štádium *kapitalizmu*, vychádzal z ekonomickej teórie *kapitalizmu* a ukázal nové javy, nové kvalitatívne črty, ktoré kapitalizmus nadobudol vo svojom najvyššom a poslednom štádiu. Leninská teória imperializmu je tak ďalším pokračovaním a rozvinutím marxistickej ekonomickej teórie. Jej konkrétny revolučný význam je v tom, že zovšeobecnila nové podmienky boja proletariátu za socializmus a komunizmus. Bola i je dôležitým kompasom, ktorý najprv robotnícka trieda Ruska, potom robotnícka trieda celého radu európskych a ázijských krajín využila v boji za svoje oslobodenie spod imperialistického a vôbec kapitalistického jarma a vytvorila si podmienky slobodného

¹ XXI. mimoriadny sjazd Komunistickej strany Sovietskeho sväzu, Nová mysl, zvláštne číslo, 1959, 37.

života a tvorivej práce v novom, vyššom spoločenskom zriadení — socializme.

Vývoj kapitalizmu za posledných 40 rokov potvrdil správnosť marxisticko-leninskej teórie imperializmu. Všetky podstatné stránky imperializmu, ktoré charakterizoval Lenin, vyvíjali sa ďalej. Prax potvrdila a potvrdzuje i revolučné závery, vyplývajúce z marxisticko-leninskej teórie imperializmu. Socializmus zvíťazil najprv v jednej krajine, v SSSR a po druhej svetovej vojne odpadli ďalšie krajiny od kapitalistickej svetovej sústavy a vznikla socialistická svetová sústava. Najpresvedčivejším a najdôslednejším potvrdením správnosti každej teórie je jej overenie praxou. Marxisticko-leninská ekonomická teória všeobecne a teória imperializmu osobitne bola takto nespočetnekrát overená praxou.

Súčasný kapitalizmus je *imperialistický* kapitalizmus. Po prvej, ako i po druhej svetovej vojne kapitalizmus sa ďalej vyvíjal a niektoré jeho stránky sa značne zmenili. Tieto zmeny sú podmienené ďalším vývojom charakteristických podstatných vlastností monopolistického kapitalizmu, ďalším prehľbovaním nerovnomerného vývinu kapitalizmu, imperialistickými vojnami a ich dôsledkami, prvou i druhou etapou všeobecnej krízy kapitalistickej sústavy a pod. Najdôležitejšie procesy, ktoré prebiehajú v súčasnom kapitalizme, je nevyhnutné hlboko vedecky skúmať a zovšeobecňovať. Je to dané súčasnými naliehavými potrebami vývoja svetovej socialistickej sústavy a mierovým hospodárskym súťažením dvoch svetových sústav, bojom národov za zachovanie mieru, ďalším rozvíjaním revolučného robotníckeho hnutia v kapitalistických krajinách a určovaním konkrétnych úloh tohto hnutia.

V tejto súvislosti sa žiada poukázať na niektoré závažné problémy *prístupu* ku skúmaniu súčasného kapitalizmu, ktoré vyplývajú z leninskej teórie imperializmu.

Imperializmus je *monopolistický kapitalizmus*, je to štádiom vo vývoji samého kapitalizmu. Na VIII. sjazde RKS roku 1919 Lenin zdôrazňoval: „Čistý imperializmus bez hlavnej základne kapitalizmu nikdy nejestvoval, nikdy nejestvuje a nikdy nebude jestvovať... imperializmus a finančný kapitalizmus je nadstavbou nad starým kapitalizmom. Ak zničíme jeho hornú vrstvu, ukáže sa starý kapitalizmus. Zastávať stanovisko, že vraj existuje jednoliaty imperializmus bez starého kapitalizmu, znamená pokladať želanie za skutočnosť.“²

Pretože monopolistický kapitalizmus ostáva kapitalizmom, zachovávajú sa všetky jeho podstatné charakteristické črty, námezdné otroctvo, vykorisťovanie námezdnej práce, kapitalistické súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov atď.; jeho vývoj je určovaný ekonomickými zákonmi kapitalizmu, zákonom nadhodnoty, zákonom zisku ako hybným motívom a jediným stimulom vývoja, zákonmi anarchie a konkurencie, zostáva všeobecný charakter tovarovej výroby s jej kapitalisticky modifikovaným

² V. I. Lenin, *Spisy* 29, 143, 146.

zákonom hodnoty, neprestáva pôsobiť zákon kríz atď. Logicky to vyplýva z toho, že imperializmus je štádiom *kapitalizmu*.

Na druhej strane však imperializmus je monopolistický kapitalizmus. Monopol, vláda monopolov je tou najpodstatnejšou, najcharakteristickejšou a určujúcou črtou imperializmu. Lenin zdôrazňoval, že monopol je ekonomickou podstatou imperializmu. „Vystriedanie slobodnej konkurencie monopolom je základnou hospodárskou črtou, *podstatou* imperializmu.“³

Monopolistické štádium kapitalizmu je určované celým radom kvalitatívne nových charakteristických črt, javov a príznakov, ktoré vo svojom súhrne určujú túto novú, najvyššiu etapu kapitalizmu. Monopol, vláda monopolu sa prejavuje vo všetkých črtách, príznakoch imperializmu. Všetkých päť črt imperializmu fakticky, ako zdôraznil Lenin, sú len druhmi monopolu, resp. dôsledkami monopolizácie kapitalistického hospodárstva. Monopol vzniká vo výrobe, na základe koncentrácie a centralizácie kapitálu. Ten istý proces v bankovom podnikaní vyúsťuje do bankového monopolu. Ako produkt a súčasne podstatná črta monopolistického kapitálu vzniká nový druh kapitálu, finančný kapitál. Vytvárajú sa medzinárodné monopolistické sväzy a združenia. Koncentrácia výroby a kapitálu a rozvoj monopolov v priemyselne vyspelých kapitalistických krajinách vedie k vzniku prebytočného kapitálu, ktorý nenachádza ziskové umiestnenie v krajine, neprináša monopolné zisky a je ho nutné vyvážať za hranice. Imperialistické veľmoci, napokon, dokončili územné rozdelenie sveta medzi sebou a zabezpečili si tak sféry vplyvu, vývozu kapitálu, monopolné ovládanie zdrojov surovín a pod. Aj keď je potrebné tieto nové ekonomické črty imperializmu rozlišovať a skúmať osobitne, predsa treba zdôrazniť, že vo všetkých sa prejavuje monopol a že teda to najcharakteristickejšie, kvalitatívne nové, to najpodstatnejšie, čo priniesol kapitalizmus XX. storočia, je monopol.

Monopol, prirodzene, nemôže odstrániť hlavné, podstatné vlastnosti kapitalizmu, nemôže odstrániť ekonomické zákony, určujúce vývoj kapitalizmu v imperialistickom štádiu. Monopol ovplyvňuje, modifikuje charakteristické črty a procesy kapitalizmu, modifikuje pôsobenie ekonomických zákonov kapitalizmu, ale ich neodstraňuje.

Z toho vyplýva, že i prístup ku skúmaniu ekonomických javov a procesov monopolistického štádia kapitalizmu musí vychádzať z toho, ako monopol ovplyvňuje, modifikuje ekonomické javy a procesy, vlastné kapitalizmu.

Takto Lenin pristupoval ku skúmaniu kapitalistickej konkurencie v monopolistickom štádiu kapitalizmu, ku skúmaniu pôsobenia zákona nerovnomerného ekonomického a politického vývinu kapitalizmu v imperialistickom štádiu a pod.

Lenin ukazoval, že monopol vyrastá z voľnej konkurencie, ale konku-

³ V. I. Lenin, *Spisy* 23, 96.

renciu ako jednu z najdôležitejších charakteristických črt kapitalizmu neodstraňuje, ale ju modifikuje, mení do určitej miery jej charakter. Voľná konkurencia sa mení na monopolistickú konkurenciu. Pokiaľ jestvuje kapitalizmus s jeho súkromným vlastníctvom výrobných prostriedkov, potiaľ musí jestvovať i konkurencia ako jeho podstatná charakteristická črta. No v monopolistickom štádiu kapitalizmu už neprebíha konkurencia medzi obrovským množstvom drobných podnikateľov. Lenin píše, že „to už nie je konkurenčný boj malých a veľkých, technicky zostalých a technicky vyspelých podnikov. Vidíme tu, že monopolisti úplne hrdúsia tých, čo sa nechcú podriaadiť monopolu, jeho útlaku a jeho svojvôli.“⁴

Podobne Lenin pristupuje i ku skúmaniu pôsobenia zákona nerovnomerného ekonomického a politického vývinu v epoche imperializmu. Kapitalizmus sa vyvíja krajne nerovnomerne. Nerovnomerne sa vyvíjajú jednotlivé kapitalistické podniky, odvetvia kapitalistickej výroby, nerovnomerne sa vyvíjajú i jednotlivé kapitalistické krajiny. „Inak to ani nemôže byť za tovarovej výroby“ (Lenin). Znamená to, že zákon nerovnomerného vývinu musí nevyhnutne pôsobiť počas celého obdobia kapitalizmu, lebo tovarová výroba za kapitalizmu je všeobecnou formou celej spoločenskej výroby, a to nielen v tom zmysle, že všetky produkty práce, ako i pracovná sila sa stávajú tovarom, ale za imperializmu celý svet (do prvej svetovej vojny) bol vtiahnutý do sféry tovarovo-peňažných vzťahov. Kapitalizmus za imperializmu sa stal svetovým systémom tovarového hospodárstva.

Kým nebolo zavŕšené rozdelenie sveta medzi imperialistické krajiny, bolo možné obsadzovať ešte neobsadené územia. Zákon nerovnomerného vývinu v predmonopolistickom kapitalizme pôsobil preto viac-menej hladko a nevedol ešte k neustálym konfliktom medzi kapitalistickými krajinami, nevedol k boju o nové rozdelenie sveta. No keď ná prechode k monopolistickému štádiu kapitalizmu bolo zakončené územné rozdelenie sveta medzi imperialistické mocnosti, pôsobenie zákona nerovnomerného ekonomického a politického vývinu sa prejavuje v krajnom prehĺbení nerovnomernosti rozvoja jednotlivých kapitalistických krajín, vedie k narušeniu rovnováhy imperialistických síl, vedie k nesúladu medzi novým pomerom síl a starým rozdelením sveta, vedie k nevyhnutnosti imperialistických vojen za nové rozdelenie už rozdeleného sveta.

Takýto metodický prístup, podľa ktorého Lenin skúma modifikáciu, zmenu niektorých podstatných stránok jednotlivých javov a procesov kapitalizmu v nových podmienkach epochy imperializmu, je pre skúmanie problematiky súčasného kapitalizmu jedine správny.

Vypracovanie a používanie metodického prístupu, ktorý odráža v najvšeobecnejších súvislostiach zákonitosti vývinu samého predmetu skúmania, je už polovica úspechu. Keďže je imperializmus monopolistický ka-

⁴ V. I. Lenin, *Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu*, Bratislava 1951, 25.

pitalizmus, jeho analýza si nevyhnutne vyžaduje dve základné hľadiská: 1. zovšeobecňovanie nových, špecifických javov a procesov monopolistického štádia kapitalizmu, ktoré však vyrastajú z kapitalizmu ako takého a nerušia jeho základ; 2. skúmanie vplyvu týchto špecifických nových javov a procesov na všeobecné základné javy a procesy vlastné kapitalizmu počas celého jeho trvania. Pretože súčasný kapitalizmus je jednotou charakteristických javov a procesov vlastných kapitalizmu vôbec s novými špecifickými javmi a procesmi imperialistického štádia kapitalizmu, obe hľadiská treba brať v ich jednote a vzájomnej podmienenosti.

Takýto metodický prístup treba zachovávať pri skúmaní problematiky, ktorá je dnes v centre pozornosti ekonomickej teórie, zaoberajúcej sa súčasným kapitalizmom, ako je otázka monopolného zisku a monopolnej ceny, otázka povojnového hospodárskeho cyklu a pôsobenia zákona kríz v súčasnej dobe, otázky vplyvu vojen na vývin kapitalizmu, otázka štátnomonopolistického kapitalizmu, otázka militarizácie ekonomiky a jej vplyvu na ekonomiku kapitalistických krajín atď.

Ak z takého aspektu, ako sme ho vyššie vyložili, pristupujeme k otázke monopolného zisku a monopolnej ceny, je jasné, že skúmanie týchto javov musí vychádzať z Marxovej teórie výrobnnej ceny, priemerného zisku, trhovej ceny, pričom na druhej strane treba preskúmať, ako monopol modifikuje pôsobenie zákona výrobnnej ceny a priemerného zisku v epoche imperializmu. Monopol je nesporne veľmi vážnou zábranou, prekážkou na ceste prelievania kapitálu z odvetvia do odvetvia a vytvárania priemernej miery zisku. No túto tendenciu, vlastnú kapitalizmu, nemôže odstrániť. Pokiaľ totiž existuje konkurencia, pokiaľ ostáva zisk hybným motívom kapitalistického podnikania, potiaľ tu nevyhnutne bude snaha vkladať kapitál do najziskovejších odvetví a znižovať kapitálové vklady do málo ziskových odvetví. Prelievania kapitálu dostáva iné formy, prebieha iným spôsobom, ale nevyhnutne musí prebiehať. Preto aj v imperializme nevyhnutne existuje tendencia k vyrovnávaniu zisku, tendencia neustále porušovaná monopolom, ale zákonite si prebíjajúca cestu v dlhých obdobiach, neobyčajne zložitým spôsobom.

Určité precenenie špecifických črt imperializmu viedlo v nedávnej minulosti k rozšíreniu názoru, že existuje osobitný základný zákon súčasného kapitalizmu, zákon maximálneho zisku. Z tejto formulácie sa dochádzalo k nesprávnym záverom, že v jednej spoločensko-ekonomickej formácii jestvujú dva základné ekonomické zákony. Na tomto mieste netreba podrobnejšie rozvádzať nesprávnosť tohto názoru, lebo je už prekonaný. Uvádzame ho iba ako príklad, k akým nesprávnym záverom môže viesť precenenie špecifických črt imperializmu a nedocenenie všeobecných vlastností kapitalizmu.

Obdobne ako s otázkou monopolného zisku je to i s otázkou militarizácie ekonomiky a vojen a ich vplyvu na pôsobenie ekonomických zákonov kapitalizmu. Imperializmus rodí zákonite imperialistické vojny. Vojna,

i keď má ekonomické príčiny, je faktor neekonomický. Vojná nemôže zrušiť pôsobenie ekonomických zákonov kapitalizmu, nemôže zmeniť sám charakter kapitalistického vývinu, ktorý prebieha cyklicky. No vojna narušuje normálny priebeh kapitalistickej výroby, výmeny, rozdeľovania i spotreby. Narušuje normálny priebeh kapitalistickej reprodukcie. Svetová vojna modifikuje priebeh hospodárskeho cyklu, má vážne dôsledky pre povojnový vývin ekonomiky kapitalistických krajín, ale jej cyklický vývin nemôže prerušiť.

Zákony určujúce pohyb hospodárskych kríz a cyklov musia aj v období imperializmu pôsobiť s nezmenenou silou. Na druhej strane epocha imperializmu, vojen a všeobecnej krízy kapitalizmu ovplyvňuje priebeh jednotlivých kríz a cyklov, modifikuje ich. Monopolistické štádium kapitalizmu znamená ďalší, najvyšší stupeň zospoločenšenia práce a výroby v rámci a v hraniciach kapitalistických výrobných vzťahov. Krajne sa v ňom zostruje základné protirečenie kapitalizmu, ako aj protirečenia, ktoré z neho vyplývajú a v ktorých sa prejavuje. Imperializmus znamená nepomerne rýchlejší rozvoj kapitalizmu ako predtým. Celkový obrat fixného kapitálu ako materiálny základ periodičnosti kríz má tendenciu k zrýchľovaniu. Všetko to spôsobuje zmeny len v niektorých stránkach hospodárskych kríz a priemyselných cyklov v epoche imperializmu, prejavujúc sa v tendencii k prehľbovaniu a zostrovaniu kríz a k skracovaniu cyklov. Naďalej sa však zachováva sama podstata kríz a cyklov a ďalej pôsobia zákony určujúce ich pohyb.

Prvá i druhá svetová vojna značne urýchlili proces vzniku štátnomonopolistického kapitalizmu. Štátnomonopolistický kapitalizmus vyrastá z monopolistického kapitalizmu, je ďalším, ako sa Lenin vyjadril, gigantickým zospoločenšením výroby i práce, zospoločenšením, aké je vôbec možné za kapitalizmu. Štátnomonopolistický kapitalizmus je súčasne materiálnou prípravou socializmu, jeho preddverím. Znamená kvalitatívne zmeny v niektorých stránkach kapitalistických výrobných vzťahov, ako i zmeny v niektorých stránkach buržoázneho štátu.

V práci *Štát a revolúcia* Lenin však zdôrazňoval, že monopolistický, i štátnomonopolistický kapitalizmus je naďalej kapitalizmom a iným ani nemôže byť. „... zostávame stále pri kapitalizme.“⁵

Zo všetkého, čo sme povedali, vyplýva, že ku skúmaniu súčasného kapitalizmu treba pristupovať z hľadiska zovšeobecňovania nových javov monopolistického kapitalizmu, ktoré vyrastajú z kapitalizmu voľnej súťaže, ale nerušia jeho základ.

Pri takomto prístupe sa aj marxistická kritika súčasných buržoázných, reformistických a pravicovosocialistických apologetov imperializmu stane oveľa účinnejšou, presvedčivejšou a priebojnejšou. Treba zároveň zdôrazniť, že kritika protimarxistických teórií musí byť úzko spojená s hlbokou analýzou súčasného imperializmu. Je známe, že buržoázna apolo-

⁵ Lenin, *Sočinenija* 25, 414.

getika všetkých smerov a odtienkov, zameraná na súčasný kapitalizmus, vychádza najmä z tvrdenia, že nové javy a procesy, prebiehajúce v súčasnom kapitalizme, znamenajú zmeny v samej podstate kapitalizmu, že kapitalizmus našich dní už vlastne ani nie je kapitalizmom, ale sa mení na nejaký nový systém, na akýsi socializmus, na zriadenie „zmiešanej“ ekonomiky, na „ľudový“ kapitalizmus; v súčasnom kapitalizme vraj prebieha „revolúcia v dôchodkoch“, „revolúcia riaditeľov“, „druhá priemyselná revolúcia“ a tieto „revolúcie“ menia podstatu, charakter kapitalizmu. Zmeny v priemyselnom cykle v epoche imperializmu a všeobecnej krízy kapitalizmu, najmä však po druhej svetovej vojne sa vyťahujú ako „vedecké“ argumenty na popretie marxistickej teórie kríz.

Precenenie všeobecných javov a zákonitostí kapitalizmu a nedocenenie špecifických javov a procesov prebiehajúcich v súčasnom kapitalizme by znemožnilo hlboké a všestranné skúmanie a poznanie súčasného kapitalizmu a viedlo by k dogmatizmu. Na druhej strane nedocenenie spoločného základu predmonopolistického a monopolistického kapitalizmu by taktiež znamenalo iba nehlboké, úzke a jednostranné skúmanie a poznanie súčasného kapitalizmu a mohlo by viesť k revizionizmu. Hlboké, všestranné a pravdivé zobrazenie procesov a javov súčasného kapitalizmu je možné jedine na základe ich skúmania v takej podobe, v akej objektívne existujú, t. j. v dialektickej spätosti všeobecných črt kapitalizmu vôbec so špecifickými črtami jeho monopolistickej etapy. Takýto metodický prístup vyplýva z najvšeobecnejšej, ale pritom najpodstatnejšej charakteristiky, ktorú podal Lenin o kapitalizme XX. storočia, keď ho označil ako *monopolistický kapitalizmus*.

MIEROVÉ SPOLUNAŽÍVANIE KAPITALIZMU A SOCIALIZMU V UČENÍ V. I. LENINA

Problematiku súčasnej existencie kapitalistickej a socialistickej spoločenskej sústavy prakticky nastolilo už víťazstvo ruského proletariátu a roľníctva vo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii a úspešný postup výstavby socializmu v SSSR v rokoch medzi dvoma svetovými vojnami. Tým naliehavejšia je táto otázka dnes, keď socializmus prerástol rámec jednej krajiny a stal sa svetovým systémom.

Osudovosť otázky vzájomných vzťahov dvoch spoločenských sústav je daná tým, že v súčasnej dobe sa konkretizuje v alternatíve, ktorá zamestnáva myseľ miliónov ľudí, v alternatíve vojna, či mier.

Každá vojna prináša ľudstvu nespočetné útrapy a najmä imperializmom splodené vojny svetového rozsahu, ktoré už dva razy v dejinách prerušili mierovú prácu ľudí, vyžiadali si mnoho miliónov obetí na ľudských životoch a spôsobili nezmerné materiálne škody. Tretia svetová vojna, ktorá by sa viedla zbraňami nevidanej ničivej sily, svojimi následkami sa vôbec nedá porovnať s predchádzajúcimi svetovými vojnami. Znamenala by smrť niekoľko sto miliónov ľudí, spustošenie a úplné vyľudnenie obrovských území našej planéty, zničenie mnohých výsledkov celého doterajšieho vývinu ľudskej spoločnosti. Preto stojí otázka zachovania mieru v popredí všetkých otázok dneška. Preto miliónové masy ľudí na celom svete, hlboko znepokojené politikou studenej vojny a horúčkovitým zbrojením, ktoré vedú imperialistické krajiny, hľadajú odpoveď na túto otázku všetkých otázok.

Marxizmus-leninizmus dokumentuje svoju nesmiernu prevahu nad buržoáznou ideológiou i pri riešení tejto problematiky. Odpoveď, ktorú dáva na túto otázku, je v plnom súlade s objektívnymi vývinovými zákonmi ľudskej spoločnosti a so záujmami jednoduchých ľudí na celom svete.

Otázka vojna-mier je v súčasnej dobe spojená s otázkou vzájomných vzťahov dvoch spoločenských sústav najmä preto, že mnohí ideológovia a politici imperializmu sa usilujú dokázať nevyhnutnosť vojny medzi imperialistickým a socialistickým táborom. Pritom poukazujú na údajnú agresivnosť socialistických krajín, ktorú „vyvodzujú“ z učenia marxizmu-leninizmu a netajených prognóz a presvedčenia ľudu socialistických krajín i všetkých pokrokových ľudí kapitalistických krajín, že socializmus skôr či neskôr zvíťazí na celom svete.

Teória vzťahov medzi kapitalistickou a socialistickou spoločenskou sústavou je nerozlučnou súčasťou teórie prechodu od kapitalizmu k socializmu vo svetovom meradle; túto teóriu vypracoval a všestranne odvodnil V. I. Lenin.

*

Monopolistické štádium kapitalizmu — imperializmus vytvára zásadne zmenené podmienky pre socialistickú revolúciu, pre odstránenie kapitalizmu a nastolenie socializmu, v porovnaní s podmienkami v minulom storočí. V súvislosti s tým vzniká nevyhnutnosť stanoviť nové strategické a taktické zásady robotníckeho hnutia. Leninova vedecká analýza imperializmu ukázala, že za podmienok monopolistického štádia kapitalizmu už nie je možné, aby proletárska revolúcia zvíťazila súčasne vo všetkých hlavných kapitalistických krajinách, ako to bolo za kapitalizmu voľnej konkurencie. Nerovnomerný hospodársky a politický vývin kapitalistických krajín za imperializmu má nevyhnutne za následok, že subjektívne i objektívne podmienky pre uchopenie moci proletariátom v jednotlivých krajinách dozrievajú v rôznom čase, že teda jednotlivé krajiny budú postupne odpadáť od kapitalistickej sústavy.

Vedecký dôkaz o možnosti víťazstva socializmu v jednej krajine viedol logicky k záveru, že v období medzi víťazstvom proletárskej revolúcie v jednej (prvej) krajine a víťazstvom socializmu na celom svete (v poslednej krajine) budú súčasne vedľa seba existovať a rozvíjať sa dve spoločenské sústavy — kapitalizmus na imperialistickom stupni svojho vývoja a socializmus.

Dejiny potvrdili nielen Leninovu teóriu o možnosti víťazstva socializmu v jednej, oddelene vzatej krajine, ale i logický záver vyplývajúci z tejto teórie, záver o súčasnej existencii kapitalizmu a socializmu počas určitého historického obdobia.

Koexistencia kapitalizmu a socializmu, súc základnou charakteristickou črtou súčasnej doby, nastoľuje otázku vzájomných vzťahov týchto dvoch protikladných spoločenských sústav, presnejšie povedané, vzťahov medzi štátmi, ktoré patria k týmto dvom spoločenským sústavám.

Buržoázni ideológovia túto otázku pôvodne nepovažovali za významnú. Predpokladali totiž, že socialistické zriadenie v SSSR, s obľubou charakterizované ako „kolos na hlinených nohách“, nevydrží hospodársky, že sa skôr či neskôr hospodársky zrúti.

Za dnešnej situácie, keď je nielen jasné, že očakávať hospodársky krach v SSSR je naivnou ilúziou, ale sa čoraz viac prakticky potvrdzujú prednosti socialistickej ekonomiky a SSSR už nie je jedinou socialistickou krajinou, sú buržoázni ideológovia nútení hlbšie sa zamyslieť nad perspektívami súčasnej existencie kapitalizmu a socializmu. Uvedomujúc si silu socialistického tábora a príťažlivosť socializmu pre široké masy, pripisujú socialistickým krajinám úsilie „exportovať“ revolúciu, t. j. násilne nastoliť socialistické zriadenie vo všetkých krajinách.

Ide tu o zrejme falšovanie marxizmu, o stotožnenie učenia o nevyhnutnosti víťazstva socializmu na celom svete s akýmsi zasahovaním do vnútorných vecí kapitalistických krajín.

V skutočnosti „export“ revolúcie je už dávno vyvráteným výmyslom nepriateľov marxizmu. Buržoázni ideológovia sa však k nemu uchýľujú s vedomým úsilím, aby SSSR a ostatné socialistické krajiny postavili do svetla agresorov ohrozujúcich „slobodný“ kapitalistický svet. Takto sa snažia v záujme vládnúcich monopolov čo najviac vystupňovať vojnovú hystériu, aby mohlo nerušene pokračovať horúčkovité zbrojenie a bola vopred ospravedlnená prípadná agresia voči krajinám socialistického tábora.

Podľa oficiálnej buržoáznej ideológie súčasná existencia kapitalizmu a socializmu musí nevyhnutne viesť k vojnovým konfliktom medzi krajinami týchto dvoch spoločenských sústav.

Marxizmus-leninizmus rieši túto otázku v priamom protiklade k buržoáznej ideológii, lebo stojí na platforme druhej, jedine možnej alternatívy, na platforme mierového spolunažívania dvoch spoločenských systémov.

Prvý socialistický štát sveta, SSSR, od prvej chvíle svojej existencie sa dôsledne riadil touto zásadou. Veľmi presvedčivým dôkazom toho je prvý dokument sovietskej vlády, Dekrét o mieri. Zásada mierového spolunažívania kapitalistických a socialistických krajín je základom všetkých zahraničnopolitických opatrení a počinov sovietskej vlády po dnešné dni. Tak isto ostatné krajiny tábora socializmu urobili myšlienku mierovej koexistencie vedúcou zásadou svojej politiky vo vzťahu ku kapitalistickým krajinám.

Buržoázni ideológovia často vysvetľujú túto dôsledne mierumilovnú politiku ako prejav slabosti alebo ako propagačný trik, ktorý má „uspať“ bdelosť tzv. slobodného sveta voči nebezpečenstvu agresie zo strany krajín socialistického tábora. V skutočnosti nejde ani o výraz slabosti, ani o propagačný trik, ale o zovšeobecnenie objektívnych zákonitostí spoločenského vývinu. Ani prechod od feudalizmu ku kapitalizmu vo svetovom meradle sa neuskutočnil vo všetkých krajinách sveta súčasne. I v tomto období jednotlivé krajiny postupne odpadávali od feudálneho spoločenskovo-výrobného zriadenia, v rôznom čase nastupovali cestu kapitalistického vývinu. V rozpätí XVI.—XIX. storočia môžeme preto tiež zaznamenať súčasnú existenciu štátov s rôznymi spoločenskými sústavami.

V súčasnej dobe sa na vyššom stupni opakuje analogický zjav. Kvalitatívna odlišnosť súčasnej historickej situácie od spomenutej koexistencie kapitalizmu a feudalizmu spočíva v tom, že dnes nejde o koexistenciu dvoch spoločenských sústav založených na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov a na vykorisťovaní človeka človekom, ale o koexistenciu kapitalistického vykorisťovateľského zriadenia, ktoré je navyše na takom stupni svojho vývoja, keď nevyhnutne plodí reakciu, útlak,

militarizmus a vojny, a socialistického zriadenia, ktoré navždy skoncovalo s vykorisťovaním človeka človekom a znamená začiatok skutočne slobodného vývinu ľudskej spoločnosti. Tým väčšie sú dnes predpoklady pre zachovanie mierových vzťahov medzi krajinami týchto dvoch sústav.

Socializmus ako taký vylučuje vojnu. Spoločenský poriadok založený na spoločenskom vlastníctve výrobných prostriedkov, v ktorom vládnu najširšie ľudové masy, vylučuje akékoľvek objektívne ekonomické a politické momenty, ktoré by vyvolávali záujem na rozpútaní vojnových konfliktov. Naopak. Hlavnou podmienkou rozvoja a upevňovania socialistického zriadenia je vojnou nerušený vývin, mierová výstavba a rozmach národného hospodárstva na základe výroby, ktorá nie je deformovaná požiadavkami vedenia vojny. I v tomto prípade sú dejiny najlepším učiteľom. Všetky vojny, ktoré doteraz Sovietsky sväz ako prvá socialistická krajina na svete musel viesť, boli mu vnútené, nijako neosožili jeho hospodárskemu vývinu, ale zahamovali hospodársky vzostup krajiny a vzrast životnej úrovne sovietskeho ľudu.

V historickom období prechodu od feudalizmu ku kapitalizmu však ani jedna zo súčasne existujúcich spoločenských sústav vojnu nevyklúčovala. Naopak, ekonomická podstata oboch všeobecne viedla k vojnám, pričom ešte tu bola tendencia feudálnych krajín násilím potlačiť spoločenský pokrok v krajinách, v ktorých zvíťazila buržoázna revolúcia; takáto tendencia analogicky jestvuje aj dnes na strane imperialistických štátov voči socialistickým krajinám. Treba pripomenúť, že vojny, ktoré rozpútali rôzne aliancie feudálnych krajín na potlačenie spoločenského pokroku v krajinách, kde sa dostala k moci buržoázia, nijako nemohli zabrániť víťazstvu nového, pokrokovejšieho spoločenského zriadenia. Na druhej strane bola u mnohých mladých kapitalistických štátov snaha riešiť vojnou problémy vývoja, upevnenia hospodárstva, vytvorenia podmienok pre rozmach kapitalistických výrobných vzťahov.

Teoretické závery marxizmu-leninizmu o možnosti mierového spolunažívania dvoch spoločenských sústav sú však založené nielen na tom, že vnútorné, imanentné zákonitosti socializmu a priori vylučujú vojnu, ale i na poznaní, odhalení rastúcich tendencií k mierovej koexistencii v lone súčasného kapitalizmu.

Ak vychádzame z toho, že socializmus už svojou podstatou životne vyžaduje mierové podmienky a že imperialismus nielenže vojny nevyklučuje, ale naopak, svojimi protirečeniami vojny priamo plodí, potom pri rozbere objektívnych podmienok, predovšetkým ekonomických, ktoré umožňujú mierovú koexistenciu kapitalizmu a socializmu, vystupujú do popredia vnútorné tendencie súčasného kapitalizmu k mierovému spolunažívaniu a hospodárskej spolupráci.

V. I. Lenin venoval tejto problematike veľkú pozornosť. Pri zdôvodňovaní možnosti a nutnosti mierového spolunažívania dvoch spoločenských systémov a hospodárskej spolupráce medzi nimi poukazoval pre-

dovšetkým na silu všeobecných svetových ekonomických vzťahov, ktoré sa utvárajú v súvislosti so vznikom a rozvojom svetovej kapitalistickej sústavy.

V historickom procese rozvoja kapitalizmu rozvíja sa kapitalistická medzinárodná delba práce, do ktorej sú zapojené všetky krajiny podľa charakteru a stupňa vyspelosti svojej ekonomiky. Rozvoj výrobných síl, ktorý sa v kapitalistických krajinách uskutočňuje v záujme dosiahnutia maxima zisku, vyžaduje rýchly rozvoj priemyselnej a surovinovej základne. Tieto tendencie sa nemôžu realizovať v meradle hospodárstva jednej krajiny v rámci národného trhu; preto zákonite vzniká medzinárodná delba práce medzi kapitalistickými krajinami, utvára sa kapitalistický svetový trh. Takto vznikla sieť medzinárodných hospodárskych vzťahov, ktoré obopínali celý svet. Niektoré stránky tejto delby práce majú svoj základ v prírodných podmienkach. Tak dostala každá krajina určité miesto a funkciu v reprodukčnom procese kapitalizmu ako svetovej sústavy.

Po odpadnutí jednej, resp. viacerých krajín od svetovej kapitalistickej sústavy, imperialistické štáty v snahe hospodársky izolovať a diskriminovať socialistické krajiny násilne prerušujú spomenuté historicky vzniknuté ekonomické vzťahy. No napriek tomu daný stupeň rozvoja výrobných síl a medzinárodnej delby práce objektívne vyžaduje pokračovanie a rozvíjanie predošlých hospodárskych stykov. V súčasnej dobe je napríklad mierové využívanie atómovej energie nemožné bez širokej medzinárodnej spolupráce, bez dohody o exploatácii príslušných surovinových zdrojov a pod. Svedčí o tom zriadenie medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu so sídlom vo Viedni a pomerne dobrá spolupráca krajín oboch spoločenských sústav v jej rámci.

Po druhej svetovej vojne sa imperialistické štáty snažili riešiť svoje hospodárske ťažkosti politikou studenej vojny, t. j. jednak hospodárskou diskrimináciou krajín socialistického tábora, jednak militarizáciou ekonomiky. Táto politika však neuchránila kapitalistické krajiny od hospodárskych ťažkostí a kríz, kým na druhej strane nenarušila hospodársky rozmach socialistických krajín. Naopak, len vyostřila hospodárske ťažkosti imperialistických krajín. A tak ich pokusy o násilné prerušenie hospodárskych vzťahov so socialistickými krajinami, o ich blokádu, koniec koncov sa ukázali neúčinnými práve v dôsledku pôsobenia spomenutých objektívnych činiteľov.

V. I. Lenin predvídal takúto situáciu, keď napísal: „Existuje väčšia sila ako želanie, vôľa a rozhodnutie ktorejkoľvek z nepriateľských vlád alebo tried a touto silou sú všeobecne hospodárske vzťahy, ktoré ich nútia dať sa na túto cestu hospodárskych stykov s nami.“

„Pokiaľ ide o blokádu, skúsenosti ukázali, že nevedno, pre koho je ťažšia, či pre tých, ktorí sú blokovaní, alebo pre tých, ktorí blokujú.“¹

¹ V. I. Lenin, *Spisy* 33, 132.

Krach blokády v prvých rokoch existencie sovietskej moci i postupná likvidácia hospodárskej diskriminácie po druhej svetovej vojne dokazujú, že tendencie k hospodárskym stykom sú významným činiteľom, pôsobiacim na utváranie vzájomných vzťahov dvoch spoločenských sústav.

Tendencie k hospodárskym stykom so socialistickými krajinami bývajú vo veľkej miere podmienené cyklickým vývojom kapitalizmu. Za krízy a za depresie obyčajne vystupujú s väčšou silou. O osobitnom vplyve cyklických činiteľov na utváranie ekonomických vzťahov medzi kapitalizmom a socializmom svedčí napríklad skutočnosť, že roku 1930 SSSR zaujímal druhé miesto vo vývoze priemyselného zariadenia z USA a roku 1931 dokonca prvé miesto. Roku 1931 Spojené štáty americké vyviezli do SSSR 74 % celkového vývozu zlievárenského zariadenia, 67 % poľnohospodárskych strojov, 60 % sústruhov atď.

Medzi dôležité objektívne predpoklady, pôsobiace v prospech mierového spolunažívania, patria ďalej hlboké protirečenia medzi imperialistickými veľmocami. Význam tohto činiteľa zdôraznil V. I. Lenin už roku 1920, keď na VIII. všeruskom sjazde sovietskych ukazoval, že sovietska moc mohla v predchádzajúcich rokoch zvíťaziť vďaka hlbokým roztržkám medzi imperialistickými mocnosťami, ktoré zákonite vyplývajú z daného stupňa rozvoja kapitalizmu. Hlboká a nevykoreniteľná rozdielnosť hospodárskych záujmov medzi imperialistickými krajinami, vyplývajúca zo súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, nutne viedla k tomu, že pokusy o spojenie síl imperialistických krajín proti sovietskej moci boli márne.

Protirečenia v táboře imperializmu pôsobia ako podnet pre hospodárske styky so socialistickými krajinami i v tom zmysle, že jednotlivé imperialistické krajiny v snahe upevniť svoju pozíciu v konkurenčnom boji s inými krajinami sú ochotné alebo nútené nadviazať a udržiavať hospodárske styky so socialistickými krajinami. Veľmi názorne o tom svedčí situácia po porážke intervencie, keď sa SSSR podarilo pomerne skoro nadviazať hospodárske styky s Nemeckom.

K uskutočňovaniu princípu mierového spolunažívania prispieva aj kríza a postupujúci rozklad koloniálnej sústavy imperializmu. Boj národov koloniálnych krajín za slobodu a nezávislosť podstatne oslabuje imperialistický systém po stránke ekonomickej i politickej, krotí jeho agresívne sily a donucuje ho zdržať sa vojenských útokov na socialistický svet.

„Od začiatku XX. storočia sa v tomto smere odohrali veľké zmeny, a to: milióny, ba niekoľko sto miliónov — fakticky obrovská väčšina obyvateľov zemegule — teraz vystupujú ako samostatné aktívne revolučné faktory. A je naskrze jasné, že v nadchádzajúcich rozhodujúcich zrážkach svetovej revolúcie sa hnutie väčšiny obyvateľstva zemegule, sprvu zamerané na národnostné oslobodenie, obráti proti kapitalizmu

a imperializmu a bude hrať hádam omnoho väčšiu revolučnú úlohu, než očakávame.“²

Oslabenie imperializmu v dôsledku rozkladu koloniálnej sústavy vyvoláva u imperialistických mocností určité tendencie kompenzovať toto oslabenie nadväzovaním hospodárskych stykov so socialistickými krajinami. Na druhej strane mladý kapitalizmus v nedávnych kolóniách, v snahe zbaviť sa hospodárskej závislosti od imperialistických krajín, usiluje sa rozvinúť čo najtesnejšie hospodárske styky s krajinami socialistickej sústavy.

Národy krajín, ktoré sa oslobodili z jarma kolonializmu, sú zainteresované na udržovaní a upevnení mieru, lebo len v mieri môžu likvidovať ťažké dôsledky kolonializmu na svoj ekonomický vývin. Preto mnohé bývalé koloniálne krajiny uskutočňujú politiku založenú na zásadách mierovej koexistencie dvoch spoločenských sústav.

Možnosť a nevyhnutnosť mierového spolunažívania a hospodárskej spolupráce medzi krajinami s rôznym spoločenským zriadením v súčasnom historickom období sa teda zakladá predovšetkým na týchto činiteľoch:

1. na mierovej podstate socialistického zriadenia;
2. na tendencii k nadväzovaniu hospodárskych stykov so socialistickými krajinami, ktorá jestvuje v kapitalistickom svete; táto tendencia je podmienená objektívnymi vzťahmi medzinárodnej deľby práce vo svetovom meradle, ako aj stupňom vývinu výrobných síl, techniky a vedy a je podnecovaná cyklickými vplyvmi, protirečeniami medzi imperialistickými krajinami, rozpadom koloniálnej sústavy imperializmu;
3. na ekonomickej vyspelosti socialistických krajín;
4. na svetovom mierovom hnutí, založenom na spomínaných objektívnych predpokladoch a na záujme miliónov ľudí celého sveta žiť v mieri. Odpor proti vojne je totiž materiálnou silou, ktorú imperialistické vlády nemôžu ignorovať.

*

Objektívnym obsahom mierovej koexistencie a hospodárskej spolupráce dvoch spoločenských sústav je ich hospodárske súťaženie.

Hlavná zvláštnosť našej epochy spočíva v progresívnom procese rastu a upevnenia pozícií svetového socializmu na jednej strane a v neustálom oslabovaní ekonomických a politických pozícií kapitalizmu, v zužovaní sféry jeho panstva na strane druhej. Každá z oboch spoločenských sústav vnáša takto inú tendenciu do vývinu medzinárodných vzťahov. Prehĺbenie všeobecnej krízy kapitalizmu, zosilnenie vratkosti kapitalistickej ekonomiky, zostrovanie protirečení v kapitalistickej svetovej sústave — stoja proti neustálemu ekonomickému rozvoju jednotnej socialistickej

² V. I. Lenin, *Spisy* 32, 449.

svetovej sústavy a jej vzrastajúcemu vplyvu na medzinárodnú situáciu v intenciách mierového spolunažívania všetkých krajín sveta.

Každý nový spoločenský poriadok musí prakticky dokázať svoju prevahu nad starým spoločenským zriadením. Boj starého s novým je hlavnou črtou každej prechodnej epochy. Jej hlavným obsahom v súčasnej situácii je historické súťaženie medzi kapitalizmom a socializmom, vedúce nevyhnutne k víťazstvu socializmu. V tomto súťažení vychádzajú socialistické krajiny z leninského princípu mierového spolunažívania oboch svetových sústav, vychádzajú zo skutočnosti, že mierový rozvoj nielen zodpovedá záujmom všetkých národov, ale vytvára aj najlepšie predpoklady pre podanie dôkazu o všetkých prednostiach socialistického spôsobu výroby.

Súťaženie dvoch spoločenských sústav prebieha v každej oblasti spoločenského života. Najdôležitejšou oblasťou je ekonomika, pretože priamo ovplyvňuje všetky ostatné oblasti spoločenského života.

Mierové spolunažívanie v ekonomickej oblasti musí nevyhnutne vyústiť v súťaženie o lepšie uspokojovanie všetkých potrieb človeka. Toto súťaženie nemôže byť, ako sa niektorí buržoázni činitelia pokúšajú dokazovať, v protirečení s princípom mierového spolunažívania. Veď súťaženie o to, ktorý spoločenský poriadok zabezpečí ľuďom viac a kvalitnejších potravín, priemyslových výrobkov a kultúrnych potrieb, je svojou podstatou hlboko mierové.

Barometrom ukazujúcim pokrokovosť určitého spôsobu výroby, jeho vývinové možnosti a perspektívy je tempo rozvoja priemyselnej výroby. Tempá rozvoja výroby dosiahnuté v kapitalizme sú pre socializmus nedostatočné, cieľ socialistickej spoločnosti — všestranné uspokojovanie rastúcich potrieb všetkých pracujúcich — možno dosiahnuť len pri neporovnateľne rýchlejších tempách rozvoja výroby.

V tomto smere sa prevaha socializmu nad kapitalizmom jasne prejavila vo všetkých krajinách socialistickej svetovej sústavy. Priemerný ročný prírastok priemyselnej výroby v celej socialistickej sústave predstavoval v posledných piatich rokoch 11 %, kým v kapitalistických krajinách necelé 3 %.

Medzi kapitalistickými krajinami vládnu neriešiteľné protirečenia. Rozvoj jednej kapitalistickej krajiny vedie len k prehĺbeniu týchto protirečení, k zosilneniu konkurenčného boja a ku konfliktom. Popritom krajiny socialistickej svetovej sústavy sú spojené úsilím o neustály rozvoj výroby. Rozvoj každej socialistickej krajiny vedie k rozvoju a posilneniu celej svetovej socialistickej sústavy. Spoločné záujmy socialistických krajín umožňujú uskutočňovať najefektívnejšie formy hospodárskej spolupráce, ako je koordinácia národohospodárskych plánov, špecializácia a kooperácia v dôležitých odvetviach výroby. Realizácia týchto nových, v histórii dosiaľ nepoznaných ekonomických vzťahov medzi krajinami zabezpečuje rýchly rast ekonomického potenciálu svetovej socialistickej

sústavy, ktorý je reálnou zárukou toho, že socialistické krajiny dobehnú a predbehnú v ekonomickom súťažení najvyspelejšie kapitalistické krajiny v historicky krátkom čase.

Socialistické krajiny zaberajú 26 % územia sveta a majú viac ako 35 % všetkého obyvateľstva. Dnes pripadá na ne vyše 35 % svetovej priemyselnej produkcie. Roku 1959 priemyslový potenciál celého socialistického tábora zodpovedal priemyslovému potenciálu USA a bol dvakrát väčší ako celková priemyslová výroba NSR, Veľkej Británie, Francúzska a Japonska spolu. Dôležitým novým momentom súťaženia socializmu s kapitalizmom je skutočnosť, že absolútny prírastok priemyselnej výroby SSSR dnes už vysoko prevyšuje priemerný ročný prírastok USA v najdôležitejších priemyslových odvetviach. Napr. priemerný ročný prírastok výroby železa v rokoch 1953—1957 bol v USA 0,8 milióna t, zatiaľ čo v SSSR 2,4 milióna t, prírastok výroby oceli bol v USA 0,8 milióna t ročne, v SSSR 3,26 milióna t a v priebehu sedemročnice dosiahne 4,5—5,2 milióna t. Podobne je to pri elektrickej energii, naftě, cemente a pod.

Na základe uvedených faktov môžeme urobiť záver, že v mierovom hospodárskom súťažení dvoch svetových sústav došlo dnes k takým kvantitatívnym a kvalitatívnym zmenám v pomere síl v prospech socialistickej svetovej sústavy, že sa už dá reálne určiť čas, keď socialistická sústava predstihne kapitalistickú sústavu v absolútnom objeme výroby a keď socialistické krajiny predstihnú aj najvyspelejšie kapitalistické krajiny ekonomicky, t. j. vo výrobe na jedného obyvateľa.

Na XXI. sjazde KSSS N. S. Chruščov charakterizoval túto novú etapu hospodárskeho súťaženia medzi socializmom a kapitalizmom takto: „Socializmus dokázal svoju úplnú prevahu nad kapitalizmom v tempách rozvoja výroby. Teraz vstupujeme do novej etapy ekonomického súťaženia s kapitalizmom. Úloha spočíva teraz v tom, aby sme dosiahli prevahu socialistickej sústavy nad kapitalistickou vo svetovej výrobe, aby sme predstihli najrozvinutejšie kapitalistické krajiny v produktivite spoločenskej práce, vo výrobe na jedného obyvateľa a aby sme zabezpečili najvyššiu životnú úroveň na svete.“

Realizovaním národohospodárskych plánov krajín socialistickej sústavy zvýši sa do roku 1965 ich priemyslová produkcia 2,2 krát. Ak predpokladáme, že v krajinách kapitalizmu sa v tomto období zvýši priemyslová výroba o 15 %, čo zodpovedá ich doterajším tempám rozvoja, socialistické krajiny sa budú roku 1965 podieľať viac ako polovicou na celkovej svetovej priemyselnej produkcii.

K dosiahnutiu tohto spoločného cieľa prispieva každá krajina socialistickej svetovej sústavy podľa svojich možností. V historickom súťažení dvoch sústav, pochopiteľne, najdôležitejšia úloha pripadá Sovietskemu sväzu a Čínskej ľudovej republike. SSSR predstavuje najmohutnejšiu silu pri riešení tejto úlohy. Jeho priemysel sa podieľa jednou pätinou

na svetovej priemyselnej produkcii a $\frac{9}{10}$ na priemyselnej výrobe socialistickej svetovej sústavy. Obrovské územie s bohatými prírodnými zdrojmi, vysoko kvalifikované kádre, vysoká úroveň vedy a techniky, ktorá v mnohých oblastiach zaujíma svetové prvenstvo, zabezpečia nielen to, že sa spomenutý spoločný cieľ splní, ale aj to, že Sovietsky sväz v blízkom čase dostihne a predstihne USA.

Čínska ľudová republika predstavuje druhú najmohutnejšiu potenciálnu silu, ktorá bude mať mimoriadne významnú úlohu v ekonomickom súťažení dvoch svetových sústav. Podiel ČLR na svetovej priemyselnej produkcii sa zo dňa na deň zväčšuje a v blízkom čase dostihne Veľkú Britániu.

Napriek tomu, že hlavná váha pri splnení spoločnej úlohy socializovaných krajín spočíva na týchto dvoch krajinách, nemožno podceňovať možnosti a zástoj ostatných, najmä európskych krajín socialistickej sústavy. Veď ich priemyslová výroba je zhruba totožná s priemyslovou výrobou Veľkej Británie, resp. Nemeckej spolkovej republiky.

Hospodársky rozmach svetovej socialistickej sústavy nevyhnutne ovplyvňuje aj vzájomné vzťahy medzi socialistickými a kapitalistickými krajinami, ktoré bezprostredne posilňujú základ mierového spolunažívania. Zvlášť veľký význam má rozširovanie hospodárskych vzťahov socialistických krajín s hospodársky málo rozvinutými krajinami. Čím väčšie a všestrannejšie budú vzťahy medzi krajinami oboch sústav, tým pevnejšia bude zábezpeka trvalého svetového mieru a zvyšovania blahobytu ľudstva.

Leninský princíp mierovej koexistencie a súťaženía dvoch sústav, ako aj Leninova predpoveď, že socializmus rýchle dostihne a predstihne kapitalizmus, a to nielen v ekonomickej oblasti, boli históriou plne overené a potvrdené.

Socializmus už nezvratne dokázal svoju prevahu v nejednej oblasti spoločenského života; predovšetkým vytvoril podmienky pre mimoriadne rýchly, v dejinách nevídaný rozvoj výrobných síl. Socializmus dokázal, že vylučuje vojny a prináša národom mier a spoluprácu. Mierová politika socialistických krajín, založená na leninskom učení o mierovom spolunažívaní dvoch spoločenských sústav, má nesmierny vplyv na široké masy kapitalistických krajín. Skutočnosť, že socialistické spoločenské zriadenie odstraňuje nebezpečenstvo vojnového požiaru, ktorý by v súčasných podmienkach zahubil celé národy, je jedným z najúčinnějších argumentov v prospech socializmu.

JOZEF ROSA

K OTÁZKE NEVYHNUTNOSTI DANE ZO MZDY V SOCIALIZME

1. Sústava daní od obyvateľstva

Sústava príjmov socialistického štátu je výsledkom historického vývoja, ktorý prebiehal za určitých sociálno-ekonomických podmienok. Tak je to aj so súčasnou sústavou príjmov ľudovodemokratickej ČSR. Má tri zložky: príjmy zo socialistického sektora, od obyvateľstva a ostatné príjmy.

Rozhodujúcou zložkou sú príjmy zo socialistického hospodárstva, ktoré tvoria v štátnom rozpočte ČSR za rok 1959 až 85 %. Podiel daní od obyvateľstva je 11,7 %, čo je v porovnaní s minulým rokom o 0,02 % menej. Ostatné príjmy tvoria 3,3 %.

V oblasti príjmov socialistického štátu, tak ako v ostatných otázkach hospodárskej politiky, riadi sa naša strana a vláda základnými tézami klasikov. Rodiaca sa socialistická spoločnosť preberá mnohé z foriem a prvkov zdaňovania kapitalistického štátu. Z bývalej daňovej sústavy ponecháva vyhovujúce formy a metódy zdaňovania, nevyhovujúce odstraňuje. Rozhodujúcim prvkom prestavby starej kapitalistickej daňovej sústavy na novú socialistickú je však to, že *triedne poslanie daní* sa jednoznačne mení v prospech novej, budúcej sa socialistickej spoločnosti.

Dane v peňažnej forme sú dôležitou kategóriou, ktorá súvisí s jestvovaním tovarovej výroby a pôsobením zákona hodnoty. Dane ostávajú, mení sa však triedny obsah daní ako vzťahu. Dane majú predovšetkým funkciu znovurozdeľovania, ktorá sa stáva dôležitým *triednym a sociálnym nástrojom* finančnej politiky socialistického štátu. Z hľadiska zabezpečovania príjmov socialistického štátu majú dane spolu s inými príjmami aj *akumulačnú úlohu*.

Dane od obyvateľstva sú skutočnými daňami svojou povahou i formou na rozdiel od daní zo štátneho socialistického sektora, kde ide o *dane osobitného druhu*. Osobitosť daní zo štátneho socialistického sektora je v tom, že ide o rozdeľovanie medzi rovnakými vlastníkami (vo vnútri štátneho socialistického sektora) na rozdiel od daní od obyvateľstva, ktorými sa znovurozdeľuje časť národného dôchodku medzi rôznymi vlastníkami (medzi štátom a obyvateľstvom). Časť národného dôchodku rozdelená v prvotnom delení medzi obyvateľstvo prechádza v druhotnom delení z osobného vlastníctva do spoločenského, štátneho vlastníctva.

Posudzovať však povahu a formu daní len z hľadiska vlastníctva nemožno z toho dôvodu, že proces rozdeľovania v socialistickej spoločnosti je *jednotným procesom*. Povaha a forma daní, používaných socialistickým štátom pri rozdeľovaní medzi obyvateľstvom a štátom, ako aj medzi družstevným socialistickým sektorom a štátnym socialistickým sektorom, vplýva aj na daňové metódy rozdeľovania v rozhodujúcej sfére vo vnútri štátneho socialistického sektora.

Nevyhnutnosť daní od obyvateľstva v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu sa zdôvodňuje hlavne ich triednou funkciou. Sú dôležitým doplňujúcim nástrojom obmedzovania a zatlačovania kapitalistov a buržoázie. Sú však aj nástrojom sociálnej politiky štátu. Z týchto dôvodov sú dane od obyvateľstva v prechodnom období nevyhnutné. Ináč je však s otázkou ich nevyhnutnosti v období dovŕšenia výstavby socializmu a v socializme. V tejto veci sa názory ekonómov rozchádzajú. Preto sa v ďalšom zameriame na skúmanie:

1. úloh jednotlivých daní od obyvateľstva, ktorými sa zdôvodňuje ich nevyhnutnosť v období dovŕšenia výstavby socializmu a v socializme,
2. otázky správnosti metód používaných pri rozdeľovaní národného dôchodku prostredníctvom daní.

Tieto otázky nemožno skúmať všeobecne za všetky druhy daní od obyvateľstva, ale osobitne z hľadiska úloh jednotlivých daní v sústave rozdeľovania a metód pri tom používaných.

Dane od obyvateľstva znovurozdeľujú príjmy obyvateľstva podľa jednotlivých povolání. V ČSR platia občania podľa daňovej reformy, uskutočnenej k 1. januáru 1953, tieto dane:

1. daň zo mzdy — robotníci a úradníci,
2. pôdohospodársku daň — roľníci a JRD,
3. živnostenskú daň — živnostníci a iné samostatné povolania,
4. daň z príjmov obyvateľstva — majitelia domov a samostatné povolania,
5. domovú daň — majitelia domov,
6. daň z literárnej a umeleckej činnosti — spisovatelia, umelci a pod.

Ako vidíme, sústava daní od obyvateľstva v ČSR je vo vzťahu k úlohám, ktoré má plniť pri znovurozdeľovaní a kontrole národného dôchodku, zložitá. Je produktom historického vývoja. Možno ju zdôvodniť potrebami socialistického budovania, požiadavkami triednej a sociálnej politiky, požiadavkami kontroly rozdeľovania a spotreby.

Hlavnú akumuláciu váhu v sústave daní od obyvateľstva má daň zo mzdy. Predstavuje asi 10 % celkových príjmov štátneho rozpočtu ČSR. Naproti tomu všetky ostatné dane od obyvateľstva tvoria len asi 1,5 % všetkých príjmov rozpočtu.

Príjmy z daní od obyvateľstva sa vyvíjali v štátnom rozpočte ČSR v posledných troch rokoch takto (rozpočet v miliónoch Kčs):¹

¹ Podľa zákonov o štátnom rozpočte ČSR za jednotlivé roky.

Rok	1957	1958	1959
Celkové rozpočtové príjmy	98,240	94,725	96,230
Príjmy od obyvateľstva	10,683	11,312	11,313
Percento z celkových príjmov	10,9	11,9	11,7

Pretože hlavným príjmom spomedzi príjmov od obyvateľstva je v štátnom rozpočte daň zo mzdy, preskúmame v tomto článku úlohy dane zo mzdy a jej miesto v sústave rozdeľovania socialistického štátu.

2. Úlohy dane zo mzdy

Daň zo mzdy v socializme zmierňuje predovšetkým tvrdosti spôsobené uplatňovaním zákona odmeňovania podľa množstva a kvality práce a je nástrojom sociálnej politiky štátu na základe poskytovania úľav viacčlenným rodinám, resp. uplatňovaním prirážok menejčlenným rodinám. Súčasne plní úlohu akumuláciu. Tieto úlohy sú konkretizovaním jej znovurozdeľovacej a kontrolnej funkcie.

Daň zo mzdy je zrážková.² Neodvádzajú ju zamestnanci, ale zamestnávateľia, t. j. hospodárske a rozpočtové organizácie. Zo skutočnosti, že daň zo mzdy platia zamestnanci a že ide o daň vyberanú zrážkou a odvádzanú nie pracujúcimi, ale podnikmi a organizáciami, vzniká prvý problém na riešenie. Tento problém vyplýva z toho, že socialistický štát na jednej strane odmeňuje svojich zamestnancov na základe zákona odmeňovania podľa množstva a kvality práce, na druhej strane určitú časť tejto odmeny svojim zamestnancom odníma formou dane zo mzdy.

Z uvedeného hľadiska je daň zo mzdy nevyhnutná preto, lebo konštrukciou sadzieb zmierňuje tvrdosti, ktoré by spôsobilo dôsledné uplatňovanie zákona odmeňovania podľa množstva a kvality práce v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu. Je jednou z foriem tohto zmierňovania popri iných formách, ako sú napríklad bezplatné služby poskytované obyvateľstvu socialistickým štátom v odbore sociálnej a zdravotnej starostlivosti o človeka a pod. Ako v bezplatnej spoločenskej spotrebe, tak aj v sadzbách dane zo mzdy sú akési zárodky odmeňovania podľa potrieb, ktoré už socialistická spoločnosť považuje za potrebné uplatňovať. Pokiaľ sa nenájdu vhodnejšie formy, bude plniť túto úlohu konštrukcia sadzieb dane zo mzdy.

Problémom na riešenie ostávajú *progresívne sadzby* dane zo mzdy, ktoré v určitom štádiu vývoja socializmu sa stávajú brzdiacim činiteľom rastu produktivity práce. Odstraňovanie tejto prekážky je však v moci socialistického štátu, progresivita sadzieb dane zo mzdy sa postupne zmierňuje.

² Zákon č. 76/1952 Zb.

Vysokoprogresívne sadzby dane zo mzdy v prvých rokoch prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu majú predovšetkým triednu funkciu. Daňou zo mzdy, resp. daňou dôchodkovou zdaňujú sa nielen pracujúci v socialistickom sektore, ale aj zamestnanci v jestvujúcich ešte kapitalistických a malovýrobných podnikoch, kde sa v tom čase dostatočne neuplatňuje kontrola socialistickým štátom. Okrem toho socialistický štát v prvých rokoch prechodného obdobia sa len usiluje ovládnuť mzdovú a platovú politiku. Sadzby dane zo mzdy v tomto období sú nevyhnutným doplnkom mzdovej politiky.

Tak progresivita sadzieb bývalej dane zo mzdy³ stúpala až do 85 % platov a miezd. To bolo roku 1947 a 1948 nevyhnutné, lebo sa touto formou regulovali príliš vysoké a nezaslúžené príjmy. S rozvojom socialistického hospodárstva, keď prichádza do popredia čoraz viac otázka zvyšovania produktivity práce, ukázali sa negatívne účinky vysokoprogresívnych sadzieb dane zo mzdy. Boli v rozpore s požiadavkou podnecovať rast produktivity práce. Tieto negatívne účinky sadzieb sa obmedzovali celým radom daňových oslobodení odmiern za nadčasovú prácu ako aj prémie za tzv. vyššie výkony. Toto riešenie malo veľa nevýhod. Hlavným nedostatkom však bolo, že systém výnimiek a oslobodení viedol k daňovým únikom, lebo sa pracujúci snažili presunúť svoje výkony do vyšších výkonov a do nadčasovej práce. Príjmy z dane zo mzdy začali relatívne klesať, napriek tomu, že priemerné mzdy stúpali. Preto nový zákon o dani zo mzdy zmiernil progresivitu sadzieb, a to od 5—20 %, včítane príspevku zamestnanca na sociálne poistenie. Pretože sa základná sadzba zvyšuje alebo znižuje podľa počtu osôb, ktoré zamestnanec vyživuje, môže stúpnuť až do 32 %. Teda je i podľa súčasne platného zákona pomerne vysoká.⁴

Postupným zmierňovaním progresivity sa vytvárajú podmienky pre prechod k netto mzdám. Sústava netto miezd má praktické zdôvodnenie v tom, že socialistický štát má možnosť používať pre spoločnosť maximálne efektívnu organizáciu odmeňovania a zdaňovania. Socialistický štát, pretože plánovite riadi hospodárstvo, má možnosť *priamo a bezprostredne* organizovať rozdeľovanie miezd svojich vlastných zamestnancov bez použitia dane zo mzdy. V tom je prednosť socialistických metód rozdeľovania. Pravda, predpoklady pre využitie metódy rozdeľovania len mzdovou sústavou nevznikajú naraz, ale dozrievajú postupne.

Niektorí autori sú obhajcami progresívnych sadzieb dane zo mzdy aj v období dovŕšenia výstavby socializmu a v socializme. Tak v sovietskej literatúre (Bogolepov, Rovinskij) zdôvodňujú odstupňovanie sadzieb pri dôchodkovej dani tým, že ten, kto viac zarába, môže vo väčšej

³ Zákon č. 109/1947 Zb.

⁴ Progresivita dane zo mzdy pri mzde od 3600—24 000 Kčs ročne je od 5—13,3 %. Príjmy do 3600 Kčs sú tzv. daneprosť minimum.

miere prispievať na spoločenské výdavky štátu. Vzťah progresivity dane k produktivite práce si nevšímajú. Sovietsky ekonóm A. Bačurin uvádza, že robotníci a úradníci platia v Sovietskom sväze daň vo výške od 0,15 do 13 % podľa veľkosti príjmu. Maximálna sadzba 13 % sa používa pri tej časti príjmov, ktoré prevyšujú 1000 rubľov mesačne. Čiastka dane u tých robotníkov a úradníkov, ktorí vyživujú viac ako tri osoby, znižuje sa o 30 %. Mzdy do 370 rubľov sú oslobodené od dane.⁵ Daňovú progresivitu zdôvodňuje tým, že kategórie robotníkov a úradníkov s vysokými príjmami sa majú zdaňovať vyššími sadzbami. Dane od obyvateľstva, hoci tvoria malé percento príjmov štátneho rozpočtu, predsa len umožňujú financovať náklady v absolútnej sume cca 50 miliárd rubľov. Z týchto dôvodov ich nemožno podľa A. Bačurina zrušiť.⁶

Zdôvodnenie progresívnych sadziieb, vychádzajúce zo zásady platobnej schopnosti občanov, je pod vplyvom formálneho finančného práva o spravodlivom zdanení. V podmienkach kapitalizmu treba hovoriť o formálnom práve preto, lebo zásada spravodlivého zdanenia v praxi orgánov kapitalistickej finančnej správy dopadá v neprospech pracujúcich. Je to spôsobené napríklad daňovým únikom, dopadom nepriamych daní hlavne na pracujúcich a postupným zvyšovaním sadziieb dane u nižších dôchodkov. Tak za buržoáznej ČSR pomerne nízke, mierne progresívne sadzby pri nižších dôchodkoch vzbudzovali zdanenie spravodlivého zdanenia a uplatňovania zásady demokratickej rovnosti. Pri bývalej dôchodkovej dani podľa zákona č. 76/1927 Zb. bola progresivita pri príjmoch od 7000—25 000 Kč ročne 1,1—4,4 %; sumy do 7000 Kč ročne boli od dôchodkovej dane oslobodené. Pritom asi 90 % zamestnancov malo príjmy od 0—25 000 Kč ročne. Progresivita príjmov do 100 000 Kč ročne stúpila až do 30,13 %. Príjmy nad 100 000 Kč podliehali dani z vyššieho služného, kde boli maximálne sadzby 30 %. Pri zhoršenom stave štátnej pokladnice zvýšila sa progresivita od roku 1930 pri dôchodkovej dani tým, že sa zaviedli prirážky k dani z dôchodkov nad 30 000 Kč vo výške 30 %. Roku 1932 sa 30 % prirážka vyberala už pri príjmoch nad 15 000 Kč ročne.⁷ Vidíme, že relatívne nízke, mierne progresívne sadzby pri nižších príjmoch sú v buržoáznej republike povahy dočasnej. Len čo sa zhorší finančná situácia kapitalistického štátu, doľahne ťarcha zdanenia na pracujúcich.

Niektorí ekonómi zdôvodňujú nevyhnutnosť dane zo mzdy v socializme finančnou potrebou štátu. Tak poľský ekonóm Leslaw Adam tvrdí, že nevyhnutnosť daní od obyvateľstva, a teda aj dane zo mzdy, predovšetkým sa riadi finančnými potrebami štátu. Domnieva sa, že zásada spravodlivého zdanenia platí aj v socializme. Ináč sa však posudzuje

⁵ A. Bačurin, *Ekonomičeskoje soderžanije bjudžeta pri socializme*, Gosfinzdat 1957, 82.

⁶ C. d. 53, údaje z roku 1957.

⁷ Zákon č. 177/1931 a 120/1932 Zb.

v kapitalizme a ináč v socializme. V kapitalizme vraj platobnou schopnosťou rozumie buržoázna veda tú hranicu zdanenia, ktorá by nebrzdila rozvoj kapitalistickej výroby. Ale v podmienkach socialistických výrobných vzťahov treba, podľa Leslawa Adama, chápať daňovú únosnosť ináč, a to nielen zo stanoviska výrobných hospodárstiev, ale predovšetkým z hľadiska hospodárstiev spotrebných, to je z hľadiska individuálnych hospodárstiev alebo rodinného hospodárstva jednotlivých členov socialistickej spoločnosti. Ak k tomu prihliadneme, môžeme daňovú únosnosť identifikovať s kúpnu silou obyvateľstva. Z toho vyvodzuje autor záver, že ak nemôžu národné podniky uspokojiť celkom potreby obyvateľstva, tak kúpna sila obyvateľstva musí byť znížená okrem iného daňami.⁸

S týmito záverom nemožno plne súhlasiť. Socialistický štát je vlastníkom výrobných prostriedkov, zamestnanci štátu i štátnych podnikov sú jeho zamestnanci, a preto môže, podľa môjho názoru, rozdeliť národný dôchodok na fond spotreby a fond akumulácie a v rámci fondu spotreby na časť osobnej a časť spoločenskej spotreby aj bez dane zo mzdy. Nemusí zasahovať do rozdeľovania, aby sa vyrovnal kúpny a tovarový fond prostredníctvom dane zo mzdy. Je zrejmé, že daň zo mzdy, ktorú platia zamestnanci socialistickeho sektora, nemôže mať ani triednu úlohu. Aj tento dôvod pre opodstatnenie dane zo mzdy odpadá. Všimnime si ešte bližšie úlohu dane zo mzdy ako nástroja sociálnej politiky.

Socialistický štát využíva daň zo mzdy pre ciele sociálnej politiky prostredníctvom *daňových úľav* pre mnohočlenné rodiny a uplatňovaním *prirážok* pre menejčlenné rodiny. Vychádza sa zo zásady, že zamestnanci s vyšším počtom vyživovaných osôb než s menším počtom (alebo slobodní) majú väčšie náklady na vydržovanie rodiny, a preto majú platiť menšiu daň. Táto starostlivosť štátu má svoje odôvodnenie, pokiaľ sa vykonáva v rámci starostlivosti o deti a študujúcich ešte nezачlenených do práce. Kým kapitalistický štát používa nepriamu daňovú formu zvýhodnenia viacčlenných rodín, socialistický štát má možnosť zabezpečiť úľavy viacčlenným rodinám priamo cez štátny rozpočet na účet spoločenských nákladov a na širšej základni (včítane osôb dočasne i trvale práceneschopných). Túto priamu metódu zabezpečenia práceneschopných náš ľudovodemokratický štát aj používa. Zo štátneho rozpočtu hradia sa nielen výdavky na sociálne zabezpečenie dočasne i trvale práceneschopných, ale aj príspevky na deti zamestnancov. A tak sa zvýhodňovanie viacčlenných rodín uskutočňuje dvojakou formou:

1. daňovou úľavou prostredníctvom zníženia sadzieb dane zo mzdy; základná sadzba sa znižuje až o 70 % podľa počtu vyživovaných osôb,

⁸ Leslaw Adam, *O niektorých sporných prvkoch v našom finančnom systéme*. Finanse 3, 1957, koreferát k referátu St. Bolland na zasadnutí Vedeckej rady Ministerstva financií Poľska.

2. príspevkami na deti zamestnancov, tzv. rodinnými prídavkami zo štátneho rozpočtu.

Je zrejmé, že kombinácia týchto dvoch spôsobov zvýhodňovania viacčlenných rodín je zložitá a bolo by ju možné zjednodušiť použitím len jedného spôsobu. Pretože zvýhodňovanie viacčlenných rodín svojou povahou patrí do starostlivosti štátu o práceneschopných členov spoločnosti a svojou povahou patrí medzi spoločenské výdavky, ktoré sa hradia v socializme zo štátneho rozpočtu, má svoje odôvodnenie len použitie druhého spôsobu. Je to forma rodinných príspevkov na deti, ktorých výšku a opodstatnenie by bolo treba prepočítať na súčet oboch metód. Zataženie administratívy z dôvodov prepočtu na nový spôsob zvýhodňovania viacčlenných rodín bolo by jednorazové a prinieslo by trvalé zjednodušenie.

3. Špecifické podmienky pre zrušenie dane zo mzdy

Zmiernením progresívnych sadzieb až po hranicu sadzieb lineárnych možno zastaviť negatívny vplyv dane zo mzdy na výrobu a rozdeľovanie a presunutím zvýhodňovania viacčlenných rodín na štátny rozpočet možno zjednodušiť spôsob vykonávania starostlivosti štátu o viacčlenné rodiny.⁹ Oprostením dane zo mzdy od týchto úloh sa vytvoria predpoklady pre jej postupné zrušenie. Pritom spôsob riešenia by mohol byť rôzny: ponechanie terajších netto miezd alebo postupné zvýšenie netto miezd na brutto mzdy, prípadne kombinácia oboch variantov.

Výhoda nového riešenia dane zo mzdy pre socialistické hospodárstvo by bola v tom, že by sa zjednodušili vzťahy štátu k pracujúcim štátneho socialistického sektora.

1. Rozdeľovanie podľa práce by sa uskutočňovalo len prostredníctvom mzdovej sústavy (bez daňovej sústavy).

2. Zárodky rozdeľovania podľa potreby by prevzal na seba plne štátny rozpočet (včítane príspevkov na deti).

3. Súčasne by sa vytvorili predpoklady pre zjednodušenie vzťahov štátneho rozpočtu k rozpočtovým organizáciám, kde daň zo mzdy je teraz obojstrannou priebežnou položkou.

Zjednodušenie finančných vzťahov neznamenaá oslabenie kontrolnej funkcie štátu nad výrobou a rozdeľovaním, ale vytvára predpoklady pre *upevnenie ekonomickej kontroly* prehľadnejšou a racionálnejšou organizáciou sústavy finančných vzťahov. Prehľadnosť a jasnosť vzťahov

⁹ Nedostatky dane zo mzdy sa postupne eliminujú nielen zmiernením progresivity, ale hlavne zvyšovaním životnej úrovne rastom reálnych miezd. Tak strana a vláda od roku 1953 znížila sedemkrát maloobchodné ceny, čím obyvateľstvo získalo 17,6 miliardy Kčs; pritom priemerná mesačná mzda v priemysle vzrástla z 1095 Kčs roku 1953 na 1364 Kčs roku 1958.

v socialistickom hospodárstve znamená posilnenie socialistických výrobných vzťahov.

Možnosť zrušenia dane zo mzdy treba skúmať z hľadiska špecifických podmienok jednotlivých štátov socialistického tábora. Tieto podmienky dozrievajú v jednotlivých štátoch časove rôzne. Napríklad spomenutý poľský ekonóm Leslaw Adam na základe rozboru súčasných podmienok zdaňovania obyvateľstva v Poľsku prikláňa sa k záveru, že daň zo mzdy nemožno ešte zrušiť, ale treba ju prebudovať. Pritom rieši niektoré čiastkové otázky úpravy dane zo mzdy vzhľadom na súčasné podmienky v Poľsku. Tak navrhuje medziiným:

1. zvýšiť daneprosté minimum až na 1000 zlotých, lebo v posledných siedmich rokoch sa minimum zvýšilo len zo 400 na 550 zlotých roku 1956, ale životné náklady za tento čas vzrástli o viac než 35 %;

2. upraviť rodinné prídavky vzhľadom na zvýšenie daneprostého minima, to znamená zvýšiť ich reálnu účinnosť.

Zvýšenie daneprostého minima treba vidieť ako jednu z ciest pripravujúcu postupný prechod k zrušeniu dane zo mzdy. Tým sa zvyšuje účinnosť mzdovej sústavy. Pravda, to nemožno riešiť bez ohľadu na úmerný rast produktivity práce. Túto otázku riešime u nás celým radom opatrení strany a vlády, a to hlavne prestavbou mzdových sústav v súvislosti so zavedením dlhodobých normatífov rastu priemerných miezd k rastu produktivity práce. Úprava rodinných prídavkov sa v ČSR uskutočnila na základe celonárodnej diskusie k Listu ÚV KSČ o zvýšení životnej úrovne, konanej koncom roku 1958 podľa smerníc XI. sjazdu KSČ. Touto úpravou získalo obyvateľstvo ročne 700 miliónov Kčs.¹⁰

Zástancom zrušenia dane zo mzdy, resp. jej postupného odumierania je aj ekonóm NDR dr. Rzesnitzek, ktorý vyslovil názor, že daň zo mzdy nemá v štátnom rozpočte veľkú úlohu. Príjmy štátneho rozpočtu z dane zo mzdy sú v relácii k ostatným príjmom z hospodárstva pomerne nízke. Treba považovať za správne návrhy autora v tom, že súčasný systém zdaňovania daňou zo mzdy je komplikovaný a potrebuje prestavbu.¹¹

V diskusii k citovanému článku vystúpil ekonóm NDR H. Balling, ktorý súhlasí s názorom dr. Rzesnitzka v tom, že daň zo mzdy ako finančný faktor v relácii k celkovým príjmom socialistického štátneho rozpočtu stratil na význame, predsa však je to príjem štátu, ktorý nateraz ešte socialistická spoločnosť potrebuje. Preto sa tohto príjmu v súčasných podmienkach nemožno vzdať.

Pritom tvrdí, že v dôsledku zrušenia dane zo mzdy by mohlo dôjsť k disproporciám medzi kúpnu silou obyvateľstva a tovarovými fondmi. Tento dôvod však nie je dostatočne presvedčivý, pretože možno pred-

¹⁰ Uznesenie ÚV KSČ pre zvýšenie prídavkov na deti zo dňa 5. marca 1959, Bratislava, Pravda zo 7. 3. 1959.

¹¹ Dr. Rzesnitzek v časopise Deutsche Finanzwirtschaft 1, 1957, Ausgabe Staatshaushalt.

pokladať vytvorenie podmienok pre vybilancovanie kúpnych a tovarových fondov bez ohľadu na to, či jestvuje alebo nejestvuje daň zo mzdy.

V ďalšom namieta citovaný autor, že by prechod na netto mzdy vyvolal aj dôkladnú zmenu mzdových taríf. Použitie dane zo mzdy je v zásade iné ako v kapitalizme. Daň zo mzdy v NDR — podľa názoru H. Ballinga — vplyva priaznivo na zvýšenie produktivity práce. V tomto tvrdení vychádza autor zo skutočnosti, že sa roku 1949 zrušili progresívne sadzby z príjmov za nadvýkon a zaviedli sa 5 % *proporcionálne sadzby* za túto časť mzdy. Tým sa v NDR systém dane zo mzdy podstatne vzdialil od kapitalistických zásad zdaňovania.

Daň zo mzdy má, podľa H. Ballinga, aj politickovýchovnú úlohu. Upevňuje socialistický vzťah pracujúcich voči štátu tým, že občania prispievajú na spoločenské potreby. Tento názor na uvedomovacu úlohu dane zo mzdy majú aj niektorí naši autori.

Sovietsky systém zdaňovania, podľa názoru H. Ballinga, zásadne sa líši od systému v NDR hlavne z toho dôvodu, že v NDR je ostré diferencovanie na tri časti príjmu:

1. základná mzda,
2. príjem zo zásluhy za vyšší výkon,
3. časť príjmu oslobodená od dane.

V NDR sa prihliada k momentu sociálneho vyrovnania priamo v daňovom systéme. Daň zo mzdy v NDR plní hospodárskopolitické a sociálnopolitické úlohy.

Sociálne vyrovnanie sa uskutočňuje daňovými stupnicami (triedami) v tom, že sa zdaňuje diferencne podľa počtu rodinných príslušníkov. Okrem toho sú daňové úľavy pre tých, ktorí majú zvýšené výdavky z titulu povolania (ťažké úrazy, mimoriadne zafaženie a podobne). Ak by sa zrušilo diferencovanie v daňovom systéme, museli by sa zaviesť prídavky na deti. Tento spôsob by vraj znamenal väčšie zafaženie štátnej pokladnice, čo si dnes nemožno dovoliť.

V závere svojej úvahy sa kloní k názoru, že zdaňovanie obyvateľstva treba *zjednodušiť, ale tak, aby sa to neodrazilo nepriaznivo v príjmoch štátu*, resp. až vtedy, keď si štátna pokladnica pre tento cieľ vytvorí voľné finančné prostriedky. Zjednodušenie nesmie pritom znamenať zníženie životnej úrovne pracujúcich. Preto navrhuje prejsť na zjednodušenie a zrušenie dane zo mzdy postupným znižovaním daní. Súhlasí s názorom dr. Rzesnitzka, že zrušiť daň zo mzdy nemožno hneď ani v najbližšom čase. Treba pre to pripraviť pôdu predovšetkým vytvorením štátnych rezerv pre zvýšenie tovarových fondov spotrebných predmetov.¹²

Z rôznych názorov na možnosti zrušenia, resp. vytvárania podmienok pre postupné odumieranie dane zo mzdy vyplýva, že k riešeniu tejto

¹² H. Balling, *Die Notwendigkeit einer Lohnsteuererhebung im sozialistischen Finanzsystem*, Deutsche Finanzwirtschaft 15, 1957, 446.

otázky nemožno pristupovať šablónovite a jednotne vo všetkých štátoch socialistického typu, ale treba *prihliadať k špeciálnym podmienkam* každého osobitne vzatého štátu. V tom je vyjadrená požiadavka tvorivého riešenia ekonomických problémov na základe historicky vzniknutých sociálno-ekonomických podmienok, ako aj možností socialistického národného hospodárstva, odrážajúceho sa v štátnom rozpočte príslušného štátu socialistického tábora.

Väčšina ľudovodemokratických štátov je ešte na ceste prechodu od kapitalizmu k socializmu, niektoré si vytýčili už úlohu dovŕšiť výstavbu socializmu, Sovietsky sväz je už na prechode ku komunizmu.

Celé národné hospodárstvo a kultúra štátov socialistického typu sa vyvíjajú hlavne na základe akumulácie socialistických podnikov. Plnením plánov rozsah tejto akumulácie ustavične rastie, takže sa príjmy zo socialistického hospodárstva stanú nakoniec jediným zdrojom pre rozšírenú socialistickú reprodukciu a ďalší rast životnej úrovne ľudu.

Smelé úlohy aj v tomto smere si vytýčil Sovietsky sväz na XXI. sjazde Komunistickej strany Sovietskeho sväzu. Na základe plnenia veľkorysých úloh sedemročného plánu rozvoja národného hospodárstva SSSR na roky 1959—1965 vytvorila sa podmienka, ktoré umožnia upustiť v najbližších rokoch od zdanenia obyvateľstva. „Za týchto podmienok,“ hovoril súdruh Chruščov, „nie je zdanenie obyvateľstva nutné ani z hľadiska svojho triedneho významu, ako to bolo v minulosti, keď sa obmedzovali príjmy kapitalistických živlov, ani z hľadiska zabezpečovania príjmov pre štátny rozpočet SSSR tým skôr, že podiel daní obyvateľstva je už dnes nepatrný a tvorí púhych 7,8 % rozpočtových príjmov.“¹³

Toto ďalekosiahle opatrenie si vyžiada hlavne urobenie príprav na zrušenie dane zo mzdy, ktorá tvorí hlavnú časť príjmov od obyvateľstva. Preto teoretici i praktici budú musieť hlbšie študovať problémy s tým súvisiace.

I napriek špecifičnostiam vývoja dane zo mzdy v jednotlivých štátoch socialistického tábora treba vidieť aj niektoré *spoločné, zásadné črty* dane zo mzdy.

Spoločné črty dane zo mzdy sú v tom, že daň zo mzdy po prevzatí moci robotníckou triedou a všetkými pracujúcimi je dôležitým *triednym nástrojom* v prospech pracujúcich a proti zanikajúcej triede kapitalistov. V ďalšej etape jej vývoja táto jej úloha, pôvodne vyjadrená vysokou *progresivitou*, postupne zaniká, až je odsúdená na úplné odumretie. Pokiaľ daň zo mzdy ešte ostáva, má úlohu spájať osobné záujmy občanov so záujmami celej spoločnosti. Toto spájanie záujmov sa odráža v jej *sociálnej úlohe* popri úlohe *finančného činiteľa* pre socialistický štátny rozpočet. V určitej etape vývoja k socializmu treba rešpektovať pri rozdeľovaní národného dôchodku sociálny moment v rodinnom stave

¹³ Prejav N. S. Chruščova na XXI. sjazde KSSS, *O smerných číslach rozvoja národného hospodárstva SSSR na roky 1959—1965*, Pravda z 28. 1. 1959.

občanov a iné ďalšie okolnosti. Pravda, rešpektovanie týchto dôvodov — pokiaľ sa z hľadiska sociálnej politiky štátu v príslušnom období uznávajú za nevyhnutné — možno nielen prostredníctvom dane zo mzdy, ale aj v samom systéme rozdeľovania podľa práce a doplnkove rozdeľovaním podľa potrieb prostredníctvom spoločenských výdavkov štátneho rozpočtu.

К ВОПРОСУ О НЕОБХОДИМОСТИ НАЛОГА С ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ В СОЦИАЛИЗМЕ

Йозеф Роза

Автор разбирает роль налога с заработной платы в период завершения строительства социализма и в социализме и исследует возможность отмены этого налога. Повышение освобожденного от налога минимума — один из путей, подготавливающий переход к его отмене. Это нельзя решить независимо от пропорционального роста общественной производительности труда. Следующим условием является смягчение прогрессивных налоговых ставок. Предоставление льгот многолетним семьям, то есть социальную задачу налога с заработной платы, можно перевести на государственный бюджет; тем самым упростится способ осуществления заботы государства о многолетних семьях.

При решении проблемы отмены налогов с заработной платы необходимо принимать во внимание специфические условия каждого государства. В этом выражается требование творческого решения проблемы на основе исторически возникших социально-экономических условий, а также на основе возможностей народного хозяйства, отражающихся на социалистическом государственном бюджете.

На определенном этапе развития социализма необходимо при распределении национального дохода считаться с социальным моментом семейного состояния граждан и с другими обстоятельствами. Учитывать эти обстоятельства нужно не только в налоге с заработной платы, но уже в основном распределении в системе оплачивания по труду и в дополнительном распределении по потребностям расходов социалистического государственного бюджета на общественное потребление.

ZUR FRAGE DER NOTWENDIGKEIT DER LOHNSTEUER IM SOZIALISMUS

Jozef Rosa

Der Verfasser analysiert die Aufgaben der Lohnsteuer in der Epoche der Vollen- dung des Aufbaus des Sozialismus und im Sozialismus und untersucht die Möglich- keiten, diese Steuer aufzuheben. Die Erhöhung des steuerfreien Minimums ist eine der Methoden, den allmählichen Übergang zur Beseitigung dieser Steuer vorzuberei- ten. Dieses Problem kann aber nicht gelöst werden ohne Rücksicht auf eine entspre- chende Steigerung der gesellschaftlichen Produktivität der Arbeit. Eine weitere Methode ist die Milderung der Progressivität der Steuersätze. Die Begünstigung mehrköpfiger Familien, d. h. die soziale Funktion der Lohnsteuer kann auf den Staats-

haushalt überwältigt werden, wodurch der Vollzug der staatlichen Fürsorge für kinderreiche Familien vereinfacht würde.

Bei der Lösung des Problems der Beseitigung der Lohnsteuer sind die spezifischen Bedingungen jedes Staates zu berücksichtigen. Das bedeutet die Forderung danach, dass das Problem schöpferisch auf Grund der historisch entstandenen sozial-ökonomischen Bedingungen und nicht minder auf Grund der Möglichkeiten gelöst werde, wie sie die Volkswirtschaft bietet und wie sie sich im sozialistischen Staatshaushalt widerspiegeln.

Auf einer bestimmten Etappe der Entwicklung zum Sozialismus müssen bei der Verteilung des Volkseinkommens das soziale Moment, das durch den Familienstand gegeben ist, und auch noch andere Umstände berücksichtigt werden. Das kann geschehen nicht nur mittels der Lohnsteuer, sondern schon bei der primären Verteilung — im System der Verteilung nach Arbeitsleistung — und dann bei der zusätzlichen Verteilung vermittels der Aufwendungen auf den gesellschaftlichen Verbrauch im sozialistischen Staatshaushalt.

ANTON KOTZIG—JOZEF DANČO

K PROBLEMATIKE ČASOVÉHO PREDSTIHU PRI SKÚMANÍ MEDZIODVETVOVÝCH VZŤAHOV

Dodávateľsko-odberateľské vzťahy medzi jednotlivými výrobnými odvetviami a odbormi národného hospodárstva, ako aj vo vnútri odvetví a odborov sa neustále prehlbujú a rozširujú. Ich zložitost' je zapríčinená prudkým rastom objemu výroby a spotreby, rastúcou špecializáciou a z nej vyplývajúcou kooperáciou, neustále sa zvyšujúcou úrovňou techniky.

Prehľadne a komplexne zachytiť tok surovín, materiálov a hotových výrobkov medzi jednotlivými výrobnými odvetviami a odbormi národného hospodárstva je úloha nielen veľmi náročná, ale z hľadiska plánovania mimoriadne dôležitá. Umožňuje jednak hlbšie poznať a kvantitatívne zachytiť proces reprodukcie a jej niektoré vnútorné proporcie, jednak dovoľuje zdokonaľiť plánovacie a bilančné práce. Taktó sledovanie dodávateľských a odberateľských vzťahov medzi odvetviami a odbormi umožňuje zvýšiť účinnosť národohospodárskeho plánovania a dôslednejšou koordináciou a náväznosťou jednotlivých častí plánov odstrániť niektoré nedostatky doterajšieho systému bilancovania. Vhodným nástrojom, ktorým poznávame dodávateľsko-odberateľské vzťahy, je bilancovanie *medziodvetvových alebo medziodborových vzťahov vo forme šachovnicových bilancii*.

Význam použitia bilancie medziodvetvových a medziodborových vzťahov podčiarkuje okrem iných aj tá skutočnosť, že pomocou nej možno zachytiť a predvídať dôsledky, ktoré vyvolávajú zmeny v objeme a v štruktúre výroby, v spotrebe rôznych surovín a materiálov, ako aj v objeme a štruktúre osobnej spotreby obyvateľstva.

Dodávateľsko-odberateľské vzťahy, ktorými sú jednotlivé odvetvia a odbory národného hospodárstva pevne zviazané, spôsobujú, že každá zmena v jednom odbore má za následok zmeny vo všetkých nadväzujúcich odboroch. Celé reťaze zmien, ktoré vyvoláva jediná zmena, ako aj spätné pôsobenie týchto zmien na výrobný odbor, v ktorom vznikla, nemožno spoľahlivo zachytiť, a tým menej predvídať pomocou tých metód, ktoré dnes v plánovaní používame. Ukazuje sa, že pre riešenie práve naznačených úloh možno vhodne použiť tzv. metódu šachovnicových tabuliek.¹

Kvantitatívne poznanie vzťahov jednotlivých, dodávkami navzájom zvia-

¹ Šachovnicové tabuľky vychádzajú zo schém prvých sovietskych národohospodárskych bilancii. Uplatňuje sa v nich tiež systém mnohodboreného členenia a matematická metóda rozpracovaná W. Leontiefom. Metóda skúmania medziodvetvových vzťahov sa nazýva metóda nákladov—výsledkov (input—output).

zaných výrobných odborov úplne nevyčerpáva celú problematiku medzi-odvetvových vzťahov. Dovoľuje premietat a skúmať dôsledky rôznych zmien v spotrebe určitých výrobkov v podmienkach, keď objem výroby jednotlivých odborov sa v dlhšom časovom úseku nemení, resp. vzrastá len veľmi pomaly. V našich podmienkach tempá rastu výroby jednotlivých výrobných odborov sú rýchle a zároveň sa mení aj štruktúra výroby. Preto pri skúmaní medzi-odvetvových vzťahov je mimoriadne dôležité vyjadriť tiež hladisko časovej následnosti a predstihu, prípadne oneskorenia sa jednotlivých zrefazovaných zmien. Ak sa objem výroby za určitý dlhší časový úsek v podstate nemení, nie je problém časovej následnosti natoľko aktuálny, pretože v každom časovom období jestvujú už predpoklady, ktoré dovoľujú dosiahnuť stanovený cieľ. Inak je to vtedy, keď objem výroby rýchlo vzrastá. Problém časového predstihu tu hrá dôležitú úlohu najmä z toho hladiska, že pre dosiahnutie určitého cieľa treba vytvoriť predpoklady už v tých časových úsekoch, ktoré predchádzajú konečnému obdobiu. Napríklad, ak sa má zvýšiť objem výroby obrábacích strojov, je potrebné výrobu ocele zvýšiť už v predchádzajúcich obdobiach.

Vyjadrovanie časovej následnosti jednotlivých zrefazovaných zmien pri použití metódy nákladov—výsledkov nie je dostatočne rozpracované. Obvykle sa formulovala systémom diferenčných alebo diferenciálnych rovníc, náročných pre pochopenie i výpočet. Potreba vyjadriť dynamiku medzi-odvetvových vzťahov dala podnet k vzniku tzv. dynamického modelu medzi-odvetvových vzťahov na rozdiel od statickej analýzy, ktorá zmeny v čase nevyjadrovala.

Dynamická analýza medzi-odvetvových vzťahov je zatiaľ len v počiatkoch. V kapitalistických krajinách jej problematiku v určitom smere rozpracoval W. Leontief. Jeho dynamický model vyjadruje prírastok objemu výroby určitého odvetvia v spojitosti s potrebným prírastkom investícií a zásob. Okrem technických koeficientov, ktoré vyjadrujú určité trvalé výrobné a spotrebné spojenia medzi jednotlivými odborníkmi, zavádza do dynamického modelu aj tzv. kapitálové koeficienty. Leontiefov statický model môže poskytnúť obraz o výške nákladov a o objeme výroby iba vzhľadom na určitý časový moment. Dynamiku možno sledovať iba dodatočne, a to porovnaním takto zostaveného modelu za dve po sebe nasledujúce obdobia. Leontiefov dynamický model okrem spotreby vyjadruje aj prírastok investícií a zásob, ktoré sú nevyhnutné, aby sa dosiahol predpokladaný vzrast objemu výroby. Dynamický model, ktorý sa pokúsil rozpracovať O. Lange, v podstate vychádza z Leontiefovej koncepcie; zakladá sa na predpoklade zviazanosti plánov v dvoch po sebe nasledujúcich obdobiach, a to prostredníctvom akumulácie vytvorenej v predchádzajúcom roku.²

V tomto príspevku sa formuluje jednoduchý dynamický model, ktorý sa pokúša vyjadriť potrebný časový predstih pri vytváraní predpokladov pre úspešné začatie a ukončenie výroby v plánovanom období. Článok zároveň

² Porov. *Wstęp do ekonometrii* — PWN — Warszawa 1958, 271.

rozpracováva metódu, pomocou ktorej možno spomenutý časový predstih plynule zabezpečovať nielen na začiatku daného časového úseku, ale aj v jeho priebehu; a to na ľubovoľne dlhé časové obdobie (rok, štvrtrok, mesiac alebo týždeň). Treba pripomenúť, že tento príspevok sa obmedzuje na otázku predstihu dodávok pracovných predmetov a nezaobera sa problémom určovania výšky investícií.

Základné pojmy a použitá symbolika

Tok surovín, materiálov a hotových výrobkov budeme sledovať v rámci dodávateľsko-odberateľského komplexu v určitom pevne ohraničenom, nie príliš dlhom časovom úseku U . Kvôli zjednodušeniu pod druhom výrobku, resp. potreby rozumieme skupinu výrobkov, resp. potrieb, ktoré sú svojimi vlastnosťami, podmienkami výroby a možnosťami upotrebenia podobné, vzájomne zastupiteľné. Jednotlivé, takto chápané druhy výrobkov (potrieb) označíme znakmi $P_1, P_2, \dots, P_n$. Ako jednotku množstva používame taký objem výroby, vyjadrený v stálych cenách, ktorý predstavuje určitú, pevne zvolenú sumu (napríklad 1 milión Kčs). Znak V_x bude vyjadrovať taký objem výroby výrobku P_x , ktorý sa v danom časovom úseku U dokončí. Znakom E_x , resp. I_x označíme počet jednotiek produktu P_x , ktoré sa v danom časovom úseku vyvezú alebo dovezú. Znakom Z_x^p označíme stav zásob produktu P_x v skúmanom komplexe na začiatku úseku U , znakom Z_x^k stav zásob na konci uvažovaného časového úseku. Napokon znakom S_x označujeme výrobnú spotrebu, t. j. dodávky jednotlivých výrobných odborov ostatným odberateľským odborom. V šachovnicovej tabuľke sa však vyskytujú výrobné odbory, ktoré svoje výrobky dodávajú priamo pre osobnú spotrebu a pre spoločenskú spotrebu. Túto nevýrobnú spotrebu označíme znakom N_x .

O ľubovoľnom výrobku platí:

$$\begin{aligned} V_x - S_x &= Q_x, \\ Q_x &= N_x + (Z_x^k - Z_x^p) + (E_x - I_x). \end{aligned} \quad (1)$$

Uvedené rovnice vyjadrujú, že ak od množstva dohotovených výrobkov P_x odpočítame výrobnú spotrebu výrobku P_x , dostaneme tzv. *konečnú spotrebu*³ Q_x , ktorá predstavuje objem výroby určený na osobnú a spoločenskú spotrebu, na investície, zásoby, rezervy a vývoz.

Skôr ako pristúpime k problematike časového predstihu, treba uviesť zjednodušujúce predpoklady, o ktoré sa v ďalšom budeme opierať.

Predpokladajme, že medzi množstvom vyrobených jednotiek výrobku P_x a množstvom jednotlivých druhov výrobkov, ktoré sa pri ich výrobe spotrebovali, existujú prísne lineárne vzťahy, ktoré sa v celom časovom úseku U nemenia. Možno ich vyjadriť takto: pri výrobe každej jednotky výrobku P_x sa spotrebuje vždy presne $R_{1,x}$ jednotiek výrobku P_1 , $R_{2,x}$ jednotiek výrobku

³ Konečná spotreba sa v literatúre nazýva tiež ako čistá výroba, konečná nevýrobná spotreba, finálna spotreba, autonómne sektory a pod.

spomenuté — zistiť z čísel $R_{x,y}$ čísla $T_{x,y}$, a to inverziou štvorcovej matice s počtom prvkov n^2 . Riešenie tejto úlohy naráža na praktické ťažkosti, pretože pri väčšom počte sledovaných výrobkov alebo výrobných odborov výpočet je namáhavý a so vzrastajúcim n sa prácnosť výpočtov veľmi prudko zvyšuje a zväčšuje sa možnosť vzniku chýb. Počet skupín výrobkov, ktoré nazývame druhy výrobkov, nemožno však voľiť ľubovoľne, ak sa nechceme dopustiť hrubých chýb. Keby sme zaradovali do tej istej skupiny len výrobky, ktoré sa môžu navzájom nahradiť⁵, požiadavka komplexnosti bilancie si vynucuje spravidla za n voľiť veľmi vysoké číslo.

Tým možno vysvetliť, že použitie metódy šachovnicových tabuliek pri národohospodárskych bilanciách narážalo doteraz na obrovské ťažkosti a že ich širšie použitie vyžaduje moderné elektrónkové počítacie stroje, ktoré podstatne skracujú časove najnáročnejšie výpočtové práce, spojené s inverziou matice.

Ukázali sme, že pri zjednodušujúcom predpoklade I môžeme zobrazit tok surovín, materiálov a hotových výrobkov takou formou, ktorá umožňuje zistiť, ako sa premietajú zmeny jednotlivých veličín do zmien ostatných veličín. V tom spočíva hlavný ekonomický význam šachovnicovej metódy. V tejto spojitosti treba odpovedať na otázku, do akej miery predpoklad I priliehavo odráža skutočnosť.

Predpoklad stálosti technických koeficientov $R_{x,y}$ sa všeobecne prijíma a jeho prijatie sa všade výslovne konštatuje. Technické koeficienty, ktoré možno chápať tiež ako spotrebné normy, v kratšom časovom úseku sa nemenia a lebo sa menia len veľmi pomaly. Tak napr. priemerné množstvo uhlia spotrebované pri výrobe určitej jednotky množstva elektrickej energie alebo priemerné množstvo železnej rudy spotrebované na jednotku množstva ocele atď. sú veličiny pomerne stále. Predpokladané spevňovanie noriem možno pomerne dobre vyjadriť tak, že namiesto technických koeficientov, ktoré by vyplývali z dát za uplynulý časový úsek, použijeme opravené technické koeficienty, ktoré sa zmenia vzhľadom na predpokladané spevňovanie noriem spotreby.

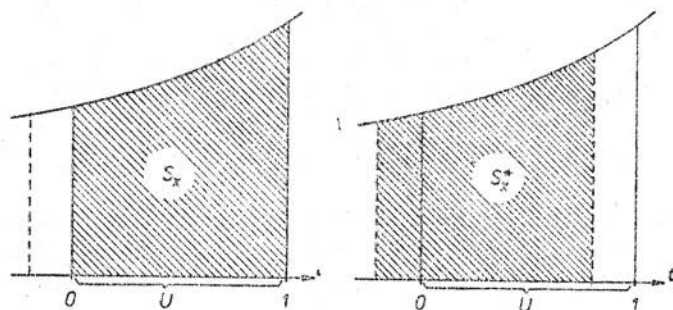
V prácach zaoberajúcich sa problematikou medziodvetvových vzťahov je prijatý ďalší zjednodušujúci predpoklad; nazveme ho predpoklad II. Predpokladá sa, že pre všetky $x = 1, 2, \dots, n$ platí:

$$S_x = S_x^* \quad (5)$$

⁵ Za určitých predpokladov možno docieľiť, že vystačíme s menším počtom skupín výrobkov bez toho, že by to malo vplyv na presnosť výpočtov. Problém vyhovujúceho rozdelenia výrobkov na skupiny $P_1, P_2, \dots, P_n$, ktoré nazývame výrobné odbory alebo výrobné odvetvia, je veľmi závažný a vyžaduje samostatné rozpracovanie; v ňom sa navzájom križujú hľadiská technické, organizačné, ako aj matematické. Jestvuje však možnosť, ako dosiahnuť želané zníženie počtu skupín výrobkov. Uvažujme o výrobcích $P_1', P_2', \dots, P_n'$, ktoré nie sú prípadne zameniteľné ani z hľadiska potrieb pri ich výrobe. Ak úroveň výroby výrobkov, ktoré zlučujeme do jednej skupiny, je trvale v určitom pomere, $v_1 : v_2 : \dots : v_n$, a tento pomer je zachovaný pri množstvách, ktoré sa spotrebúvajú pri výrobe jednotky toho-ktorého iného produktu, dáva výpočet rovnako dobré výsledky aj vtedy, ak z takýchto výrobkov vytvoríme jedinú skupinu. Jednotlivé údaje o takto utvorenej skupine sú potom akýmsi váženým aritmetickým priemerom, kde váhy predstavujú čísla $v_1, v_2, \dots, v_n$.

S_x^* vyjadruje úhrnné množstvo výrobku P_x , ktoré sa spotrebuje pri výrobe tých výrobkov, ktoré budú dokončené za časový úsek U . Novozavedený znak S_x' predstavuje teda výrobnú spotrebu výrobku P_x , ktorá je obsiahnutá vo výrobkoch dohotovených v období U . Naproti tomu S_x vyjadruje celkovú výrobnú spotrebu výrobku P_x za celý časový úsek U . Bude teda zahrňovať aj výrobnú spotrebu výrobkov rozpracovaných v časovom úseku U a dohotovených až po jeho uplynutí. Rozdiel medzi S_x a S_x^* znázorňuje obr. 1.

Obr. 1. Grafické znázornenie rozdielu medzi S_x a S_x^* .

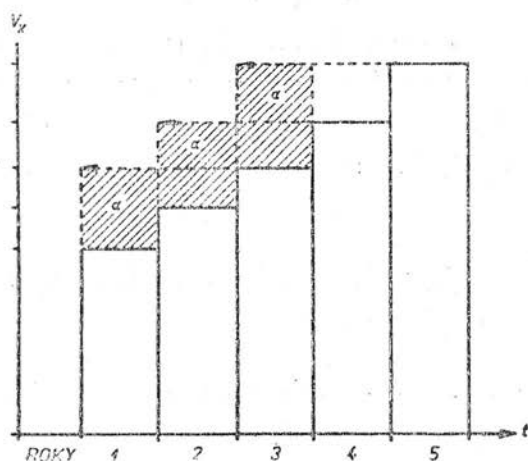
Podľa obrazu 1 pri pomerne rýchlo vzrastajúcom objeme výroby, S_x bude kvantitatívne vždy väčšie ako S_x^* . Niekedy môže byť značne väčšie. Závisí to od tempa, akým sa zvyšuje objem výroby. Z porovnania S_x a S_x^* vidieť, že S_x sa vzťahuje na časový úsek totožný s časovým úsekom S_x^* , avšak posunutý dopredu, teda na obdobie, keď výroba, resp. spotreba bude vyššia.

Predpoklad II, o ktorý sa doterajšie práce opierali, nedostatočne odráža našu skutočnosť, najmä vtedy, keď výroba rýchlym tempom vzrastá. Nemožno totiž predpokladať, že z hľadiska časového okamihu dohotovenia určitých výrobkov, ktorých výrobný cyklus je dlhý, výrobná spotreba je totožná s výrobnou spotrebou skúmanou nezávisle od času dokončovania výrobkov. Pretože S_x^* je menšie ako S_x , rovnica (5) neplatí. Platila by vtedy, keď časový interval medzi dodávkou výrobku P_x a dohotovením výrobkov, pri ktorých sa P_x spotrebúva, je krátky, ako aj vtedy, keď interval je dlhý, ale rozsah výroby, pri ktorej sa spotrebuje výrobok P_x , v danom časovom úseku sa nemení.

Výpočty, opierajúce sa o uvedený predpoklad, boli by nepresné a mohli by vyvolať napätie v bilanciách.

Pri prudkom zvyšovaní objemu výroby, ktoré je v socialistickom hospodárstve typické, nezabezpečovala by sa výrobkami podstatne zvýšená výroba nasledujúceho obdobia, ale do bilancií by sa premietla jej dnešná úroveň. Nesprávnosť predpokladu II je teda v tom, že pri vzrastajúcom objeme výroby tento predpoklad nevyjadruje potrebný časový predstih dodávok, ktorý treba zachovať pri tých výrobkoch, ktoré slúžia na zhotovenie výrobku s dlhším výrobným cyklom. Je známe, že najmä v strojárstve od okamžiku dodávky

hutníckych výrobkov až po dohotovenie kompletných strojových zariadení uplynie dlhšie obdobie. To napríklad znamená, že dnešné dodávky hutníckych výrobkov pre strojárstvo musia zodpovedať budúcemu rozsahu strojárskej výroby. Chyba, ktorej sa dopúšťame akceptovaním predpokladu II, môže v niektorých prípadoch znamenať aj niekoľkomesačnú spotrebu. Treba zdôrazniť, že šachovnicovú tabuľku používame pre sledovanie dôležitých výrobkov, teda chyby sa môžeme dopustiť práve na najcitlivejšom mieste. Toto platí nielen pre hotové výrobky, ale v plnej miere sa vzťahuje aj na subdodávky, kooperované výrobky a pod.

Obr. 2. Objem výroby V_z .

Obraz 2 znázorňuje veľkosť chyby (d), ktorej sa dopúšťame prijatím predpokladu II pri výrobku, ktorý má 3 ročný cyklus výroby. Objem materiálu, ktorý v prvom roku dávame do výrobného procesu určitého výrobku, musí zodpovedať objemu výroby hotových výrobkov až tretieho roku. Podľa predpokladu II, z ktorého vychádza statická analýza, objem materiálu zodpovedá objemu výroby v prvom roku. Tým vzniká rozdiel (d), ktorý pri rýchlo rastúcom objeme výroby sa zväčšuje.

Pri konštrukcii modelu, ktorý má vyjadriť dynamiku objemu výroby, nemôžeme sa opierať o nevyhovujúci predpoklad II, ale nahradíme ho predpokladom, ktorý lepšie vystihuje našu skutočnosť a vyjadruje nevyhnutný časový predstih.

Dynamický model zachycujúci časový predstih

Pre zachytenie vývinu a zmeny toku surovín, materiálov a hotových výrobkov, v odberateľsko-dodávateľskom komplexe zavedieme premennú t — čas. Jednotkou premennej t bude dĺžka časového úseku U ; $t = 0$ v okamihu, keď sa U začína, a $t = 1$ v okamihu, keď sa U končí.

Zavedením premennej t sa statický model mení na dynamický tým, že vyjadruje zmenu jednotlivých veličín v určitom časovom úseku. Symbol $V_x(t)$ označuje ukončený objem výroby za daný časový interval; $E_x(t)$ a $I_x(t)$ vyjadrujú objem vývozu a dovozu. Podobne znakom $Z_x(t)$ označíme zvýšenie zásob a napokon znakmi $S_x(t)$, $N_x(t)$ označíme objem výrobnnej, resp. nevýrobnej spotreby produktu P_x . V každom časovom okamihu úseku U a pre každý z výrobkov $P_1, P_2, \dots, P_n$ platí:

$$\left. \begin{aligned} V_x(t) - S_x(t) &= Q_x(t), \\ Q_x(t) &= N_x(t) + [E_x(t) - I_x(t)] + [Z_x^k(t) - Z_x^p(t)]. \end{aligned} \right\} (6)$$

O všetkých práve zavedených funkciách premennej predpokladáme, že sú spojité. Ich porovnanie s obsahom skôr definovaných veličín ukazuje, že platí:

$$\left. \begin{aligned} V_x &= \int_0^1 V_x(t) \cdot dt; & E_x &= \int_0^1 E_x(t) \cdot dt; \\ I_x &= \int_0^1 I_x(t) \cdot dt; & Z_x^k - Z_x^p &= \int_0^1 Z_x(t) \cdot dt; \\ S_x &= \int_0^1 S_x(t) \cdot dt; & N_x &= \int_0^1 N_x(t) \cdot dt; & Q_x &= \int_0^1 Q_x(t) \cdot dt. \end{aligned} \right\} (7)$$

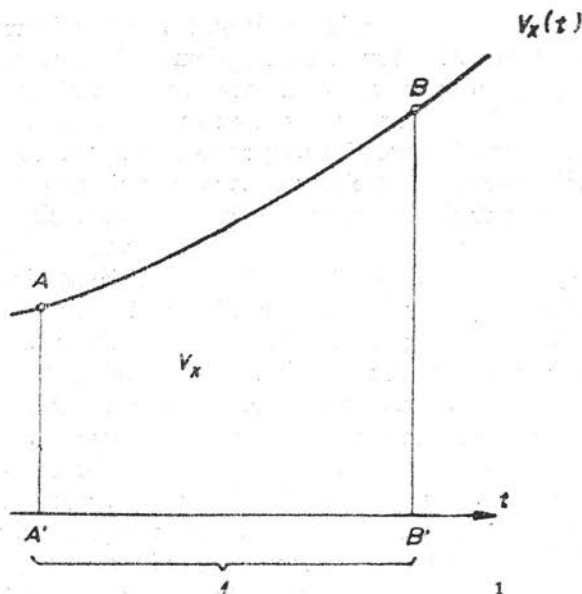
Použitie integrálov pre vyjadrenie vzťahu medzi pôvodne definovanými veličinami v statickom modeli a funkciami premennej t dynamického modelu je nevyhnutné. Dovoľuje riešiť úlohu, nájsť funkciu zo známej rýchlosti jej vývinu alebo kvantitatívne určiť obsah rovinnnej plochy obmedzenej známym trendom vývinu. Rozoberme jeden z uvedených integrálov pomocou grafického znázornenia.

Graficky znázornený objem výroby $V_x(t)$ je vyjadrený obsahom plochy, ktorú ohraničujú spojnicu bodu AB , úsečky BB' , $A'B'$ a AA' . To znamená, že vypočítavame objem výroby za celý časový úsek U , avšak prihliadame na jeho zmenu v čase. Tak isto možno chápať aj ďalšie z uvedených funkcií.

Použitie integrálov nemusí odrádzať čitateľa od ďalšieho sledovania príspevku. V ďalšej časti článku nám pôjde predovšetkým o zjednodušenie zložitej matematickej stránky dynamického modelu, aby bol sprístupnený natoľko, že sa vystačí s pomerne jednoduchými počtovými úkonmi.

Ekonomický obsah rovníc (6) je analogický obsahu rovníc (1). Rovnice (6) len vyjadrujú prirodzenú požiadavku, aby rovnováha požadovaná rovnicami (1) sa dosiahla v každom okamihu úseku U .

Formulovaný jednoduchý dynamický model sa od statického odlišuje v tom, že všetky zavedené funkcie sa považujú za premenné v čase. Naproti tomu statický model ich považuje za konštanty. Skutočnosť, že dynamický model

Obr. 3. Grafické vyjadrenie objemu výroby $V_x = \int_0^1 V_x(t) dt$.

vyjadruje dôležitý časový faktor a zmenu funkcií v čase, ukazuje, že oproti statickému modelu oveľa priliehavejšie odráža skutočné procesy hospodárskeho života.

Sama konštrukcia dynamického modelu sa opiera o niektoré zjednodušujúce predpoklady. Predpokladá sa, že funkcia $V_x(t)$, ako aj funkcia $Q_x(t)$ (pre každé $x = 1, 2, \dots, n$) v určitom časovom intervale úseku U je mnohočlenom druhého stupňa premennej t . Inak povedané, dynamiku funkcií $Q_x(t)$ a $V_x(t)$ znázorňujeme parabolou druhého stupňa, ktorá plynulosť rastu výroby vhodne znázorňuje. Z tejto príčiny jednotlivé funkcie sa vyjadrujú troma členmi. Tento predpoklad označíme ako predpoklad III. Symbolicky vyjadrený:

$$V_x(t) = \alpha_x(0) + \alpha_x(1) \cdot t + \alpha_x(2) \cdot t^2, \quad (8)$$

$$Q_x(t) = \beta_x(0) + \beta_x(1) \cdot t + \beta_x(2) \cdot t^2,$$

kde $\alpha_x(0)$, $\alpha_x(1)$, $\alpha_x(2)$ a $\beta_x(0)$, $\beta_x(1)$, $\beta_x(2)$ sú konštanty.

Ekonomický zmysel zavedených konštánt α a β spočíva v rôznom vyjadrení dynamiky objemu výroby, ktorý sa kvantitatívne mení v čase. Konštanta $\alpha_x(0)$ nám vyjadruje určitú východiskovú úroveň objemu výroby, $\alpha_x(1)$ vyjadruje tempo rastu výroby za daný časový úsek a $\alpha_x(2)$ určuje zrýchľovanie rastu objemu výroby. Zjednodušene povedané, ide o základný (východiskový) koeficient, o koeficient tempa rastu a o koeficient urýchlenia rastu. Podobný zmysel majú aj koeficienty $\beta_x(0)$, $\beta_x(1)$, $\beta_x(2)$ s tým rozdielom, že vyjadrujú trend vývinu konečnej spotreby.

Medzi funkciami $V_x(t)$, $Q_x(t)$ možno síce odvodiť vzťahy aj pre prípady, keď

možno použiť mnohočlen ľubovoľne vysokého stupňa.⁶ Domnievame sa však, že z čisto praktických dôvodov je účelné obmedziť sa na druhý stupeň, lebo mnohočlen druhého stupňa dáva už dostatočné možnosti pomocou troch koeficientov vyjadriť základné charakteristické tendencie vývoja tej-ktorej veličiny. Použitie paraboly druhého stupňa je oproti iným, zložitejším krivkám výhodné, pretože vyžaduje menšie množstvo výpočtov — pričom dostatočne priliehavo vyjadruje skutočný vývin výroby alebo spotreby určitého výrobku. Naproti tomu statický model skúmané funkcie vyjadruje len nultým stupňom, teda $V_x(t) = \alpha_x(0)$; $Q_x(t) = \beta_x(0)$. Použitie mnohočlena druhého stupňa pre vyjadrenie zmeny objemu v čase možno už považovať za podstatné zblíženie sa so skutočnosťou. Predpoklad III je z ekonomického hľadiska opodstatnený najmä v podmienkach rýchleho vývinu hospodárstva.

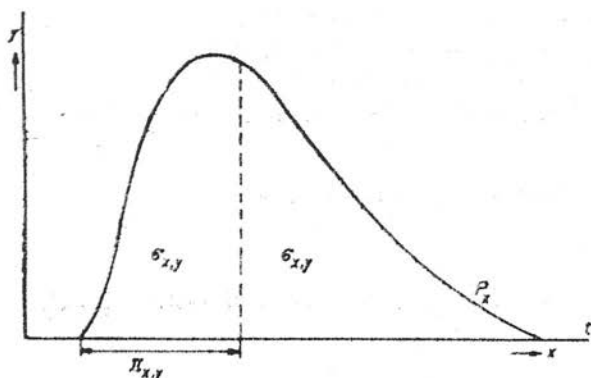
Na uvedený predpoklad nadväzuje ďalší predpoklad, ktorý je pre dynamický model samozrejмый a nevyhnutný. Nazveme ho predpoklad IV. Predpokladáme, že množstvo $R_{x,y}$ jednotiek výrobku P_x , spotrebúvané pri výrobe jednej jednotky výrobku P_y , treba odoslať s istým časovým predstihom. Tento predpoklad v určitom zmysle spresňuje už skôr prijatý predpoklad I. V statickom modeli výrobné spojenie jednotlivých odborov charakterizované technickými koeficientmi nebolo vyjadrené z časového hľadiska. Dynamický model vychádza z nevyhnutnosti časove rozlíšiť potrebu dodávok najmä pre výrobky s dlhým výrobným cyklom.

Priemerný čas, ktorý uplynie medzi odoslaním $R_{x,y}$ jednotiek produktu P_x a dokončením výrobku P_y , označíme znakom $\pi_{x,y}$. Symbol $\pi_{x,y}$ je vážený aritmetický priemer predstihového času, váhami sú odoslané množstvá, premennou je dĺžka predstihu. Znakom $\sigma_{x,y}$ označíme smerodajnú odchýlku (mieru rozptylu) predstihových časov, ktoré uplynú medzi odoslaním produktu P_x a dokončením produktu P_y . Vo výpočtoch predpokladáme, že koeficienty $R_{x,y}$, $\pi_{x,y}$, $\sigma_{x,y}$ sú stále pre všetky dvojice x, y v celom časovom úseku U , ako aj v istom kratšom nasledujúcom časovom úseku. Pre názorné vysvetlenie novozavedených symbolov uvádzame obraz 4. Krivka vyjadruje časový priebeh spotreby výrobku P_x pri výrobe výrobku P_y .

Vyjadrenie dĺžky časového predstihu zväčšuje požiadavky na rozsah podkladového materiálu. Okrem technických koeficientov $R_{x,y}$, ktoré sú potrebné už pri konštrukcii statického modelu, treba získať údaje o priemernom čase predstihu dodávok jednotlivých výrobkov a o jeho rozptyle. Tieto údaje možno s dostačujúcou presnosťou aj odhadnúť na základe podrobných znalostí technológie výroby. Presnosť výpočtu týchto čísel nemusí byť vyššia, ako je presnosť technických koeficientov.

Treba uviesť, že prípadné časové straty, ktoré sa vyskytnú pri preprave produktu P_x z miesta výroby do miesta spotreby, majú vplyv na dĺžku potrebného časového predstihu (prejavujú sa v priemere $\pi_{x,y}$). Na číslo $\sigma_{x,y}$ vplyva tá skutočnosť, či sa produkt P_x pri výrobe produktu P_y spotrebúva

⁶ O tejto problematike hovorí príspevok A. Kotziga v chystanom Sborníku VŠE v Bratislave.

Obr. 4. x = dĺžka časového predstihu, y = spotreba výrobku P_x .

naraz alebo postupne, plynule. Keď spotreba výrobku P_x nie je časove rozložená, smerodajná odchýlka sa rovná nule, $\sigma = 0$; v druhom prípade, keď spotreba výrobku P_x je plynulá, koeficient $\sigma > 0$. Ako príklady pre jednorazovú spotrebu výrobkov možno uviesť suroviny a rôzne materiály, naproti tomu plynule sa spotrebuje napríklad elektrická energia, pohonné látky a pod.

Z predpokladov III a IV, ktoré sa dotýkajú dynamiky objemu výroby, konečnej spotreby a nutného časového predstihu dodávok pre konštrukciu dynamického modelu vyplývajú určité dôsledky. Z dôvodov zjednodušenia ďalej použitej symboliky definujeme technické koeficienty $R_{x,y}$, priemerný predstihový čas $\pi_{x,y}$ a jeho rozptyl $\sigma_{x,y}$ takto:

$$R_{x,y} = \varrho_{x,y,0}; \quad R_{x,y} \cdot \pi_{x,y} = \varrho_{x,y,1}; \quad R_{x,y}(\pi_{x,y}^2 + \sigma_{x,y}^2) = \varrho_{x,y,2} \quad (9)$$

Z predpokladov III a IV, ktoré sme pre dynamický model prijali (tieto predpoklady znamenajú, že pri vzrastajúcom objeme výroby vyjadrujeme aj potrebný časový predstih), vyplýva, že pre ľubovoľné $x = 1, 2, \dots, n$ o funkcii $S_x(t)$ platí:

$$S_x(t) = \sum_{k=1}^n [\alpha_k(0) \cdot \varrho_{k,x,0} + \alpha_k(1) \cdot \varrho_{k,x,1} + \alpha_k(2) \cdot \varrho_{k,x,2}] + \\ + t \sum_{k=1}^n [\alpha_k(1) \cdot \varrho_{k,x,0} + 2\alpha_k(2) \cdot \varrho_{k,x,1}] + \\ + t^2 \sum_{k=1}^n \alpha_k(2) \cdot \varrho_{k,x,0} \quad (10)$$

To znamená, ak poznáme čísla $\varrho_{x,y,0}$, $\varrho_{x,y,1}$, $\varrho_{x,y,2}$ pre všetky dvojice produktov P_x , P_y a okrem toho poznáme funkcie $V_x(t)$, môžeme pomocou rovníc (10) určiť všetky funkcie $S_x(t)$. Okrem toho dosadením týchto čísel do rovníc (6)

a porovnaním koeficientov pri tej-ktorej mocnine premennej t dostaneme systém rovníc, ktorý nám umožňuje vypočítať všetky potrebné koeficienty $\beta_x(0)$, $\beta_x(1)$, $\beta_x(2)$. Z nich potom možno určiť funkcie $Q_x(t)$. Rovnice, podľa ktorých možno vypočítať koeficienty β pre ľubovoľné $x = 1, 2, \dots, n$, sú:

$$\begin{aligned}\beta_x(2) &= \alpha_x(2) - \sum_{k=1}^n \alpha_k(2) \cdot \varrho_{k,x,0}, \\ \beta_x(1) &= \alpha_x(1) - \sum_{k=1}^n [\alpha_k(1) \cdot \varrho_{k,x,0} + 2\alpha_k(2) \cdot \varrho_{k,x,1}], \\ \beta_x(0) &= \alpha_x(0) - \sum_{k=1}^n [\alpha_k(0) \cdot \varrho_{k,x,0} + \alpha_k(1) \cdot \varrho_{k,x,1} + \alpha_k(2) \cdot \varrho_{k,x,2}].\end{aligned}\quad (11)$$

Odvođené rovnice (11) nám umožňujú pomocou jednoduchých výpočtových úkonov nájsť funkcie $Q_x(t)$, keď je známe $V_x(t)$. Integrovaním (podľa rovníc 7) môžeme vypočítať aj čísla V_x , Q_x . Platí totiž, že

$$V_x = \alpha_x(0) + \frac{1}{2}\alpha_x(1) + \frac{1}{3}\alpha_x(2), \quad (12)$$

$$Q_x = \beta_x(0) + \frac{1}{2}\beta_x(1) + \frac{1}{3}\alpha_x(2).$$

Ako však riešiť druhú úlohu: vypočítať objem výroby určitého výrobku, t. j. nájsť funkcie $V_x(t)$, keď sú známe funkcie $Q_x(t)$? Vieme, že pre vyjadrenie objemu $V_x(t)$ podľa rovníc (8) treba poznať všetky koeficienty α ; to znamená, že pre určenie objemu výroby treba zo známych čísel $\beta_x(0)$, $\beta_x(1)$, $\beta_x(2)$ a $\varrho_{x,y,0}$, $\varrho_{x,y,1}$, $\varrho_{x,y,2}$ vypočítať koeficienty α .

Riešenie tejto úlohy, ktoré sa na prvý pohľad zdá pomerne zložité, možno dosiahnuť aj bez použitia infinitezimálneho počtu. Zložitosť výpočtu možno uľahčiť jednoduchými vzorcami. Rozsah výpočtov je závislý od toho, či používame mnohočlen druhého alebo vyššieho stupňa. V prípade, že dynamiku objemu výroby vyjadrujeme parabolou druhého stupňa, rozpadá sa výpočet na niekoľko úkonov.

1. Pre každé z čísel $x = 1, 2, \dots, n$ vypočítajme číslo $\alpha_x(2)$, a to dosadením známych čísel $\beta_k(2)$ do rovnice

$$\alpha_x(2) = \beta_1(2) \cdot T_{x,1} + \beta_2(2) \cdot T_{x,2} + \dots + \beta_n(2) \cdot T_{x,n}, \quad (13)$$

kde $T_{x,y}$ sú tie isté koeficienty ako v rovniciach (4) použitých pre statický model.

2. Pre všetky čísla $x = 1, 2, \dots, n$ zistíme súčet F_x , ktorý takto definujeme:

$$F_x = \sum_{k=1}^n \alpha_k(2) \cdot \varrho_{x,k,1}. \quad (14)$$

3. Dosadením do nasledujúceho vzorca vypočítame čísla $\gamma_x(1)$:

$$\gamma_x(1) = \beta_x(1) + 2F_x. \quad (15)$$

4. Vypočítajme číslo $\alpha_x(1)$ (pre všetky $x = 1, 2, \dots, n$) podľa vzorca

$$\alpha_x(1) = \gamma_1(1) \cdot T_{x,1} + \gamma_2(1) \cdot T_{x,2} + \dots + \gamma_n(1) \cdot T_{x,n}. \quad (16)$$

5. Nájdime súčty G_x a H_x takto definované:

$$G_x = \sum_{k=1}^n \alpha_k(1) \cdot \varrho_{x,k,1}; \quad H_x = \sum_{k=1}^n \alpha_k(2) \cdot \varrho_{x,k,2}. \quad (17)$$

6. Vypočítajme čísla $\gamma_x(0)$ takto:

$$\gamma_x(0) = \beta_x(0) + G_x + H_x. \quad (18)$$

7. Vypočítajme čísla $\alpha_x(0)$ podľa vzorca:

$$\alpha_x(0) = \gamma_1(0) \cdot T_{x,1} + \gamma_2(0) \cdot T_{x,2} + \dots + \gamma_n(0) \cdot T_{x,n}. \quad (19)$$

Pomocou týchto výpočtov možno získať všetky koeficienty α , potrebné pre riešenie našej úlohy. Výsledky riešenia jednotlivých rovníc na seba nadväzujú, pričom výsledkom riešenia prvej, štvrtej a siedmej rovnice sú koeficienty $\alpha_x(2)$, $\alpha_x(1)$, $\alpha_x(0)$, potrebné pre výpočet objemu výroby $V_x(t)$. Ostatné rovnice sú pomocné a prostredníctvom jednoduchých výpočtov uľahčujú výpočet potrebných koeficientov.

Výhoda skonštruovaného modelu je v tom, že najnáročnejšiu úlohu — inverziu štvorcovej matice o n prvkoch, náročnú na výpočtové práce, stačí urobiť len raz. Tam, kde sme invertovali maticu a čísla $T_{x,y}$ sú vypočítané, nemusí sa tento výpočet opakovať a tieto koeficienty môžeme ako hotové dosadzovať do vzorcov použitých pri prvom, štvrtom a siedmom úkone. To neobyčajne znižuje objem potrebných výpočtových prác a súčasne dovoľuje porovnať výsledky, ktoré sa dosahujú použitím dynamického modelu, s výsledkami získanými statickým modelom.

Z predchádzajúceho bola zrejmá dôležitosť a význam koeficientov α a β . Treba ešte uviesť, ako vypočítať tieto koeficienty, keď v danom časovom úseku poznáme smer vývinu výroby výrobku P_x , a ako rozpísať výrobné úlohy na kratšie časové úseky, ako je úsek U , keď dynamický model je už zostavený.

Spôsob určenia koeficientov α a β závisí od toho, ako presne vieme charakterizovať hlavné vývojové tendencie. Predpokladajme, že poznáme rozsah výroby alebo konečnú spotrebu v troch okamihoch, a to na začiatku, v strede a na konci časového úseku U .

Nech V_x^p je objem výroby produktu P_x za celý časový úsek U , keby sa produkt P_x vyrábala v takom rozsahu, ktorý sa dosiahol na začiatku úseku U ; nech V_x^s je objem, ktorý by sa dosiahol, keby sa po celý časový úsek U produkt P_x vyrábala v rozsahu, ktorý máme dosiahnuť v strede intervalu U a napokon V_x^k nech je objem výroby výrobku P_x , ktorý by sa dosiahol, keby sa po celý

časový úsek vyrábala v rozsahu na konci tohto časového úseku. Koeficienty α , na základe ktorých sa určí objem výroby $V_x(t)$, možno vypočítať z týchto rovníc:

$$\begin{aligned}\alpha_x(0) &= V_x^p, \\ \alpha_x(1) &= -3V_x^p + 4V_x^s - V_x^k, \\ \alpha_x(2) &= 2V_x^p - 4V_x^s + 2V_x^k.\end{aligned}\quad (20)$$

Takým istým spôsobom možno vypočítať koeficienty β , potrebné pre stanovenie úhrnného objemu konečnej spotreby, ak sú známe čísla Q_x^p , Q_x^s , Q_x^k , a to podľa rovníc:

$$\begin{aligned}\beta_x(0) &= Q_x^p, \\ \beta_x(1) &= -3Q_x^p + 4Q_x^s - Q_x^k, \\ \beta_x(2) &= 2Q_x^p - 4Q_x^s + 2Q_x^k.\end{aligned}\quad (21)$$

Úloha nájsť koeficienty α , vyjadrujúce vývin výroby produktu P_x v celom časovom úseku U , redukuje sa tým na úlohu nájsť čísla V_x^p , V_x^s , V_x^k . Podobne, pokiaľ ide o funkciu $Q_x(t)$, stačí nájsť čísla Q_x^p , Q_x^s , Q_x^k a pomocou rovníc (21) vypočítame koeficienty β , a tak určíme funkciu $Q_x(t)$.

Prejdime teraz k problému, ako rozpísať výrobné úlohy na kratšie časové úseky, ako je U . Predpokladáme, že funkcie $V_x(t)$, $Q_x(t)$ sú už známe, čo nám podľa rovníc (12) umožňuje stanoviť úhrnný objem výroby.

Dobu, ktorá uplynie od počiatku časového úseku U do okamihu O_1 , resp. do okamihu O_2 , označíme ako t_1 , resp. t_2 . ($t_2 > t_1$). Položme si otázku: Aký bude objem výroby výrobku P_x za obdobie medzi okamihom O_1 a O_2 ? Odpoveď dáva nasledujúca rovnica, v ktorej vyjadrujeme dynamiku rastu objemu výroby pomocou známych koeficientov α vzhľadom na časový úsek $t_1 - t_2$.

Objem výroby V_x produktu P_x v období medzi O_1 a O_2 sa rovná:

$$V_x^* = (t_2 - t_1) \cdot [\alpha_x(0) + \frac{1}{2} \alpha_x(1) \cdot (t_1 + t_2) + \frac{1}{3} \alpha_x(2) \cdot (t_1^2 + t_1 \cdot t_2 + t_2^2)]. \quad (22)$$

Symbol V_x^* vyjadruje objem výroby výrobku P_x za skrátené časové obdobie. Podobne možno za určité kratšie obdobie vypočítať aj konečnú spotrebu $-Q_x^*$

$$Q_x^* = (t_2 - t_1) \cdot [\beta_x(0) + \frac{1}{2} \beta_x(1) \cdot (t_1 + t_2) + \frac{1}{3} \beta_x(2) \cdot (t_1^2 + t_1 \cdot t_2 + t_2^2)]. \quad (23)$$

Podľa uvedených vzorcov možno výrobné úlohy rozpísať na kratšie časové úseky, keď sú známe funkcie $V_x(t)$, $Q_x(t)$. Napríklad ak U je päťročný časový úsek a chceme zistiť, aká má byť výroba P_x v jednotlivých rokoch, možno použiť tabuľku 1.

Ak v uvedených rovniciach v tabuľke 1 nahradíme koeficienty α koeficientmi β , dostaneme rovnice, pomocou ktorých objem výroby, resp. konečnej spotreby možno rozpísať na jednotlivé roky uvažovaného päťročia.

Odvođením metódy konštrukcie dynamického modelu splnili sme hlavnú úlohu, ktorú sme si v článku vytýčili. Dostávame model, pomocou ktorého

možno určiť opatrenia, potrebné na zabezpečenie dlhodobých plánov v tzv. prípravnom období.

Príspevok sa zameria, pravda, na obohatenie schematickeho zachytenia toku surovín, materiálov a hotových výrobkov o hladisko časového predstihu a časového rozdelenia dodávok v podmienkach rýchleho rozvoja národného

T a b u l k a 1

Rok	Objem výroby produktu P_x
1	$\frac{1}{5} \alpha_x(0) + \frac{1}{50} \alpha_x(1) + \frac{1}{375} \alpha_x(2)$
2	$\frac{1}{5} \alpha_x(0) + \frac{3}{50} \alpha_x(1) + \frac{7}{375} \alpha_x(2)$
3	$\frac{1}{5} \alpha_x(0) + \frac{5}{50} \alpha_x(1) + \frac{19}{375} \alpha_x(2)$
4	$\frac{1}{5} \alpha_x(0) + \frac{7}{50} \alpha_x(1) + \frac{37}{375} \alpha_x(2)$
5	$\frac{1}{5} \alpha_x(0) + \frac{9}{50} \alpha_x(1) + \frac{61}{375} \alpha_x(2)$

hospodárstva. Poukázali sme na nepresnosť niektorých doteraz používaných zjednodušujúcich predpokladov a nahradili sme ich predpokladmi, ktoré bližšie odrážajú skutočnosť. Zároveň sa ukazuje, že uplatnenie hladiska časového predstihu neznamená podstatné zväčšenie množstva výpočtov ani nárokov na matematickú prípravu príslušného pracovníka.

Uplatnenie časového hladiska skvalitňuje doteraz známy statický model. V statickom modeli sa mohlo stať, že plánované zvýšenie výroby dôležitého výrobku vyrovná síce celkovú bilanciu, avšak len v jej sumárnej forme. Za rovnováhou v bilancii sa môže skrývať vážny nedostatok, vyplývajúci práve z nedostatočného vyjadrenia časového predstihu a rozdelenia dodávok.

Poznanie a vyjadrenie časového predstihu je nevyhnutným predpokladom pre zabezpečovanie správnych proporcií v národnom hospodárstve. Vyjadrením časového predstihu nie sú vyčerpané všetky možnosti využitia opísaného dynamického modelu. V skutočnosti jeho význam je oveľa širší. Možno ho využiť aj pre riešenie problémov cien, akumulácie, zahraničného obchodu, miezd a pod., teda otázok, pri ktorých nájdanie optimálneho variantu je úzko späté s modelmi, ktoré sme v príspěvku rozoberali.

К ПРОБЛЕМАТИКЕ ОПЕРЕЖЕНИЯ ВО ВРЕМЕНИ ПРОИЗВОДСТВА И ПОСТАВОК ИЗДЕЛИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МЕЖОТРАСЛЕВЫХ СВЯЗЕЙ.

Антон Коцик — Йозеф Данчо

Авторы указывают, что постоянная модель межотраслевых связей недостаточно отражает действительность особенно потому, что в ней отождествляется время производственного потребления определенных изделий с периодом, в котором производится исследование количественных отношений между отдельными отраслями. В действительности некоторые предметы труда в производственном процессе снашиваются гораздо раньше, чем изготовится изделие. В статье предлагается динамическая модель, по которой отдельные функции изучаются в последовательном развитии. Этим обеспечивается возможность определить время опережения производства и поставок предметов труда в условиях быстро развивающегося народного хозяйства. Неточное определение времени опережения производства и поставок может в более длительном периоде способствовать возникновению напряженности в балансах и возникновению диспропорций. Авторы в динамической модели не касаются проблематики капиталовложений и выделяют капиталовложения в готовую продукцию.

Сложная математическая сторона динамической модели преодолевается простыми методами расчетов. Эти методы позволяют получить достаточно точные результаты.

Кроме определения необходимого времени опережения поставок отдельных изделий, в статье разрабатывается метод, который позволяет точно определить величину объема производства или конечного потребления за любой отрезок времени, если известно развитие этих величин за более длительный срок. При определении размеров производства в определенный момент следует исходить из предлагаемой динамической модели и принимать во внимание необходимое время опережения.

ZUR PROBLEMATIK DES ZEITVORSPRUNGS, BEI DER UNTERSUCHUNG DER BEZIEHUNGEN ZWISCHEN DEN VOLKSWIRTSCHAFTSZWEIGEN

Anton Kotzig — Jozef Dančo

Die Autoren weisen darauf hin, dass das statische Modell der Beziehung zwischen den einzelnen Wirtschaftszweigen die Wirklichkeit besonders insofern unrichtig wiedergebe, als es die produktive Konsumtion gewisser Produkte in die Zeit der Untersuchung der quantitativen Beziehungen zwischen den einzelnen Wirtschaftszweigen verlege. In Wirklichkeit werden aber gewisse Arbeitsgegenstände im Produktionsprozess viel früher verbraucht, als das Produkt fertiggestellt wird. Im Artikel wird ein dynamisches Modell konstruiert, in dem die einzelnen Funktionen in zeitlicher Entwicklung untersucht werden. Das macht es möglich, auch den Zeitvorsprung der Erzeugung und Lieferung von Arbeitsgegenständen in den Bedingungen einer sich rasch entwickelnden Volkswirtschaft darzustellen. Handelt es sich um einen längeren Zeitraum, so kann die mangelhafte Darstellung des Zeitvorsprungs von Erzeugung und Lieferung in den Bilanzen Spannungen und gewisse Disproportionen verursachen. Die Problematik der Investitionen lassen die Autoren im dynamischen Modell unberührt und gliedern die Investitionen in die Endproduktion aus.

Die Kompliziertheit des dynamischen Modells in mathematischer Hinsicht wird durch die Einfachheit der Berechnungsmethoden überbrückt. Diese Methoden ermöglichen es, genügend genaue Ergebnisse zu gewinnen.

Ausser der Darstellung des notwendigen Zeitvorsprungs der Lieferung einzelner Produkte wird im Artikel eine Methode ausgearbeitet, die es gestattet, die Grösse des Umfangs der Produktion oder des endgültigen Verbrauchs für einen beliebig kurzen Zeitraum genau festzustellen, falls die langfristige Entwicklung dieser Grössen bekannt ist. Die Feststellung der Grösse der Produktion in einem bestimmten Augenblick geht von dem konstruierten dynamischen Modell aus und berücksichtigt auch den notwendigen Zeitvorsprung.

JOZEF VOJTKO

K PROBLÉMU MERANIA SPOLOČENSKÝCH VÝROBNÝCH
NÁKLADOV ZA SOCIALIZMU.

Otázka merania spoločenských výrobných nákladov za socializmu je už dávnejšie témou rôznych diskusných článkov na stránkach temer všetkých ekonomických časopisov v krajinách socialistického tábora. Najmä v poslednom čase,¹ keď sa zdôrazňuje potreba širšieho využitia zákona hodnoty pri plánovaní a riadení socialistického národného hospodárstva, neustále naliehavejšie sa ukazuje potreba poznať skutočné náklady spoločenskej práce na výrobu jednotlivých výrobkov. Táto potreba sa spája s nutnosťou poznať odchýlky cien jednotlivých výrobkov od hodnoty a získať tak nástroj pre dokonalejšie plánovanie národohospodárskych proporcií v hodnotovej forme. Je totiž dôležité poznať a odstraňovať disproporcie tak v oblasti výroby, ako aj v oblasti výmeny.

Výmena za socializmu sa uskutočňuje prostredníctvom peňazí, pričom sa výrobky vymieňajú za ceny, ktoré sú plánovite určené. Vieme, že u nás ceny celých skupín výrobkov sa viac alebo menej odkláňajú od hodnoty. Hoci existencia týchto odchýlok je viac-menej známa, určiť jej veľkosť je veľmi obťažné ako pre celé národohospodárske skupiny, tak aj pre jednotlivé výrobky.

Cena za socializmu musí plniť celý rad funkcií, ktoré si priamo vyžadujú, aby sa odklášala v určitom smere od hodnoty. Sú to najmä racionalizačná a regulačná funkcia, ktoré majú veľký význam pri ovplyvňovaní ponuky a dopytu po jednotlivých výrobkoch. Zriecť sa týchto nástrojov, veľmi dôležitých pri riadení národného hospodárstva, nie je možné.

Plánovacia prax nutne potrebuje poznať odchýlky cien od hodnoty, pretože musí poznať skutočné proporcie vynakladania spoločenskej práce na jednotlivých úsekoch národného hospodárstva. Ak nepoznáme odchýlky cien od hodnoty, nemôžeme správne vyčísliť ani tvorbu národného dôchodku podľa národohospodárskych skupín — národný dôchodok vytvorený v skupine A bude nevyhnutne podcenený, kým národný dôchodok vytvorený v skupine B zase precenený.

¹ Veľký význam riešenia tohto problému zdôrazňujú najnovšie Gatovskij v článku *Niektoré otázky rozvoja politickej ekonómie*, preklad, Ekonomický časopis 5, 1959, Strumilin v článku *Zákon hodnoty a plánovanie*, Voprosy ekonomiki 7, 1959, ako aj ďalší.

Tieto odchýlky sa prejavia pri vyčísľovaní národného dôchodku nielen v bežných, ale aj v stálych cenách. Pritom otázka rozdelenia národného dôchodku má najmä v socialistickom plánovanom hospodárstve nesmierne význam, čo si nevyhnutne vyžaduje poznať jeho skutočnú výšku nielen v celom národnom hospodárstve, ale aj v jeho jednotlivých skupinách. Otázka evidencie spoločenských pracovných nákladov nadobúda takto veľkú dôležitosť.

Meranie spoločenských pracovných nákladov naráža však na rôzne ťažkosti. Skutočnosť, že aj za socializmu je tovarová výroba prevládajúca a že sa pracovné náklady nedajú merať priamo v jednotkách pracovného času, vedie k tomu, že sa problém merania spoločenských pracovných nákladov redukuje na problém vyjadrenia hodnoty ako množstva spoločensky nevyhnutného pracovného času vynaloženého na ten-ktorý výrobok. Preto aj autori, ktorí sa zaoberajú otázkou merania spoločensky nevyhnutných pracovných nákladov, riešia nakoniec vlastne problém vyjadrenia hodnoty.

V doterajšej diskusii sa vyhranili dve hlavné skupiny názorov na to, čo považovať za hodnotu a ako sa k nej najviac priblížiť.

Pre autorov reprezentujúcich prvú skupinu je charakteristické, že chcú hodnotu výrobku vyjadriť vychádzajúc priamo z pracovného času, kým predstavitelia druhej skupiny sa snažia priblížiť k hodnote výrobku tým, že vychádzajú z peňažného vyjadrenia nákladov práce.²

Za predstaviteľa prvej skupiny názorov možno považovať E. Libermana, ktorý navrhuje, aby sa pri vyčísľovaní hodnoty priamo v čase vychádzalo zo skutočných noriem pracovných nákladov, platných rad rokov, a aby sa podľa týchto noriem pracovného času vynaloženého na jednotku výroby vypočítala aj hodnota toho-ktorého výrobku.³

Podstata tohto návrhu spočíva v snahe merať abstraktnú prácu, vynaloženú na jednotlivé výrobky, priamo v čase. Evidovať množstvo práce vynaložené na výrobok priamo v pracovnom čase však predpokladá, že rôzne druhy konkrétnej práce sa budú redukovat' na rovnaký základ jednoduchej práce, čo by narazilo na veľké ťažkosti, najmä v spoločnosti s vysoko rozvinutou delbou práce. Keď uvážime, že sa čím ďalej tým viac stupňuje špecializácia výroby, ktorá zase vyvoláva rast kooperácie, ľahko si môžeme predstaviť zložitosť vyčíslenia hodnoty výrobkov touto cestou.

Predpokladajme však, že by sme tieto ťažkosti predsa prekonali a po-

² Toto sú dve hlavné skupiny, vo vnútri ktorých sú, samozrejme, medzi názormi jednotlivých autorov určité rozdiely. Najmä v druhej skupine sú rôzne návrhy, ako použiť peňažné vyjadrenie nákladov práce pre priblíženie sa k hodnote. Jedna skupina autorov je za pripočítavanie nadvýrobku ku mzdám (Strumilin, Kronrod, Levin atď.), druhá ho navrhuje pripočítavať k výrobným fondom (Atlas, Mališev, Vaag), tretia priamo k vlastným nákladom Kondrašev a iní. V tomto článku sa nebudeme zaoberať rozborom všetkých týchto návrhov, poukážeme iba na to, v čom vidíme zásadné nedostatky návrhu autorov prvej skupiny a zameriame sa najmä na návrhy akademika Strumilina, z ktorého v podstate vychádza aj naše riešenie.

³ Porov. *Voprosy metodologii izučeniija proizvoditel'nosti truda*, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1956, 119, 120.

darilo by sa nám uskutočniť navrhovaný prepočet. Jeho výsledok by nám poskytol viac-menej presný obraz o proporciách vynakladania jednoduché práce v jednotlivých odvetviach, prípadne na výrobu jednotlivých výrobkov, no nedostali by sme sa k hodnote. Neslobodno totiž zabúdať, že problém vymedzenia spoločensky nevyhnutného pracovného času má dve stránky: Jednak treba brať do úvahy, že nevyhnutný pracovný čas nepredstavuje individuálne množstvo pracovného času, ktoré sa vynakladá pri výrobe určitého tovaru, ale priemer, zodpovedajúci danému stupňu rozvoja výrobných síl a danej intenzite práce, teda podmienkam, za ktorých sa vyrába prevažná väčšina tovarov, jednak treba skúmať nutnosť vynaloženia určitého množstva práce z hľadiska spoločenskej potreby toho-ktorého výrobku, ktorá sa overuje pri jeho realizácii.

Evidovaním práce vynaloženej na výrobok priamo v čase sa dostaneme k substancii, ktorá je podstatou hodnoty výrobku a tvorí jej kvalitatívnu náplň. Avšak nijako sa tým nevyrieši úloha vyjadriť hodnotu, čiže určiť prácu, ktorá je náplňou hodnoty výrobku po stránke kvantitatívnej. Práve pri určení tejto kvantitatívnej stránky treba nevyhnutne prihliadať aj na druhú stránku spoločenskej nevyhnutnosti práce obsiahnutej v tovare — na jej nevyhnutnosť z hľadiska spoločenskej potreby. Množstvo spoločensky nevyhnutnej práce obsiahnutej v tovaroch, ktoré tvorí ich hodnotu, musí sa ešte overiť na trhu ako spoločensky potrebné množstvo. Tu sa overí práve jeho kvantitatívna stránka: buď sa celé uzná za spoločensky nutné, alebo sa ukáže, že jeho vynaloženie nebolo spoločensky nutné v celom rozsahu, a teda že nie celé množstvo vynaloženej práce vytvorilo hodnotu, ale iba tá jeho časť, ktorá bola vynaložená v súhlase so spoločenskou potrebou. Situácia na trhu sa v konečnom efekte odrazí v cenách výrobkov, takže keď chceme pri kvantitatívnom vymedzení spoločensky nutnej práce, ktorá tvorí hodnotu, prihliadať aj na vplyv spoločenskej potreby, musíme nevyhnutne vychádzať z cien.

Na trhu sa hodnota jednotlivých výrobkov nemení. Cena toho-ktorého výrobku sa môže od hodnoty odkláňať, to však neznamená, že sa jeho hodnota zmenšila alebo zväčšila. Pri porovnaní sumy cien realizovaných výrobkov s úhrnom spoločenskej práce na ne vynaloženej však už nejde iba o odchýlku cien od hodnoty výrobkov, ale aj o určenie, koľko z celkovej vynaloženej spoločenskej práce vytvorilo hodnotu a koľko bolo vynaložené z hľadiska spoločnosti nad jej potreby. V úhrne cien sa taktisto už odráža vplyv faktora spoločenskej potreby: celková masa hodnoty vyjadrená v úhrne cien nezodpovedá obyčajne celkovému množstvu práce vynaloženej v národnom hospodárstve.

Vidíme teda, že aj keď pracovný náklad na výrobu výrobku meriame normou vynakladania práce a prihliadame tak na spoločensky priemerné podmienky, môžeme sa dostať iba k spoločensky priemerným pracovným nákladom, ktoré však nemôžeme ešte považovať za spoločensky potrebné pracovné náklady. Pri stanovení spoločensky potrebných pra-

čovných nákladov musíme nevyhnutne vychádzať z realizácie, čiže brať do ohľadu aj to, či sa práca vynaložená za priemerných podmienok bude aj ako spoločensky potrebná realizovať. Tu je koreň toho, prečo sa spôsobom, ktorý navrhuje E. Liberman, nemôžeme dostať k hodnote výroby, ale iba k priemerným spoločenským nákladom práce.

Vyjadrenie spoločenskej hodnoty výrobkov vyžaduje preklenúť priepasť, ktorá je medzi priemerným vynaloženým a spoločensky nevyhnutným pracovným nákladom. Ako vidíme ďalej, toto je hlavnou príčinou, prečo sa k presnému vyjadreniu spoločenskej hodnoty môžeme iba priblížiť.

Druhá skupina názorov na náplň a spôsob vyjadrenia hodnoty za socializmu vychádza z peňažného vyjadrenia pracovných nákladov, ktoré tvoria substanciu hodnoty. Spomedzi rôznych návrhov predstaviteľov tejto skupiny rozoberieme len návrh, ktorý zastáva najmä Strumilin. Podľa neho sa úhrnný nadvýrobok vytvorený v celom národnom hospodárstve a obsiahnutý v úhrnnom spoločenskom výrobku má rozdeľovať medzi jednotlivé výrobné sféry alebo výrobky proporcionálne k nákladom na živú prácu. Stúpenci tohto návrhu argumentujú hlavne tým, že niekoľko nadvýrobok vytvára jedine živá práca, môžeme ho správne rozdeliť iba proporcionálne k nákladom na živú prácu. Pritom týmto rozdelením sa chcú dostať priamo k poznaniu hodnoty. Citujeme: „Podstata je v tom, že len táto úplná evidencia živšej a minulej práce (rozumej $c+v+v\frac{M}{V}$ — pričom $c+v$ = individuálne vlastné náklady; M = úhrn

nadvýrobku v celom národnom hospodárstve; V = úhrn miezd za rovnaké obdobie v celom národnom hospodárstve, pozn. J. V.), ktorá je uskutočniteľná už dnes, nás priblíži až k samému poznaniu skutočnej hodnoty všetkých nami vytváraných statkov.“⁴

Nedostatky tohto návrhu spočívajú v tom, že: po prvé, berie ako prvú časť hodnoty individuálne vlastné náklady,⁵ a teda neprihliada k spoločensky priemerným podmienkam. Z toho vyplýva, že hodnota jedného výrobku vyrábaného v dvoch rôznych podnikoch môže byť rôzna, čo sa priamo prieči pojmu hodnoty ako množstvu spoločensky nevyhnutného pracovného času vynaloženého na výrobok. Po druhé, hoci vychádza z peňažného vyjadrenia pracovných nákladov, neprihliada dôsledne ani na druhú stránku spoločenskej nevyhnutnosti práce, pretože východiskom mu je hodnota úhrnného spoločenského výrobku. (Spoločenský výrobok zahrnuje všetky, nielen realizované výrobky.) Po tretie, keď pri zisťovaní úhrnu nadvýrobku vychádza z hodnoty spoločenského výrobku buď me-

⁴ S. Strumilin, *Zákon hodnoty a meranie spoločenských výrobných nákladov v socialistickom hospodárstve*, Politická ekonomie 8, 1957, 663.

⁵ S. Strumilin vo svojom poslednom článku *K určení hodnoty a jej použitiu v podmienkach socializmu*, Voprosy ekonomiki 8, 1959; pripúšťa možnosť použiť vlastné náklady odvetvia, nevyjadruje sa však presnejšie, o aké vlastné náklady mu ide.

chanicky prenáša hodnotové vzťahy platné v minulom období do obdobia, pre ktoré zisťuje hodnotu výrobkov (ak berie za základ spoločenský výrobok v uplynulom období, teda skutočný spoločenský výrobok, ktorý bol vytvorený v minulom roku), alebo ak vychádza z plánovaného spoločenského výrobku na bežný rok, dopúšťa sa znova chyby uvedenej v bode dva (neprihliada na realizáciu).

Z doterajšieho rozboru vyplýva, že pri vyčísľovaní hodnoty musíme nevyhnutnosť práce vynaloženej na výrobu tovaru skúmať ako z hľadiska priemerných výrobných podmienok v danom období, tak aj z hľadiska spoločenskej potreby, čo nevyhnutne vyžaduje vychádzať z peňažného vyjadrenia nákladov práce, ako sme na to už skôr poukázali. Pretože pri peňažnom vyjadrení vychádzame z ceny, ktorej sám pojem predpokladá jej odklon od hodnoty, musí mať takéto vyčíslenie hodnoty iba veľmi približný charakter.

Pri ďalších úvahách budeme vychádzať z toho, že aj za socializmu základom ceny je hodnota výrobku, čo koniec koncov v spoločnosti, kde prevláda tovarová výroba, ani nemôže byť inak. Z toho však nevyhnutne vyplýva, že suma cien tovarov za určité obdobie sa musí bližiť k sume ich hodnôt. Táto tendencia sa musí nevyhnutne presadzovať a možno z nej vychádzať. Pritom však máme za to, že platí iba pre národné hospodárstvo ako celok a jej aplikovanie na akúkoľvek obmedzenú skupinu tovarov je neprípustné.

Hodnota výrobku sa skladá z dvoch základných prvkov, a to z práce minulej (prenesenej do hodnoty výrobku z výrobných prostriedkov) a z práce novo pridanej. Keď chceme vyjadriť hodnotu, musíme vedieť vyjadriť obidva jej komponenty. Pri skúmaní spôsobu tohto vyjadrenia budeme prihliadať k možnostiam, ktoré nám v súčasnej dobe poskytujú údaje predkladané našou evidenciou.

Ako je známe, evidencia u nás zachytáva časť skutočne vynaloženej práce ako vlastné náklady výrobku. Vlastné náklady obsahujú v podstate dve zložky: Prvá zložka zahrnuje náklady na celú minulú prácu, evidovanú v cenách výrobných prostriedkov, ktorá bola do hodnoty výrobku prenesená. (Tu treba hneď zdôrazniť, že iba náklady, a nie skutočné množstvo práce, ktoré bolo na výrobu výrobných prostriedkov vynaložené.) Druhá zložka vlastných nákladov, náklady na živú prácu, tiež predstavuje iba náklady na živú prácu, a nie celé množstvo živej práce, ktoré bolo vynaložené na vytvorenie novej hodnoty výrobku.

Aj pre socialistickú spoločnosť je charakteristické, že robotník nemôže dostať ako odmenu celú hodnotu, ktorú v procese výroby vytvoril, ale dostáva z nej iba časť vo forme mzdy. Živá práca vytvára novú hodnotu, ktorá je celá zložkou hodnoty výrobku. Vlastné náklady zahrnujú iba tú časť novovytvorenej hodnoty, ktorá bola rozdelená vo forme miezd. Druhá časť novovytvorenej hodnoty sa stáva zložkou spoločenských fondov.

Vlastné náklady predstavujú teda peňažné vyjadrenie iba časti hodno-

ty; hodnotu výrobku predstavujú tieto zložky: Práca vynaložená na výrobu výrobných prostriedkov, evidovaná ako náklady na prácu minulú, a časť práce živej, evidovaná ako náklady na prácu živú, ktoré spolu tvoria vlastné náklady, plus tá časť práce živej, ktorá nebola vo forme miezd odmenená a predstavuje akumuláciu, ktorou sa podnik podieľa na tvorbe spoločenských fondov.

Ak chceme dôjsť k vyjadreniu hodnoty výrobku ako množstva spoločensky nevyhnutnej práce vynaloženej na jeho výrobu, potrebujeme poznať jednak obsah vlastných nákladov, jednak obsah tej časti práce, ktorá síce hodnotu výrobku vytvára, no nie je zahrnutá v jeho vlastných nákladoch.

Údaje o vlastných nákladoch máme možnosť získať z evidencie. Prvá časť vlastných nákladov, hodnota spotrebovaných výrobných prostriedkov, eviduje sa v cenách výrobných prostriedkov. Vlastné náklady celé sa tiež evidujú v peňažnom vyjadrení.

Predpokladajme zatiaľ, že ceny výrobných prostriedkov sú stanovené na úrovni ich hodnoty, teda že časť vlastných nákladov predstavujúca v peňažnom vyjadrení vynaložené výrobné prostriedky, predstavuje zároveň aj hodnotu týchto výrobných prostriedkov. Takto vlastné náklady vynaložené na ten-ktorý výrobok predstavujú v peňažnom vyjadrení časť hodnoty, ktorá sa do hodnoty výrobku prenáša z výrobných prostriedkov, a časť hodnoty vytvorenej živou prácou.

Z praxe vieme, že vlastné náklady na ten istý výrobok vyrábaný v rôznych podnikoch, teda za rôznych podmienok (aj keď ide o veľmi podobné podniky, predsa ich podmienky nie sú úplne rovnaké), bývajú rôzne. Nemôžeme brať vlastné náklady hociktorého podniku, ktoré sú obvyčajne ovplyvnené rôznymi konkrétnymi okolnosťami, za podklad pre určenie prvej časti hodnoty výrobku, nemôžeme vychádzať z individuálnych vlastných nákladov, ako to navrhuje S. Strumilin. Musíme hľadať spoločensky nevyhnutné vlastné náklady, ktoré by skutočne predstavovali zodpovedajúcu časť hodnoty výrobku, a tým aj alikvotnú časť spoločensky nevyhnutnej práce. Takými spoločensky nevyhnutnými vlastnými nákladmi môžu byť jedine priemerné vlastné náklady odvetvia, ktoré vyrába daný výrobok.

To-ktoré odvetvie národného hospodárstva sa vcelku opiera o dosiahnutý rozvoj výrobných síl a v jeho priemere sa odzrkadľujú všetky priemerné podmienky, za ktorých sa určitý výrobok vyrába. Priemerné vlastné náklady odvetvia predstavujú teda spoločensky nevyhnutné vlastné náklady a tie zase spoločensky nevyhnutný pracovný čas (za predpokladu, že ceny výrobných prostriedkov sa rovnajú hodnote), ktorý sa na ten-ktorý výrobok vynakladá a ktorý tvorí prvú zložku hodnoty výrobku. Ak ich vezmeme ako východisko, učiníme zadosť požiadavke prihliadať k spoločensky priemerným výrobným podmienkam, ostáva však ešte otázka spoločenskej potreby daných výrobkov ako druhá stránka overenia spoločenskej nevyhnutnosti práce vynaloženej na výrobok.

Spomínané dve stránky overenia spoločenskej nevyhnutnosti práce vynaloženej na výrobok nie sú v nemennom, stálom vzťahu — nemajú stále rovnaký význam a dôležitosť. V kapitalistickej spoločnosti hrá po vedľa prvej stránky veľmi dôležitú, ba rozhodujúcu úlohu práve druhá stránka, čiže overenie spoločenskej potrebnosti vynaloženia práce, ktoré sa uskutočňuje pri realizácii tovaru na trhu.

Pre socialistický spôsob výroby je charakteristická plánovitá výroba (a tomu neprotirečí ani tá skutočnosť, že z času na čas sa môžu vyskytnúť ťažkosti pri realizácii niektorých výrobkov), na druhej strane však plánovanie vždy ostane subjektívnym odrazom objektívnych pomerov, v dôsledku čoho stále budú rozdiely medzi plánom a skutočnosťou, čo priamo vyvoláva potrebu overovať reálnosť našich plánov realizáciou výrobkov, ktorá nachádza svoj výraz v úhrne ich cien. Preto keď chceme zadosť učiniť aj druhej stránke overenia spoločenskej nevyhnutnosti práce, musíme vychádzať z úhrnu cien všetkých realizovaných výrobkov. Aj keď rozdiel medzi úhrnom všetkých vyrobených a realizovaných výrobkov za socializmu nebýva spravidla veľký, domnievame sa, že ho predsa netreba zanedbávať, pretože jeho nerešpektovanie za dlhšie obdobie by mohlo viesť k vážnemu skresleniu národohospodárskych proporcií v hodnotovom vyjadrení.

Najideálnejším východiskom pre vyjadrenie spoločenskej hodnoty výrobkov by bol úhrn cien realizovaných za obdobie, za ktoré potrebujeme vyjadriť hodnotu týchto výrobkov. My však tento úhrn cien nepoznáme, pretože hodnotu výrobkov určujeme dopredu a nie spätne. Takto sme však nútení hľadať iné východisko.

Sumu cien všetkých realizovaných výrobkov, a teda aj východiskovú bázu pre vyjadrenie ich spoločenskej hodnoty poznáme za predchádzajúce obdobie. Predchádzajúce obdobie ako najbližšie k tomu, pre ktoré potrebujeme hodnotu vyjadriť, sme teda nútení brať za východisko pre bežné obdobie. V bežnom období prekonajú však hodnotové vzťahy značné zmeny oproti základnému obdobiu; budeme sa preto snažiť, čo najviac eliminovať tieto, pre naše skúmanie nepriaznivé rozdiely. Vylúčiť úplne ich vplyv nie je však prakticky možné, možno ho iba podstatne zmierniť. K tomu však treba nevyhnutne poznať spôsob určenia druhej časti hodnoty—výrobku pre spoločnosť. Prejdime preto teraz k vyjadreniu tejto časti hodnoty.

Ako je to s nákladmi na živú prácu? Živá práca, spredmetnená vo výrobku predstavuje určité množstvo pracovných hodín, ktoré boli vynaložené pri výrobe daného tovaru. Ako vieme, v dôsledku spoločenskej delby práce sa vynakladá práca rôznej kvalifikácie jednak pri zhotovovaní rôznych výrobkov, ktoré sa vyrábajú za špecifických pomerov tohto ktorého odvetvia, jednak pri výrobe toho istého výrobku, na ktorom pracuje celý rad robotníkov rôznej kvalifikácie. Požiadavka evidovať množstvo živej práce priamo v pracovných hodinách naráža takto na ťažkosti spojené s prevádzaním zložitej práce na prácu jednoduchú. Ne-

smieme však zabúdať, že mzda ako odmena za živú prácu samou svojou povahou musí riešiť otázku vzťahu medzi jednoduchou a zložitou pracou. Táto požiadavka je zvlášť naliehavá za socializmu, kde sa odmeňuje podľa množstva a kvality práce. Socialistická zásada odmeňovania podľa množstva a kvality práce musí vychádzať z historicky vyvinutých vzťahov, ktoré vznikli medzi jednotlivými konkrétnymi prácami podľa ich zložitosti, pričom samozrejme musí odstrániť rôzne skreslenia, ktoré do nich vniesli vykorisťovateľské kapitalistické výrobné vzťahy.

Presadením vzťahu medzi rôznym stupňom kvalifikácie jednotlivých druhov prác do vzájomného vzťahu odmeny za tieto práce sa realizuje zásada odmeňovania podľa množstva a kvality práce za socializmu. Takto prichádzame k tomu, že vzájomný vzťah medzi výškou odmeny za jednotlivé práce odráža zároveň vzťahy medzi rôznou úrovňou ich kvalifikácie. (Treba zdôrazniť, že mzdové relácie nie sú vzťahom medzi celou vynaloženou pracou rôznych robotníkov, pretože sama mzda vyjadruje iba prácu pre seba a nie celú živú prácu spredmetnenú vo výrobku.)

Mzda teda viac-menej presne odráža vzájomný vzťah medzi jednotlivými rôzne zložitými druhmi práce. Otázkou je, či mzda môže byť zároveň východiskom pre zistenie celkového množstva vynaloženej živej práce a či práve vzťah medzi celou vynaloženou a vo mzde odmenenou živou pracou neskresľuje vzájomný vzťah medzi stupňom zložitosti rôznych prác.

Tejto otázke musíme venovať osobitnú pozornosť, pretože podľa našej mienky podstata vyjadrenia hodnoty za socializmu tkvie vo vyriešení problému vyčíslenia toho množstva živej práce, ktoré nie je vo mzde, a tým ani vo vlastných nákladoch evidované. Kvantitatívne určenie tohto množstva práce, ktoré spolu s pracou zahrnutou vo vlastných nákladoch tvorí hodnotu výrobku, je — domnievame sa — hlavným problémom vyjadrenia hodnoty výrobku za socializmu.

V podstate tu ide o nadprácu, čiže o prácu pre spoločnosť, ktorá je nevyhnutným pracovným nákladom, a tým aj súčasťou hodnoty výrobku, no nie je zahrnutá vo vlastných nákladoch. Výrobok pre spoločnosť sa neeviduje na všetkých úsekoch výroby jednotne a jeho veľkosť nemôžeme preto za jednotlivé úseky vyjadriť v peniazoch. Môžeme ho však zistiť ako súčasť úhrnu cien realizovaných výrobkov. Keď od úhrnnej sumy cien týchto výrobkov za určité obdobie odpočítame úhrnnú sumu ich vlastných nákladov, dostaneme celkový objem výrobku pre spoločnosť vytvorený v národnom hospodárstve za dané obdobie. Pritom abstrahujeme od toho, že sa časť nadpráce nerealizuje v tom období, v ktorom sa vytvorila, a naopak, že sa v jednom období realizuje nadpráca vytvorená v období predchádzajúcom. Máme za to, že tieto odchýlky sa navzájom kompenzujú.

Na výrobok pre spoločnosť sa preto môžeme pozeráť ako na výraz úhrnného množstva nadpráce vynaloženej v celom národnom hospodárstve za určité obdobie. Musíme nevyhnutne predpokladať, že nadpráca

ako súčasť živej práce, ktorá nebola priamo vo mzde odmenená, je v určitom vzťahu k tej časti živej práce, ktorá sa eviduje vo vlastných nákladoch vo forme miezd. Keď chceme dôjsť k vyjadreniu hodnoty, musíme si teda objasniť vzťah, v ktorom sa nachádzajú tieto dve zložky živej práce.

Na jednotlivých úsekoch výroby, kde sa vyrábajú rôzne výrobky, v dôsledku nerovnakého vývinu produktivity práce sa mení aj vzťah zaplatenej a nezaplatenej živej práce, evidovanej v peňažnom vyjadrení. S rastom produktivity práce klesá totiž množstvo živej práce vynakladanej na výrobok, a tým klesá úmerne aj jeho hodnota, pričom celková masa vyrobených hodnôt ostáva nezmenená a masa úžitkových hodnôt rastie. Keď úžitkové hodnoty vyjadříme v stálych cenách, určitá masa hodnoty sa nám vyjadří vo väčšej sume cien. Takto v sume cien výrobkov sa zároveň ako vo forme hodnoty odráža aj to, koľko výrobkov sa vyrobilo. Keby sme teda vzali užší okruh výrobkov, peňažné vyjadrenie v stálych cenách by nám nemohlo byť východiskom pre vyjadrenie ich hodnoty, pretože na rôznych úsekoch národného hospodárstva sa produktivita práce vyvíja rôzne. Rozdiel medzi realizáciou týchto výrobkov a ich vlastnými nákladmi by nám síce predstavoval celkový výrobok pre spoločnosť, zahrnutý v ich cenách, avšak vzťah zaplatenej a nezaplatenej živej práce meraný pomerom výrobku pre spoločnosť k mzdám by bol špecifickým vzťahom iba tohto úseku, kým na iných úsekoch by bol tento vzťah odlišný práve v dôsledku odchýlky ceny od hodnoty.

Iná situácia nastane, keď vezmeme úhrn cien všetkých realizovaných výrobkov v celom národnom hospodárstve. V úhrne cien sa stierajú rozdiely vo vzťahu nadvýrobku k mzdám, ktoré boli vyvolané rozdielnym rastom produktivity práce. Keď úhrn nadvýrobku zistený tak, že od úhrnu cien všetkých realizovaných výrobkov odpočítame úhrn ich vlastných nákladov, dáme do vzťahu s úhrnom nákladov na živú prácu, môžeme rozdielnosť v produktivite práce pri jednotlivých výrobkoch či skupinách výrobkov úplne zanedbať; nadpráca sa nám objaví ako priemer pripadajúci na každú jednotku živej práce. Vzťah odmenenej živej práce k nadpráci je tu vzťahom, ktorý je vyjadrený tým, že na každú jednotku nákladov na živú prácu — miezd — pripadá rovnaké množstvo nadpráce vyjadrené v peniazoch.

Tým je zároveň daná odpoveď aj na to, či vzťah medzi vynaloženou a vo mzde odmenenou živou prácou zodpovedá vzájomnému vzťahu medzi rôznymi stupňami zložitosti jednotlivých prác. Keď sa na vzťah medzi nákladmi na živú prácu a výrobkom pre spoločnosť dívame tak, že na jednotku nákladov na živú prácu (miezd) pripadá priemerný objem výrobku pre spoločnosť, nedochádza k skresleniu vzťahu medzi jednoduchou a zložitou prácou, ktorého odrazom je odmena vo mzde.

Keďže nadvýrobok je v priamom vzťahu k nákladom na živú prácu, iba rozdelením úhrnného spoločenského nadvýrobku proporcionálne k nákladom na živú prácu — k mzdám — dostaneme obraz o tvorbe hodnoty

v jednotlivých odvetviach. Stotožňujeme sa teda s názorom S. Strumilina v otázke rozdelenia úhrnného spoločenského nadvýrobku medzi jednotlivé výrobky pomerom ku mzdám.

Povedali sme si, že pre vyjadrenie spoločenskej hodnoty výrobkov v bežnom období musíme vychádzať zo vzťahu, ktorý je medzi nadprácou a živou prácou ako časťami novovytvorenej hodnoty v základnom období. Hoci v hodnotových reláciách, a teda aj vo vzťahu dvoch častí novovytvorenej hodnoty nastávajú v bežnom období zmeny v porovnaní so základným obdobím, predsa sa nám zdá, že to je jediný spôsob, ako vyjadriť tento vzťah.

Načrtnutý spôsob vyjadrovania hodnoty za socializmu umožňuje podľa našej mienky považovať aj priemerné vlastné náklady bežného obdobia za vlastné náklady spoločensky nevyhnutné (nevyhnutné z hľadiska priemerných výrobných podmienok aj spoločenskej potreby), musí však ísť o plánované priemerné vlastné náklady. Domnievame sa, že je to možné preto, lebo v plánovaných priemerných vlastných nákladoch sa viac-menej presne odzrkadľujú tie zmenené pomery, ku ktorým dôjde vo vynakladaní spoločenskej práce, v hodnotových reláciách v bežnom období, v porovnaní so základným obdobím. A tým, že vzťah medzi nadprácou a mzdami zo základného obdobia použijeme v bežnom období, spĺňame požiadavku prihliadať aj k realizácii. (Predpokladáme tu, že vzťah medzi nadvýrobkom a nákladmi na živú prácu sa v bežnom období oproti základnému nezmenil.) Toto je podľa nás najvhodnejší — aj keď nemožno tvrdiť, že úplne presný — spôsob ako sa čo možno najviac priblížiť k vyjadreniu hodnoty za socializmu.

Samozrejme, že ani takto sa nám nepodarí prihliadať na všetky zmeny, ktoré nastanú v hodnotových vzťahoch v bežnom období oproti obdobiu základnému a vylúčiť ich skresľujúci vplyv; podľa nášho názoru nie je to ani možné. Preto aj takto vyjadrenú hodnotu treba považovať iba za približný výraz hodnoty a nie za jej presné vyčíslenie.

Treba sa zmieniť o jednej stránke odmeny za prácu v podmienkach socializmu, ktorú sme zatiaľ nebrali do úvahy. Pri odmeňovaní popri zásade odmeny podľa množstva a kvality práce uplatňuje sa u nás aj zásada odmeňovania podľa dôležitosti vynakladanej práce. Táto zásada rušivo pôsobí pri vyjadrovaní hodnoty tým, že skresľuje proporciu medzi množstvom a kvalitou vynakladanej práce a mzdami v jednotlivých odvetviach. Keďže ide o správnu zásadu, ktorá sa trvale uplatňuje, nemožno abstrahovať od skresľujúceho momentu, ktorý donáša, ale treba nájsť spôsob, ako ho vylúčiť. Domnievame sa, že je to možné dosiahnuť priamo na úseku, kde sa táto zásada uplatňuje pomocou evidencie, ktorá môže vylúčiť tú časť odmien, ktorá sa v odvetví rozdeľuje z titulu dôležitosti a poskytnúť tak potrebné predpoklady pre vyjadrenie hodnoty.

Nakoniec sa musíme vyporiadať ešte s jednou otázkou. Keď sme brali za základ pre vyjadrenie hodnoty ako prvú jej časť priemerné vlastné

náklady odvetvia, predpokladali sme, že sa ceny výrobných prostriedkov rovnajú ich hodnote. V skutočnosti nie je to tak; ceny výrobných prostriedkov sú stanovené obyčajne pod ich hodnotu. Vieme, že ceny výrobných prostriedkov sa určujú spravidla na úrovni priemerných vlastných nákladov odvetvia plus 3—5% prirážky k vlastným nákladom vo forme zisku. Je zrejmé, že táto prirážka ani zďaleka nepredstavuje peňažné vyjadrenie celého nadvýrobku vytvoreného pri výrobe toho-ktorého výrobného prostriedku. V dôsledku tohto podcenenia výrobných prostriedkov priemerné vlastné náklady nereprezentujú celkové množstvo minulej práce, ktoré prechádza do hodnoty výrobku. Dochádza tak k skresleniu aj celkového množstva práce vynaloženého na výrobu toho-ktorého výrobku.

Tento skresľujúci moment tu nutne musí byť, najmä keď sa navrhované vyjadrenie hodnoty použije pri tom-ktorom výrobku samostatne, bez toho, aby sa skôr urobili zmeny vo vyjadrení spoločenskej hodnoty všetkých súčastí, ktoré vchádzajú do hodnoty daného výrobku, pričom najdôležitejšie je to pri výrobných prostriedkoch. Z toho vyplýva, že navrhovanú metódu možno použiť iba v tom prípade, ak sa aplikuje na všetky odvetvia národného hospodárstva a súčasne sa urobí návazný prepočet vo vyjadrení hodnoty všetkých zložiek vlastných nákladov. (Podobné prepočty sa robia pri každej väčšej cenovej úprave.)

Vyjadrenie hodnoty ako podkladu pre meranie spoločenských výrobných nákladov predstavuje zložitý postup, ktorý je nevyhnutne poznačený celým radom nepresností. Tomuto úskaliu sa nevyhne žiaden spôsob vyjadrovania hodnoty, preto treba voliť ten, ktorý môže skresľujúce momenty čo najviac vylúčiť a ktorý najpresnejšie vyjadruje spoločensky nutné množstvo práce potrebné na výrobu určitého výrobku. Hoci naša súčasná prax nevenuje dosiaľ poznaniu spoločenských výrobných nákladov väčšiu pozornosť a orientuje sa hlavne na meranie vlastných nákladov, ktoré sú odlišné od hodnoty, predsa využívanie zákona hodnoty čím ďalej tým naliehavejšie bude stavať do popredia otázku, koľko spoločenskej práce treba vynaložiť na ten-ktorý výrobok. To samozrejme neznamená, že tým stráca význam plánovanie a evidencia vlastných nákladov, práve naopak: porovnávanie individuálnych vlastných nákladov s nákladmi spoločensky nutnej práce musí byť jedným z dôležitých ukazovateľov toho, o koľko sa líšia individuálne výrobné podmienky od spoločensky priemerných podmienok a ten zase môže slúžiť ako priamy podklad pre meranie spoločenskej rentability ako jednej zo zložiek efektívnosti jednotlivých odvetví národného hospodárstva. Tiež samy odchýlky cien od hodnoty musia slúžiť ako dôležitý údaj pri národohospodárskom plánovaní v peňažnej forme, ako aj pri meraní a rozdeľovaní národného dôchodku. Preto sa domnievame, že aj keď pomocou navrhovaného prepočtu nedosiahneme úplne presné vyjadrenie hodnoty, údaje, ktoré nám poskytne, majú pre plánované hospodárstvo veľký význam.

JÁN SPIŠIAK

EKONOMICKÝ VÝZNAM ZÚČTOVANIA ZAPOČÍTANÍM

Úvod

Správne pôsobenie novej sústavy hmotnej zainteresovanosti a znižovania množstva práce vynaloženej na jednotku výrobkov predpokladá všestranné využitie zákona hodnoty a hodnotovej formy vôbec, teda aj kategórie socialistických peňazí a peňažných vzťahov. Z tohto hľadiska Marxov zákon obehu peňazí nadobúda v socialistickom reprodukčnom procese mimoriadny význam. Na dôležitom úseku socialistických financií jeho uplatnenie pomáha vytvárať plánovité predpoklady pôsobenia aj ostatných objektívnych zákonov socializmu.

Členitosť hospodárskych operácií a rozdielne ekonomické podmienky, pri ktorých dochádza k vyrovnávaniu záväzkov socialistických organizácií medzi sebou, so štátom a s pracujúcimi, predpokladajú značnú diferenciaciu platobných postupov a nástrojov, majúcich čo najviac zodpovedať ekonomickej povahe jednotlivých hospodárskych operácií. Takto sa otázka foriem platobného styku dostáva do okruhu záujmov teórie. Je to pochopiteľné, keď si uvedomíme, že sa organizácia platobného styku socialistických podnikov týka konkrétnych foriem peňažného obehu, ktorý zasa musí nadväzovať na celú sústavu ekonomických podnetov a prehľbovať tak chozrasčot. Politická ekonómia na základe hlbokej analýzy doterajšieho stavu má pomáhať riešiť problémy úhrady peňažných záväzkov socialistických organizácií so zreteľom na sústavné zrýchľovanie obratovosti obežných prostriedkov a zvýšenie ich efektívnosti. Faktor času aj v tejto oblasti má mimoriadny význam.

V socialistickom hospodárstve vznikajú široké možnosti postaviť proti sebe a usporiadať započítaním, čiže skompenzovať vzájomné záväzky a pohľadávky veľkého množstva podnikov, najmä pokiaľ ide o hodnotu odoslaných, resp. prijatých materiálových hodnôt, vykonávaných prác a služieb. Preto si táto platobná forma zaslúži osobitnú pozornosť teórie a praxe. Ide tu o racionálne usporiadanie úhrady hodnoty tovaru medzi kooperujúcimi podnikmi buď v rámci jedného odvetvia národného hospodárstva, alebo rôznych odvetví národného hospodárstva. Na tejto základni sa v značnom rozsahu vytvárajú predpoklady pre využitie platobnej formy započítania vzájomných pohľadávok podnikov, a tým zvyšovania efektívnosti ich prostriedkov.

V našich úvahách vychádzame zo stanoviska, že zúčtovanie započíta-

ním je progresívnou a vývinu schopnou formou bezhotovostného platobného styku, ktorá dôsledne slúži prehĺbovaniu chozrasčotu. No takáto kvalifikácia rôznych druhov zápočtov sa všeobecne neuznáva, najmä zo strany praxe. Táto okolnosť už sama vyzýva teóriu k zaujatiu stanoviska. Považujeme za potrebné objasniť podrobnejšie túto teoreticky náročnú problematiku, pretože pomocou zápočtov môžeme odhaliť — ako sa to pokúsime odôvodniť v ďalšom výklade — značné skryté finančné rezervy. Naše financie aj týmto spôsobom môžu účinne prispieť k plneniu veľkých úloh, ktoré vyplývajú z uznesení XI. sjazdu KSČ a smerníc strany a vlády o treťom päťročnom pláne.

Prv než pristúpime k objasneniu tejto problematiky, bude účelné podať aspoň krátky prehľad rozvoja medzipodnikových zápočtov u nás.

1. Vývin platobnej formy zápočtov v ČSR

Socialistické vlastníctvo výrobných prostriedkov umožňuje široký rozvoj medzipodnikového zúčtovania započítaním. Tento predpoklad zápočtov — ako vieme — bol u nás splnený už v druhej etape znárodnenia, najmä keď sa vytvorila jednotná banková sústava. No napriek tomu spočiatku podniky vôbec nesmeli vyrovnávať svoje záväzky kompenzáciou.¹ Vychádzalo sa zo snahy obmedziť používanie neplánovaných finančných zdrojov v podnikoch, aby z celkového finančného obratu podnikov čím viac prechádzalo účtami v bankách. Takto sa mali vytvoriť predpoklady prehĺbenia kontroly korunou.

Neskoršie zákonné predpisy pripustili vzájomné započítanie, avšak táto zúčtovacia forma sa u nás ani potom nevedela dostatočne rozšíriť. Ako trvalejšia započítavacia forma sa v praxi medzi hospodárskymi organizáciami najčastejšie používalo zúčtovanie prostredníctvom osobitnej medzipodnikovej zúčtovne, ako aj tzv. decentralizované započítanie vzájomných pohľadávok. Z ostatných započítacích foriem sa viac-menej výnimočne vyskytovali jednorazové zápočty. Na Slovensku sa občasne organizovali jednorazové zápočty medzi skupinou organizácií toho istého kraja, tzv. krajské zápočty. Podniky však nemali dôveru v efektívnosť tejto zúčtovacej formy.

Osobitným prípadom boli tzv. celoštátne jednorazové zápočty. Až do úverovej reformy roku 1956 dochádzalo k nim dva razy do roka. Bolo to obdobie, keď sa týmto spôsobom periodicky odstraňovala relatívne vysoká a reťazovite narastajúca platobná neschopnosť v hospodárstve. Viaceré druhy vzájomného započítania, predvídané predpismi o platobnom styku, v praxi sa vôbec nevyskytli.

Nateraz sa zo všetkých druhov vzájomného započítania používa už len vzájomné započítanie prostredníctvom medzipodnikovej zúčtovne. No aj

¹ § 15 zákona č. 104/1950 Zb.

činnosť tejto inštitúcie sa často hodnotí kriticky.² Poukazuje sa na to, že táto platobná forma je v podstate vyumelkovaná. V zúčtovniach vraj prevažujú jednostranné nekompenzovateľné vzťahy, a preto sa doteraz prejavoval sústavný nezáujem podnikov zotrvať pri tejto platobnej forme. Pre debetných účastníkov znamená zúčtovňa iba povinnosť skôr platiť, ako je to pri akceptnej forme platenia. Podobne ako v sovietskej tlači aj u nás sa vytýka, že pri platení cez zúčtovňu odberateľ v podstate *automaticky* dostáva zúčtovací úver na debetný zostatok zo započítania.

Nazdávame sa však, že pri hlbšom rozboře podobné závery neobstoja. V ďalších úvahách si kladieme za cieľ objasniť predovšetkým ekonomickú stránku bezhotovostnej formy zúčtovania započítaním. Organizačno-technickú stránku spomenieme, len pokiaľ je to potrebné pre porozumenie ekonomickej problematiky. Pokúsime sa dokázať, že aj v našich pomeroch môže štát veľmi účinne využiť zápočty pre riešenie veľkých úloh, pred ktorými stoja naše financie.

2. Ekonomická účelnosť a výhody zápočtov medzi socialistickými organizáciami

V našich úvahách vychádzame zo stanoviska, že obrat materiálnych hodnôt vo vnútri štátneho sektora je tovarovým obratom a bezhotovostné vyrovnávanie tohto obratu je skutočným peňažným obratom, podliehajúcim objektívnym zákonitostiam. Marx hovorí, že zákon peňažného obehu má *všeobecnú* platnosť, teda prichádza do úvahy aj vo vzťahoch medzi socialistickými organizáciami.³ Veľký význam má teda nielen cena tovarov, ale aj rýchlosť obratu každej jednotky. Pritom sa aj vo vzťahoch socialistických podnikov predpokladá, že si vzájomné pohľadávky a záväzky vyrovnajú započítaním.⁴ Skompenzovanie záväzkov s pohľadávkami je predpokladom výpočtu optimálnej sumy tak hotovostných, ako aj bezhotovostných peňazí potrebných pre obeh (chápaný v širšom zmysle). Niet dôvodu predpokladať, že sa započítaním dosahuje úspora iba v prípade hotovostných peňazí — zlata či bankoviek — a že zápočty, pokiaľ ide o bezhotovostné prostriedky na účtoch v banke, neprinášajú pravú úsporu. Nie je správne stavať z tohto hľadiska hotovostné peniaze proti bezhotovostným.

Zúčtovanie započítaním spočíva na myšlienke, že netreba, aby podniky, ktoré majú vzájomné pohľadávky, svoje záväzky vyrovnávali platením,

² Pozri referát J. Zervana, *Problémy platobného styku*, materiály z technicko-ekonomickej konferencie o platobnom styku vydané Štátnou bankou čs., 1959, 29.

³ K. Marx, *Kapitál I*, 114.

⁴ Tak aj V. Batyrev, *Zákonomernosti denežnogo obraščenija pri socializme*, *Vo-prysoj ekonomiki* 6, 1957, 58.

O objektívnej nevyhnutosti zápočtov pozri aj E. Mittelman, *Puti razvitija vza-imnyh rasčetov*, *Deňgi i kredit* 4, 1957, 13.

t. j. poukazom príslušných súm, ako je to v iných prípadoch. Javí sa účelnejším zistiť v kratších medziobdobiach výšku pohľadávok a záväzkov jednotlivých podnikov voči ostatným podnikom a uhradiť veriteľskému podniku len zostatok.

Z teoretického hľadiska je pozoruhodný rozdiel medzi bezhotovostným platobným stykom uskutočňovaným bez započítania a bezhotovostným zúčtovaním so započítaním vzájomných pohľadávok a záväzkov. Pri zúčtovaní bez započítania sa výška prostriedkov podnikov v banke v dôsledku prevodov z účtu na účet celkove nemení. Banka aj po týchto prevodoch ostane voči úhrnu podnikov v záväzku po tú istú výšku, ako bola predtým. V prípade bezhotovostného zúčtovania započítaním sa však po uskutočnení kompenzácie obratový účet dlžného podniku zafaší len saldom. V dôsledku toho klesnú aj prostriedky podnikov na účte a znižujú sa záväzky banky voči nim. Výsledok takejto platobnej formy sa prejavuje v tom, že sa vyporiadanie záväzkov uskutoční pri menšej sume peňažných prostriedkov ako pri ostatných platobných spôsoboch. Môžeme si to ozrejmiť na príklade dvoch podnikov, ktoré majú za vzájomné dodávky voči sebe záväzky oba vo výške napr. jedného milióna Kčs. Pri vzájomnom započítaní záväzkov a pohľadávok sa podniky vyrovnajú bez jednej koruny. Ináč by každý platil svoj dlh poukazom jedného milióna Kčs. Takto sa obráti suma dvoch miliónov Kčs. Keď sa vzájomné pohľadávky dvoch podnikov vyrovnajú započítaním v deň ich totožného zroku, je zrejmé, že po výšku vzájomne vyrovnanej sumy niet nijakého pohybu peňažných prostriedkov v ich platobnej funkcii; peniaze tu vystupujú iba ako miera hodnoty.

Zúčtovanie započítaním je jednoduché, keď voči sebe stoja iba dva podniky. Zúčtovanie salda vzájomných záväzkov a pohľadávok je hospodársky účelné napr. tam, kde sú dva podniky v trvalejšom odberateľsko-dodávateľskom vzťahu. Nezúčtuje sa tu každá dodávka prevodmi cez obratové účty, ale vzájomné nároky sa zapisujú na osobitný účet, ktorý sa vedie u jednej zo strán a má charakter kontokorentu. Podnik javiaci sa ako dlžník uhradí druhej strane iba rozdiel, ktorý zostane po započítaní.

Na podklade toho istého princípu, aký sme práve videli, môžu sa však zápočty uskutočňovať aj v skupinách podnikov, aj keď jednotlivé podniky nemajú *priamo* voči sebe vzájomné pohľadávky a záväzky. V takejto skupine účastníkov jeden podnik je veriteľom niektorých podnikov a druhý zase iných podnikov z danej skupiny. Vyžaduje sa len, aby medzi členmi skupín boli tu stále odberateľsko-dodávateľské styky, z ktorých by vznikali záväzky a pohľadávky vhodné na zápočet. Odohráva sa teda čiastočne priame a čiastočne nepriame započítanie.

Vo všetkých týchto prípadoch vzájomné práva a záväzky uhasnú, len čo sa v deň zroku, t. j. v deň zápočtu pohľadávka dodávateľa voči odberateľovi stretne s protipohľadávkou odberateľa. Číselné údaje na zá-

počtových účtoch, vykazujúcich výšku pohľadávok a protipohľadávok, stanú sa okamihom skompenzovania bezpredmetnými; naďalej slúžia len na dôkaz správnosti započítania. Banka ako zmocnenec podnikov vykonáva technickú stránku evidencie pohľadávok a záväzkov a robí výpočty sáld, narába číslicami, ktoré svedčia o nezročných vzájomných nárokoch podnikov a nie voči banke. Týmito nárokmi podnik nemôže ešte disponovať ako prostriedkami na obratovom účte. Kým zápisy na započítacích účtoch vykazujú len vzájomné nároky strán, zápis salda pripísaného bankou na obratový účet účastníkov započítania bude svedčiť už o existencii disponibilných peňazí majiteľa účtu.

V ďalšom výklade zhodnotíme jednotlivé námietky odporcov platobnej formy započítania.

3. Kritické hodnotenie ekonomického významu zápočtov

Vďaka rozvoju bezhotovostného platobného styku na účtoch podnikov v banke sa v každom čase nachodia značné, do miliárd idúce peňažné prostriedky, ktorých výšku možno pomocou vhodne vykonávaných zápočtov podstatne redukovať. Sama výška súm, o ktoré tu ide, svedčí o veľkom ekonomickom význame problematiky zápočtov. Preto je dôležité dať presvedčivú odpoveď na pochybnosti odporcov medzipodnikových zápočtov. Pozrime sa bližšie na ich argumentáciu.

a) Automatizmus pri zápočtoch a chozrasčot

Predovšetkým sa namieta, že pri tomto platobnom spôsobe sa vzájomné pohľadávky podnikov považujú ku dňu zúčtovania bez ďalšieho za vyrovnané; nie je prípustný zákaz platenia. Preto tu vraj máme do činenia s istým automatizmom vo vyrovnávaní záväzkov. To sa však prieči chozrasčotným zásadám, lebo dodávateľ by mal dostať hodnotu výrobkov uhradenú iba za predpokladu, že dodal tovar v dohovorenom množstve, v zodpovedajúcej akosti a včas. Pri terajšej úprave týchto zápočtov však dodávateľia pomerne často neoprávnene odčerpávajú prostriedky z účtov odberateľov, ktorí sa takto neodôvodnene dostávajú do finančných ťažkostí. V každom prípade je vraj negatívnou stránkou tejto platobnej formy, že platenie je tu v skutočnosti odtrhnuté od materiálových procesov výroby a obehu. K vykompenzovaniu pohľadávok dochádza spravidla bez ohľadu na to, či tovar došiel operateľovi a či mal objektívnu možnosť jeho kvantitatívnej prebiecky.⁵

Saldo započítacieho účtu sa taktiež úveruje automaticky. Tým vzniká

⁵ Pozri napr. J. Uhrík, *Ráta nová organizácia platobného styku s MPZ?* (diskusný príspevok na pražskej technicko-ekonomickej konferencii Štátnej banky čs., október 1959). Hlas banky, 7. 11. 1959.

nebezpečenstvo, že tento úver umožňuje tvorbu nadnormatívnych zásob. Prax vraj dokázala, že pri takomto úverovaní je vo výhode dodávateľ, lebo sa mu vyúčtovaná hodnota hneď pripíše k dobru na ťarchu odberateľa, hoci odberateľ bude prípadne uplatňovať reklamačné nároky.

Nazdávame sa, že nie je správny názor, že táto platobná forma je v rozpore so zásadami chozrasčotu. Predovšetkým sotva tu možno hovoriť o automatizme platenia. Podniky na podklade svojich chozrasčotných oprávnení uzavrú dohodu, v zmysle ktorej sa zaviazu vyrovnávať svoje pohľadávky vzájomným započítaním. Preto neobstojí námietka, že táto platobná forma nespočíva na chozrasčote. Nemôže byť reči o tom, že by odberateľ vyporiadal svoje záväzky so svojimi dodávateľmi nie z vlastnej vôle, ale iba v dôsledku zákonného predpisu. Ak účastník usúdi, že zotrvanie na určitej platobnej forme je proti jeho podnikovým záujmom, má si zvoliť inú platobnú formu. Ak dodávateľ chybných výrobkov neoprávnene odčerpá odberateľove obežné prostriedky, nič nestojí odberateľovi v ceste, aby uplatnil všetky svoje práva zo závadnej dodávky. Môže prípadne požiadať o vylúčenie dodávateľa zo zápočtov, ak sústavne porušuje svoje zmluvné povinnosti čo do kvality.

V konečnom výsledku môže teda odberateľ aj pri platobnej forme zápočtov vyvíjať účinný vplyv na dodávateľa, aby riadne plnil zmluvné povinnosti. V každom prípade však zúčtovanie započítaním v skutočnosti prehlbuje chozrasčot, pretože zrýchľuje obrat peňažných prostriedkov podniku a znižuje ich potrebu v platobnom procese, ako aj potrebu úveru.

b) Pochybnosti o ekonomickom význame úspor získaných zápočtami

Vyskytujú sa námietky, z teoretického hľadiska pozoruhodné, podľa ktorých, aj keď zápočtami dosiahneme úsporu peňazí, ekonomický význam týchto úspor je vraj pochybný. Prívrženci tohto stanoviska argumentujú tým, že bežná prax Štátnej banky československej, názory našich praktikov a časti vedeckých pracovníkov sa vyslovujú proti stožnenu hotovostného a bezhotovostného platobného styku. Pod dojmom peňažného obehu rozumejú len obchod hotových peňazí. Preto tvrdia, že úspora predvídaná v teoretických záveroch pri zápočtoch prostredníctvom medzipodnikového zúčtovania je *iluzórna a bez praktickej ceny*, pretože výška vykompenzovaných obrátov nemôže mať nijaký vplyv na objem obeživa.⁶ Takto sa nepriamo vyslovuje názor, že za podobnými úsporami nestoja nijaké materiálne hodnoty, takže majú iba fiktívnu povahu.

Pochybnosti odporcov zúčtovania započítaním o ekonomickom význame kompenzácie sú ďalekosiahleho významu. Boj za urýchlenie obrátov obežných prostriedkov v celej finančnej sfére by sa takto mohol stať pochybným. V skutočnosti ide o teoretickú otázku, ktorá sa zblízka dotýka podstaty socialistických peňazí. Dokonca sa vynára otázka, či

⁶ Pozri pozn. 5.

azda vzájomné kompenzovanie pohľadávok a záväzkov nerobí peňažnú formu hodnoty vôbec zbytočnou a či pri zúčtovaní započítaním už na terajšom stupni vývinu neprebíha priama výmena tovarov, kde peniaze fungujú len formálne ako čisto zúčtovacia jednotka.⁷

Podľa nášho názoru bezhotovostný platobný styk nie je bezpečný. Tak je to preto, lebo tovary a služby platené prevodmi majú cenu, t. j. peňažné vyjadrenie svojej hodnoty v skutočných peniazoch, v osobitnom druhu tovaru.

Pod pojmom „peňažný obeh“ všeobecne rozumieme všetky platby, pri ktorých peniaze vykonávajú funkcie či už platobného prostriedku alebo obeživa. Aj bezhotovostné peniaze vykonávajú tieto funkcie. Marxov zákon peňažného obehu platí aj v tejto sfére peňažných vzťahov socialistických organizácií. Množstvo bezhotovostných peňazí, potrebných na realizáciu výrobkov vo vnútri štátneho socialistického (čiastočne aj družstevného) sektora, je časťou masy peňazí, ktorá zásadne obieha podľa týchto zákonitostí. Pravda, to nevyklučuje, že tento obrat podlieha niektorým osobitostiam.⁸

Podobne ako v hotovostnom aj v bezhotovostnom obrate hladké uskutočňovanie platieb vyžaduje určité množstvo peňazí na obratových účtoch podnikov. Suma peňazí, ktoré majú mať podniky na účtoch ako nevyhnutné pre bezhotovostný obrat, závisí od sumy cien výrobkov realizovaných bezhotovostnými platbami. Pritom sa aj v bezhotovostných vzťahoch predpokladá — v duchu Marxovej formuly o množstve peňazí v obehú — že sa suma vzájomne skompenzovaných nárokov odpočíta.

Keď si toto všetko uvedomíme, je jasné, že pochybnosti o ekonomickom význame peňažných úspor získaných zápočtami nie sú ničím odôvodnené. Z hľadiska podnikov možno bezpochyby považovať za úsporu peňažných prostriedkov tú časť, ktorá sa pri vzájomnom zúčtovaní vyrovnáva zápočtom a ktorej vplyv sa prejavuje v tom, že *kreditné zostatky podnikov ostanú na obratových účtoch* v prípade, že *použili formu zápočtov*. Takto zápočty prispievajú k zníženiu výšky podnikových prostriedkov potrebných na sprostredkovanie platobného styku, a to sumou, ktorá sa z platobného styku uvoľní. Bezhotovostné peniaze, nepoužitú na vyrovnávanie vzájomných pohľadávok a záväzkov, stoja ako zdroj úverovania k dispozícii národnému hospodárstvu na ciele hospodársky užitočnejšie než na úverovanie emele nabubrelých úverových potrieb vzájomne kooperujúcich podnikov, ktoré majú voči sebe započítateľné pohľadávky a záväzky. Pritom vychádzame zo stanoviska, že zdroje

⁷ Tézu, že peniaze v štátnom sektore fungujú len formálne ako čisto zúčtovacie jednotky, zastáva u nás prof. Oliva. Pozri jeho záverečný prejav na konferencii o tovarovej výrobe v štátnom socialistickom sektore (Liblice apríl 1959), Politická ekonomie 7, 1959, 676.

⁸ Pozri A. Lemnitz, *Voprosy beznaličnogo oborata v socialističeskom chozjaistve*, Deŕgi i kredit II, 1958, 27. Pozri J. Spišiak, *Úverové peniaze*, Politická ekonomie 2, 1960.

úverovania stoja k dispozícii národnému hospodárstvu len v určitej obmedzenej výške.

Úspory peňazí, ktoré jednotlivé podniky dosahujú, nevyhnutne znamenajú úspory platobných prostriedkov aj z aspektu celého národného hospodárstva. Na tom nič nemení skutočnosť, že podniky aj pri tejto platobnej forme majú možnosť dostať úver na odoslané faktúry. Tak by to bolo dokonca aj vtedy, keby sme podľa vzoru profesora Atlasa, Olivu a iných autorov priznávali našim peniazom povahu iba zúčtovacích jednotiek, pravda, za predpokladu, že sa koruna dostane na účet podnikov len na podklade faktúr o vyprodukovanom tovare alebo uskutočnených prácach. Pripúšťame len to, že nevýhodným úverovaním zápočtov a zložitou technikou zápočtov môže sa ich hospodársky efekt paralyzovať. To však nič nemení na správnosti samého princípu zápočtov. Medzi prvoradá povinnosti praxe patrí neustále zdokonaľovať techniku zápočtov a ich úverovania tak, aby sa dosahoval čím väčší hospodársky efekt.

Skutkom je, že bezprostredne na účely rozšírenej reprodukcie možno použiť len tie dodatočné prostriedky, ktoré sa uvoľňujú zrýchľovaním obratu tovarov, teda reálneho hospodárstva; úspora len peňažných prostriedkov ešte nestačí napríklad na to, aby sme začali akékoľvek investičné práce. Za peňažnými prostriedkami musia stáť tovary v potrebných druhoch a v zodpovedajúcom sortimente. Rovnako zásadne platí, že za všetkými peňažnými prostriedkami, zaangažovanými do platobného styku, stoja v našich pomeroch tovary alebo uskutočnené služby. Spomalenie pohybu peňazí vo finančnej sfére môže však vyvolať spomalenie, prípadne poruchy v pohybe tovaru a zapríčiniť napr. hromadenie nadnormatívnych zásob. Ak sa okamih pohybu peňazí približuje k okamihu pohybu tovaru, svedčí to o tom, že sa vo sfére platobného styku peniaze neusadzujú zbytočne na miestach, kde ich nie je treba. Tak je to aj v prípade zápočtov. Takto získané úspory môžu slúžiť ako prameň hospodársky účelnejšieho úverovania národného hospodárstva a v tomto zmysle tu hovoríme o úsporách peňažných prostriedkov.

Treba veľmi starostlivo riadiť objem prostriedkov v zúčtovaní na obdobie medzi odoslaním tovaru a prijatím jeho ekvivalentu práve tak, ako treba zrýchľovať obrat tovarových zásob. Rýchlosť obratu, stanovená v správnych proporciách, ako aj správne stanovené platobné lehoty pomáhajú zlepšovať finančnú a hospodársku činnosť podniku. Z hľadiska jednotlivých podnikov úspory znamenajú možnosť lepšieho využitia vlastných peňažných prostriedkov, menšiu potrebu úverov a zníženie nákladov na úroky. Snaha podnikov znižovať náklady môže viesť k znižovaniu administratívy, zvyšovaniu odbytu tovaru a k zmenšovaniu zásob. Na úrovni celého národného hospodárstva sa úspory podnikov prejavia v úspore peňažných prostriedkov, ktoré stoja k dispozícii celému hospodárstvu.

c) Ekonomická spojitost zápočtov s úverovaním

Bankové úverovanie je zviazané s bezhotovostným obratom a cez tento obrat nepriamo vplýva na obrat peňazí. Na druhej strane zasa platobná forma môže vplývať na výšku úverov. Preto je dôležité objasniť význam spojitosti úverovania s platobným stykom.

V praxi sa možno stretnúť s názorom, že po zmene poradia platieb dodávateľom a po zavedení platobných úverov ako formy úverovej výpomoci všetkým dobre pracujúcim podnikom (bez ohľadu na to, či používajú zápočty) význam zápočtov u nás celkom ustúpil do pozadia. Aj na tomto podklade sa ozývajú hlasy za zrušenie tejto platobnej formy. Odporcovia zápočtov tvrdia, že dodávateľovi sa poskytuje zúčtovací úver v rovnakej výške pri platobnej forme zápočtov ako v ostatných prípadoch, takže tu nemožno hovoriť o znížení potreby úveru. Keďže odberateľ dostáva úver na saldo zo započítaného účtu, situácia je tu podobná, ako keď pri iných platobných formách banka poskytuje úver odberateľovi v nedostatku prostriedkov na obratovom účte. Rozdiel je vraj len v dĺžke lehoty, na aké sa úvery poskytujú.⁹

Skutkom je, že sa dodávateľovi poskytuje zúčtovací úver na doklady za rovnakých podmienok bez ohľadu na to, akú platobnú formu používajú podniky. Tento druh úveru je povoláný nahradiť dodávateľovi obežné prostriedky, zmenšené o hodnotu odoslaných výrobkov. Je pochopiteľné, že na výšku tohto úveru zásadne nemá vplyv platobná forma, ale iba doba potrebná na to, aby sa odberateľom uhradená hodnota dodávky dostala na účet dodávateľa. Rozdiel medzi platobnou formou započítaním a ostatnými platobnými formami sa začína okamihom, keď sa pohľadávky a záväzky dvoch podnikov stretnú čo do dňa zroku, a tým zaniknú, takže od tohto okamihu sa stáva zbytočným aj úver po výšku započítaných súm. Z obratového účtu nebudú odčerpané peňažné prostriedky ani jedného podniku, aby boli na niekoľko dní vložené do platobného procesu, ako je to pri ostatných platobných formách. V prípade stopercentného započítania nebude vôbec potrebný úver na saldo zo započítania. Ak je efektívnosť započítania menšia, potreba platobného úveru pomerne klesne. Pri iných platobných formách sú peňažné prostriedky podnikov niekoľko dní na ceste, teda sú viazané, a preto podnik musí žiadať o úver.

Znižovanie potreby úveru nie je výsledkom výhradne len skrátenia platobných lehôt a úspora, aká sa dosiahne zápočtami, nemôže nastať pri každej bezhotovostnej platbe. Nemožno najmä súhlasiť s názorom, že sa rovnaká úspora peňazí dosiahne, keď sa zúčtovanie medzi vzájomnými dodávateľmi neuskutoční cez osobitné zápočtové účty, ale na obratových účtoch.

⁹ Uznáva sa, že sa tu síce znižuje potreba úveru, avšak to je len dôsledok skrátenia platobných lehôt, ktorý by mohol nastať pri každej bezhotovostnej platobnej forme. Pozri pozn. 5.

Pokiaľ ide o námietku, že tu máme do činenia s automatizmom, ktorý sa prieči zásadám chozrasčotu, k doterajším úvahám uvádzame ešte toto:

Niet pochybnosti, že spôsob urýchleného úverovania, s akým sa stretáme pri zápočtoch, na prvý pohľad sa skutočne podobá automatizmu nielen platenia, ale aj úverovania. Je tu skryté nebezpečenstvo narušenia zásad chozrasčotu a vôbec oslabenia kontroly korunou. Banka totiž nemá čas skúmať, či nedostatok prostriedkov u odberateľa je dočasný alebo či je to dôsledok chronických neporiadkov. Môže sa preto stať, že banka pomôže úverom zakryť zlé hospodárenie podnikov.

Nazdávame sa však, že taký nepriaznivý vplyv, ktorý by narušil chozrasčot, by hrozil len za predpokladu, keby banka nevyužila všetky prostriedky, ktoré má poruke, aby prekazila podobný nepriaznivý vývin hospodárskeho stavu úverovaného podniku. Banka môže využiť celú škálu sankčných opatrení, ktoré v budúcnosti bude možno ešte sprísniť, aby občasnými, prípadne pravidelnými štvrťročnými previerkami zistila, či úver na zápočty nespôsobuje narastanie nadnormatívnych zásob atď.

Nemôže tu byť teda reč o tom, že by podobný úver zásadne narušoval chozrasčot.

5. Osobitne o decentralizovaných zápočtoch

Najstaršou a doteraz najrozšírenejšou formou zápočtov u nás je zúčtovanie prostredníctvom stálych, tzv. medzipodnikových zúčtovní. Zápočty sa však zásadne nemajú obmedzovať na jednu zúčtovaciu formu. Boj za urýchlenie obratovosti peňažných prostriedkov a za ich čím väčšiu úsporu sa môže s úspechom viesť len tak, keď formy bezhotovostného platobného styku prispôsobíme osobitostiam výrobných, odbytových a zásobovacích vzťahov jednotlivých výrobnohospodárskych jednotiek, najmä aj dĺžke výrobných cyklov. Hospodárska účelnosť prikazuje neustále vynachádzať nové a zdokonaľovať staré formy zápočtov. K takýmto novým formám započítania patria *decentralizované zápočty*. Táto platobná forma už dávnejšie vykazuje dobré výsledky v SSSR a v niektorých iných socialistických štátoch.¹⁰

Decentralizované zápočty boli u nás zavedené roku 1955. Spočívajú na myšlienke, že zápočty medzi hospodárskymi organizáciami sa majú uskutočňovať bez ohľadu na ich územné rozmiestenie a odvetvovú príslušnosť. Pri tomto spôsobe zápočtov otvára pobočka, ktorá vedie obratový účet účastníka decentralizovaných zápočtov, osobitný *zápočtový účet*. V prospech účtu sa každodenne zapisujú všetky sumy, ktoré náležia danému podniku od ostatných účastníkov a na ťarchu sa píše každodenné výplaty faktúr. Po uplynutí stanoveného obdobia sa debetné a kreditné

¹⁰ Štruktúra platobného obratu v Gosbanke sa v posledných rokoch značne zmenila práve tým, že od roku 1954 bolo zavedené zúčtovanie započítaním záväzkov s pohľadávkami. Roku 1958 vzájomné pohľadávky organizácií z dvoch tretín sa už vyrovnávajú zápočtami.

obraty osobitného zápočtového účtu porovnajú a navzájom sa započítajú, kdežto nevyrovnané saldá sa vyjadria na príslušných účtoch.

Máme tu do činenia so svojráznym spôsobom zápočtov, ktorý umožňuje, aby sa dodávateľom pripísala hodnota k dobru ihneď po predložení faktúry. Vzájomné nároky strán sa tu nevyrovnávajú na účet súm, ktoré dodávateľovi prislúchajú od odberateľov — ako je to v ostatných prípadoch zápočtov — ale z úveru banky. Skutočnosť, že sa výplaty faktúr uskutočňujú na podklade takejto veľmi pružnej formy úveru, je z ekonomického hľadiska jednou z najcharakteristickejších črt decentralizovaných zápočtov, ktorou sa odlišujú od zápočtov cez medzipodnikové zúčtovne. Veľká časť poskytnutých úverov sa vlastne v zápočtovom období vyrovnáva akoby samolikvidáciou v procese zápočtov.

V súvislosti s decentralizovanými zápočtami sa vyskytuje ešte ďalšia teoreticky zaujímavá problematika: aký je pomer tejto platobnej formy k úverovaniu podľa obratu. V oboch prípadoch totiž banka pripíše hodnotu dodávateľských faktúr k dobru akoby automaticky. Stretáme sa preto s názorom, že treba buď zachovať decentralizovaný spôsob zúčtovania a zrušiť úverovanie podľa obratu, alebo úverovať podľa obratu a nerobiť zápočty.¹¹ S tým súvisí otázka, či úverovaním podľa obratu nemožno azda dosiahnuť podobnú úsporu platobných prostriedkov ako pri zápočtoch.

Odpoveď môže byť len záporná. Pri úverovaní podľa obratu lehoty splatnosti faktúr sa spravidla neskracujú a záväzky podnikov sa neskompensujú so vzájomnými pohľadávkami, takže nevzniknú podobné úspory prostriedkov ako v prípade zápočtov.

Okolnosť, že sa v SSSR uskutočňuje 45—46 % platieb prostredníctvom decentralizovaných zápočtov a vyše 65 % pohľadávok zanikne skompensovaním, hovorí sama za seba. Keď si to uvedomíme, stane sa nám zrejším, prečo na pražskej konferencii socialistických bánk (jún 1959) väčšina účastníkov prijala uznesenie, v ktorom vnútroštátne clearingové zápočty vyhlasujú za najdokonalejšiu účtovaciu formu. Zdôraznilo sa, že zápočty usporia obrat peňazí a pomáhajú upevniť platobnú disciplínu. Pravda, ani tento druh zápočtov sa nemá zavádzať mechanicky, ale iba v tých prípadoch, kde zabezpečuje väčšiu efektívnosť a nenarušuje zásady chozrasčotu.¹²

U nás napriek tomu už dávnejšie prevládol názor, že forma decentralizovaných zápočtov je zbytočná, a preto bola roku 1953 zrušená; poukazuje sa na to, že iba komplikuje prácu podnikov i banky, lebo musia viesť osobitné účty, osobitnú evidenciu pozastavených platov atď. Nateraz sa neuvažuje o obnovení a ďalšom rozšírení tejto formy zúčtovania. Naša prax namieta, že máme účinnejšie a jednoduchšie prostried-

¹¹ Tak G. A. Švarc, diskusný príspevok na zasadnutí Vedeckej rady Vedecko-výskumného finančného inštitútu Ministerstva financií SSSR, Deňgi i kredit 3, 1958, 67.

¹² Pozri Úvodník: *Meždunarodnaja konferencija rukovoditelej bankov*, Deňgi i kredit 7, 1958, 8.

ky na zabezpečenie plynulého vyrovnávania medzipodnikových záväzkov. Najmä zmena poradia platieb a platobný úver pôsobí úspešne v týchto smeroch.

Keď si zrekapitulujeme, čo sme povedali o vplyve zápočtov na výšku bezhotovostných peňažných prostriedkov a na zrýchľovanie obratu, je zrejmé, že odmietavý postoj praxe nie je odôvodnený ani voči tejto forme medzipodnikových zápočtov. Prax sa aj tu má sústrediť na vyhľadávanie čo najjednoduchších organizačných foriem decentralizovaných zápočtov.

Záver

Marxov zákon peňažného obehu pôsobí tak vo sfére hotovostného, ako aj bezhotovostného obratu a je objektívne nevyhnutné využiť ho v prospech rozvoja národného hospodárstva. Sústava vzájomných zápočtov vedie k urýchleniu obratu peňažných prostriedkov, k upevneniu finančnej disciplíny, a tým v konečných dôsledkoch obmedzuje možnosť, aby neporiadni platobníci neplánovite používali prostriedky dodávateľov. Najdôležitejší a rozhodujúci efekt zápočtov však spočíva v úspore peňažných prostriedkov vo sfére bezhotovostného platobného styku. Keďže sa pri tejto platobnej forme vzájomné pohľadávky účastníkov vyrovnajú bez prostredníctva peňazí, je očividné, že sa takto znižuje množstvo peňažných prostriedkov potrebných pre peňažný obeh a znižujú sa aj nároky podnikov na úver. Výška úspor je tu určená okrem rýchlosti peňažného obratu predovšetkým podielom zápočtov. Aj v socialistickom hospodárstve platí Marxova téza, že úspora peňazí dosahuje najvyšší stupeň rozvoja pri zúčtovaní započítaním. Ale ani pri započítaní vzájomných záväzkov s pohľadávkami nemá tovarová výmena bezpeňažný charakter. Bezhotovostný obrat a hotovostný obrat sa vzájomne prepletajú a tvoria jednotný peňažný obrat. Bezhotovostný obrat vplýva na hotovostný a naopak.

Skúsenosti ukazujú, že v plánovanom hospodárstve sú dané všetky podmienky pre stabilitu odberateľsko-dodávateľských vzťahov, a tým aj pre uskutočňovanie zápočtov v širokom rozsahu. Vzájomné započítanie nemožno však robiť vo všetkých hospodárskych odvetviach rovnakým spôsobom. Nie je teda účelné použiť nejakú základnú zúčtovaciu formu (napr. len medzipodnikové zúčtovne) jednotne pre všetky podniky a odvetvia; tzv. decentralizovaná forma zápočtov vyžaduje osobitnú pozornosť teórie a praxe aj u nás.

O POUŽITÍ MATEMATIKY V EKONOMICKÝCH VÝSKUMOCH A O VZŤAHU K EKONOMETRIKE

V posledných rokoch sa vo všetkých socialistických krajinách skúmajú možnosti širšieho použitia matematiky v ekonomických výskumoch, najmä v národohospodárskom plánovaní. Podmieňuje to jednak prudký rozvoj národného hospodárstva socialistických krajín a zložitý priebeh socialistickej rozšírenej reprodukcie, čo vyžaduje aj náročnejšie metódy ich cieľavedomého riadenia, jednak rozvoj techniky, ktorý dáva k dispozícii výkonné elektrónkové počítaacie stroje.

Ako je známe, začali sa matematické metódy v buržoáznej ekonomickej teórii uplatňovať už koncom minulého storočia. V tridsiatych rokoch nášho storočia vznikla tzv. ekonometrika, ktorá sa v kapitalistických krajinách dodnes veľmi rozšírila. Táto skutočnosť vyvoláva potrebu objasniť niektoré problémy, najmä vzťah matematických metód používaných v socialistickom hospodárstve k buržoáznym ekonometrickým metódam, či rozvoj matematických metód v socialistickej ekonómii predstavuje vnútorný proces rozvoja jestvujúcich vedných odborov alebo je akýmsi zárodkom vzniku novej *sovietskej*, širšie povedané, *socialistickej ekonometricky*.

Posúdenie tohto problému bolo predmetom diskusie, ktorú v júli 1959 organizovala redakcia časopisu Vestnik statistiki. Referát predniesol doktor ekonomických vied prof. A. J. Bojarskij z Moskovskej štátnej univerzity.

Účastníci diskusie jednoznačne hodnotili veľký význam širokého používania matematiky v národohospodárskom plánovaní a výskume zákonitostí rozvoja socialistickej ekonomiky. Veľký význam sa pritom pripisuje možnosti uskutočniť potrebné výpočty na základe elektrónkovej výpočtovej techniky. Vystupujúci zdôrazňovali, že pri použití tých-ktorých matematických metód je najdôležitejšie, aby v každom konkrétnom prípade zodpovedali ekonomickému charakteru skúmaných javov a procesov a zabezpečili tak správne riešenie vytýčených úloh rozvoja národného hospodárstva s najmenším vynakladaním síl a prostriedkov.

A. J. Bojarskij vo svojom referáte zdôraznil, že používanie akýchkoľvek matematických metód v ekonómii nemožno stotožňovať s ekonometrikou; takýto názor nedovoľuje zaujať správne stanovisko voči použitiu matematiky v ekonómii a voči ekonometrike. Nemožno študovať pôsobenie ekonomických zákonov, a tým menej ich využívať v hospodárskej praxi, ak sa ignoruje, že s kvalitatívnou stránkou výrobných vzťahov je

nerozlučne spojená aj ich kvantitatívna stránka — miera, úroveň rozvoja a pod. Ako príklad uvádza zákon hodnoty, ktorý je nielen odrazom určitých spoločenských vzťahov, ale určuje i kvantitatívne vzťahy medzi cenou, hodnotou a vynakladaním spoločensky nevyhnutnej práce.

Čo odlišuje materialistický prístup k tejto otázke od idealistického prístupu, prejavujúceho sa v prácach buržoázných ekonómov? Je to predovšetkým vedomé a dôsledné dodržiavanie nerozlučnej spojitosti medzi formálnou kvantitatívnou analýzou prostriedkami matematiky a kvalitatívnym obsahom, charakterom skúmaného javu. Obsah, charakter ekonomických javov, spočíva v spoločenských vzťahoch vznikajúcich medzi ľuďmi vo výrobe a odhaľovaných politickou ekonómiou.

V podmienkach, keď sa socialistická ekonomika rozrástla do gigantických rozmerov, úloha matematických metód stúpa. Matematický aparát, potrebný pri analýze kvantitatívnych vzťahov v národnom hospodárstve, stáva sa zložitejším. Ten, kto ľahko prijíma používanie elementárnej matematiky v ekonomike a má určité výhrady k používaniu vyššej matematiky, zjavne hreší proti dialektike, lebo — ako je známe — vyššia matematika sa principiálne odlišuje od elementárnej tým, že jej objektom nie sú už stavy, ale procesy.

Referent v ďalšom uvádza celý rad problémov, ktoré si vyžadujú matematické riešenie a ako hlbšie poznanie vnútorných procesov prebiehajúcich v socialistickom národnom hospodárstve si vyžaduje aj zložitejší matematický aparát. Ako príklad uvádza Marxovu a Leninovu analýzu procesu reprodukcie. Poukázal na skutočnosť o koľko je zložitejšie, ak chceme schémy reprodukcie využiť v praxi plánovania národného hospodárstva v porovnaní s tým, čo je potrebné pre teoretické vysvetlenie nevyhnutností proporcií a temp procesu rozšírenej reprodukcie. Napríklad z praktického hľadiska je zložitá a obťažná otázka intervalu, v ktorom sa musia proporcie dodržať, problém obratu, zahraničného obchodu atď.

V ďalšom svojom rozvinutí vedie tento problém k skúmaniu proporcií a tempa rozvoja všetkých odvetví národného hospodárstva na základe tzv. šachovnicovej bilancie odvetví národného hospodárstva. Vzniká sústava veľkého počtu lineárnych rovníc. Treba vidieť, že je neporovnateľne efektívnejšie a rýchlejšie riešiť tento problém pomocou lineárnej algebry ako na základe skúseností hľadať viac alebo menej výhodný variant.

Druhá, ešte zložitejšia stránka tejto otázky spočíva v zachovaní výrobných spätostí vtedy, ak sa mení každý element v sústave rovníc, vyjadrujúcej medziodvetvové vzťahy. Tu sa už metódy lineárnej algebry prepletajú s analýzou nekonečne malých veličín, pričom treba prihliadať k tomu, v rámci akých časových intervalov sa zostavuje bilancia. Problém sa komplikuje nielen veľkým počtom výrobných odborov, ale aj rozdielnym charakterom účasti základných a obratových prostriedkov

a nevyhnutnosťou počítať s dĺžkou výrobných doby. Riešenie týchto úloh si vyžaduje využívať zložitejší matematický aparát.

Významnou oblasťou použitia matematiky je aj analýza tvorby cien. Riešenie úlohy správneho stanovenia cien vyžaduje komplexne analyzovať tvorbu cien namiesto izolovane riešených úloh v kalkulácii jednotlivých výrobkov. Tu sa znovu stretáme so systémom rovníc; na jednej strane každej z nich je cena daného výrobku a na druhej jeho kalkulácia, v ktorej sa berú do úvahy rôzne náklady, závisiace od cien, produktivity práce a miezd. Pri zjednodušenom prístupe k riešeniu tejto úlohy sa stretávame so sústavou lineárnych rovníc, ktoré však nezávisia od rozsahu výroby. Ak však berieme do úvahy, že úroveň stálych nákladov závisí od meniaceho sa objemu výroby, že mzda nie je prosto závislá od produktivity práce atď., je zreteľné, že už nevystačíme s lineárnou algebrou.

Medzi problémy, ktoré možno riešiť pomocou lineárneho programovania, patria: optimálne rozdelenie zdrojov, kooperácia, optimálne rozmiestenie výroby, optimálne plány prepravy a pod. Napriek veľkej efektívnosti použitia tejto metódy v plánovaní nemožno sa domnievať, že všetky problémy súvisiace s optimálnym riešením v ekonomike možno riešiť lineárnym programovaním. Sú určité problémy, ako napr. nájdenie optimálnej veľkosti podnikov, ktoré spravidla vedú k sledovaniu nelineárnych funkcií a riešia sa metódami analýzy. Výpočet rezerv zariadenia, zásob tovarov, prostriedkov potrebných pre určité druhy služieb atď. sú úlohy, ktoré sa riešia hľadáním extrému funkcie, s ktorým sa tiež preplétá počet pravdepodobnosti. Aj na týchto príkladoch ukazuje referent, ako je pre prehĺbenie poznania týchto javov potrebný stále zložitejší matematický aparát, ako napr. so stúpajúcim množstvom strojov, fungujúcich v určitej výrobe, treba určiť potrebné rezervné stroje alebo súčiastky, ktoré zabezpečujú neprerušovaný chod výroby. Namiesto prostého výpočtu pravdepodobnosti výskytu porúch, z ktorých sa odvodzuje veľkosť rezerv pri menšom počte strojov, treba pri väčšom počte strojov použiť už formulu binomického rozdelenia a pri stovkách a tisícoch strojov zasa normálne rozdelenie s integrálom pravdepodobnosti atď. Tu je zreteľné, ako s rastom rozsahu výroby sa matematický aparát stáva zložitejším.

Doteraz sa matematické metódy v ekonomickej analýze využívali nedostatočne a tie, ktoré sa používajú, sú často primitívne. Za tohto stavu sa rôzne problémy riešia na základe dlhoročných skúseností hospodárskych pracovníkov. Odvolávanie sa na mnohoročnú skúsenosť pri stále sa meniacich podmienkach rozvoja nám sotva môže zabrániť, aby sme sa dopustili chýb pri riešení ekonomických problémov; namiesto približovania sa k prijateľnému riešeniu sa od neho môžeme vzdalovať, a tak plytváme prácou i prostriedkami.

Nedostatočnú mieru používania matematických metód v ekonomickej

vede vidí referent predovšetkým v slabej matematickej príprave ekonomických kádrov. Vážnou okolnosťou je aj to, že ekonomické javy sú neobyčajne zložité, čo sťažuje vyčlenenie takých rovnorodých elementov, ktoré sa ľahko môžu matematicky spracovať. Najbližšie roky budú nesporne rokmi rýchleho rozvoja používania matematických a matematicko-štatistických metód vo všetkých oblastiach sovietskej ekonomiky.

Použitie matematických metód v ekonómii sa u nás nemôže oddeliť ako osobitná vedná disciplína, pretože predmet jej skúmania zostáva predmetom politickej ekonómie alebo jej odvetví. Preto tu nemá miesto nejaká „matematická ekonómia“, nevyhnutne stojaca proti politickej ekonómii.

V svetle uvedeného pristúpil A. J. Bojarskij k riešeniu vzťahu k ekonometrike. Ekonometriku si nemožno predstavovať ako súhrn akýchkoľvek ekonomických výskumov, v ktorých sa používa matematika. To, čo sa označuje termínom ekonometrika, pozostáva v podstate z týchto častí: analýza dopytu na báze teórie rovnováhy dopytu a ponuky; sledovanie konjunkturálneho cyklu a sem spadajúce práce z teórie indexov; národohospodársky aspekt analýzy dopytu na všetky tovary v komplexe vo forme input-output analýzy; traktovanie ekonomiky z aspektu teórie hier; lineárne programovanie, ktorého zaradenie do ekonometrie je sporné.

Referent poukázal na logickú súvislosť všetkých skôr uvedených častí ekonometrie. Na základe rozboru ich obsahu možno ekonometriku nazvať školou buržoáznej ekonómie, ktorá pomocou matematických a štatistických metód skúma problémy rovnováhy na základe teoretickej koncepcie, založenej najmä na teórii hraničného úžitku.

Referent nesúhlasí s názormi niektorých sovietskych autorov, ktorí priznávajú apologetický charakter buržoáznej ekonometrie. Považujú za potrebné zaoberať sa problémom vytvorenia „sovietskej ekonometrie“, ktorá sa odlišuje najmä marxistickými principiálnymi základmi. Takéto stanovisko môže znamenať, že marxizmus pri rozvíjaní kvantitatívnej analýzy sa nejakým spôsobom mení aj kvalitatívne, akoby v niečom podstatnom menil svoju metodológiu. V skutočnosti nie je potrebné meniť pozície marxizmu v súvislosti s rýchlym rozvojom kvantitatívnej analýzy, a preto nie je potrebné hovoriť o „sovietskej ekonometrike“. Vyčlenenie analýzy kvantitatívnych vzťahov do nejakej samostatnej ekonometrie by však znamenalo, že sama politická ekonómia sa obmedzuje čisto na kvalitatívne závery. Niektorí sa domnievajú, že právo hovoriť o novej oblasti vedy — ekonometrike — vyplýva z toho, že matematické formuly ekonomických výpočtov dostávajú konkrétne číselné vyjadrenie pomocou štatistiky a štatistické skúmanie sa robí už od začiatku s orientáciou na tieto formuly. Referent ukazuje, že schematický vývoj buržoáznej ekonometrie si možno predstaviť takto: ekonomické idey sub-

jektívnej školy — ich matematické vyjadrenie premieňajúce sa na matematickú školu — štatistické zmeranie parametrov jej formúl, prevracajúce ju na ekonometriku.

U nás ide v podstate o to, aby sme v teoretickej analýze širšie využívali matematické metódy a aby sme si ich na základe štatistických údajov vedeli lepšie predstaviť ako systém. Jasným príkladom sú naše materiálne bilancie založené na marxistickej teórii reprodukcie. Naša teória i prax dávno disponuje lineárnou metódou analýzy vzájomných vzťahov, ktorá sa využíva pre ciele plánovania. Teda ani z teoretického, ani z metodologického hľadiska nie je odôvodnené, aby sa matematické metódy používané v SSSR nazývali „ekonometrikou“. Na druhej strane však, ako zdôraznil referent, v ekonometrike sú užitočné elementy, ktoré možno úspešne využívať. Treba si uvedomiť, že matematický aparát ekonometrikov sa spája s ich idealistickým teoretickým prístupom. K tomu treba zaujať zásadný kritický postoj.

Diskusia, ktorá po referáte nasledovala, zamerala sa najmä na otázku vzťahu k ekonometrike.

S. M. Nikitin, pracovník Inštitútu svetovej ekonomiky a medzinárodných vzťahov AV SSSR, považuje za spornú časť referátu otázku obsahu ekonometriky, ktorá podľa neho predstavuje historicky vzniknutý komplex rôznorodých smerov; ich spoločným znakom je používanie matematiky pre skúmanie kvantitatívnych vzťahov na báze vulgárnej politickej ekonómie. Ani u najvýznamnejších buržoáznych ekonómov nemožno nájsť jednotné vymedzenie ekonometriky. Podľa obsahu možno tieto smery rozdeliť do dvoch skupín. Prvá skupina sa zameriava na štúdium všeobecných zákonitostí kapitalistickej ekonomiky a má vyložene apologetický a scholastický charakter. Matematický aparát používaný touto skupinou ekonómov je len otázkou prestíže vulgárnej politickej ekonómie. Druhá skupina skúma problémy konkrétnej ekonomiky; spadá sem najmä metóda input-output a lineárne programovanie. Poznatky tohto smeru ekonometriky majú určitý praktický význam. Je však potrebné kriticky hodnotiť obidva uvedené smery ekonometriky. Ďalej hovoril o chybných názoroch na ekonometriku, s ktorými sa možno stretnúť u sovietskych ekonómov. Podľa jedného hľadiska netreba ekonometriku kritizovať, pretože kritika bráni pochopeniu metód, ktoré sa dajú u nás využiť. Je to nesprávne, lebo nekritický prístup môže podlomiť dôveru k používaniu matematických metód. Podľa druhého nesprávneho názoru v ekonometrike vôbec nie sú pozitívne momenty. Tvrdí sa, že ekonomika je veľmi zložitá a ustavične sa mení, a preto jej vzťahy nemožno matematicky vyjadriť. Je to nesprávne, lebo zložitost ekonomiky svedčí len o ťažkostiach spojených s používaním matematických metód a nie o nemožnosti ich využitia.

B. C. Uralnis, pracovník Všesväzového finančno-ekonomického inštitútu, tvrdí, že sovietska ekonometrika sa kardinálne odlišuje od bur-

žoažnej. Názov ekonometrika sa odôvodňuje jestvujúcimi analógiami, ako je napr. biometria, antropometria atď. Ďalej hovorí, že sa netreba báť názvu ekonometrika, lebo jedno z jej odvetví — lineárne programovanie — zrodilo sa roku 1939 v SSSR. Už roku 1939 bola v SSSR publikovaná prvá práca takéhoto zamerania.¹ Pokiaľ ide o „ekonometriku“ tvrdí, že dnes nie je problém pokrstiť „dieťa“, hlavné je vychovať ho.

V. D. Belkin z Inštitútu elektronických riadiacich strojov AV SSSR hovoril, že v referáte sa neskúmajú matematické metódy, ktoré zaslужujú rozpracovanie a využitie v našich podmienkach. Navrhuje, aby sa nerozlišovali práce technicko-ekonomického charakteru, ani tie, ktoré sú spojené so štúdiom sociálno-ekonomických problémov. Uvádza, že nemožno vyčleňovať lineárne programovanie zo sféry ekonomického výskumu a považovať ho za akúsi univerzálnu metódu. Lineárne programovanie sa zrodilo z potrieb ekonomiky roku 1939 v SSSR. Až potom ho matematici rozpracovali ako univerzálnu metódu pre rôzne oblasti vedy a praxe. V podmienkach socialistického hospodárstva sa vytvorila a rozvíja veda o plánovaní, a preto treba z arzenálu ekonometrických prostriedkov starostlivo preberať a rozvíjať všetko, čo je užitočné pre zdokonalenie plánovania. Pokiaľ ide o politicko-ekonomické výskumy, použitie týchto metód je zložité a nemožno ich použiť tak rýchle ako v plánovaní a štatistike. Ako nazvať tieto metódy, nie je hlavná otázka. Dôležité je ich rozpracovať a zaviesť ich spolu s elektrónkovou výpočtovou technikou predovšetkým do plánovania a štatistiky národného hospodárstva.

A. Ch. Karapetian, pracovník Vedeckovýskumného inštitútu práce, poukázal na to, že nebezpečné sú obidve krajnosti: tak nekritické preberanie buržoázných metód, ako aj ignorantný postoj k používaniu matematických metód v ekonómii. Je isté, že nepotrebujeme takú vedu, ako je ekonometrika v buržoáznom podaní. Súčasne však treba vidieť jej „racionálne jadro“, ktoré spočíva v pokuse matematiky vyjadriť ekonomické procesy a tendencie ich rozvoja.

J. A. Kronrod z Inštitútu ekonomiky AV SSSR zdôraznil, že hlavné pri použití matematických metód v ekonómii je správna, vedecká metodológia, ktorú dáva marxisticko-leninská politická ekonómia. Porušenie tejto požiadavky sa vždy vypomstí. Ako príklad uvádza prácu matematika L. V. Kantoroviča, ktorý nesporne urobil užitočnú prácu, keď rozpracoval celý rad optimálnych riešení pre výrobné komplexy. Tieto metódy sa však pokúša mechanicky prenášať na celé národné hospodárstvo, hoci tu už ide o iné vzťahy, ktoré si vyžadujú špecifický prístup pri riešení národohospodárskeho optima. Riešiť tento problém možno len vtedy, ak sa oprieme o marxistickú teóriu hodnoty a teóriu reprodukcie. Podľa Kronrodovho názoru netreba sa obávať termínu „ekono-

¹ L. V. Kantorovič, *Matematické metódy organizácie a plánovania výroby*, Vydavateľstvo Leningradskej štátnej univerzity, Leningrad 1939.

metrická práca“. Nesúhlasí s názorom A. J. Bojarského, že ak zavedieme termín ekonometrika, buď sa marxizmus kvalitatívne zmení, alebo mu zostane len kvalitatívna analýza, zatiaľ čo kvantitatívna analýza bude za jeho hranicami. Marxove schémy reprodukcie sú prototypy modelovania národného hospodárstva. Teraz pred nami stojí úloha vytvoriť model národného hospodárstva SSSR s cieľom dostať optimálne bilančné riešenia. A tu sa začína to, čo možno nazvať ekonometrikou. Ide o veľkú úlohu rozpracovať modely národohospodárskych procesov a zodpovedajúce matematické metódy, ktoré nemožno pliesť s národohospodárskym plánovaním, je to len jeden z jeho špecifických nástrojov.

F. D. Livšic podrobil kritike obidve časti referátu A. J. Bojarského. Podľa neho úloha matematiky v ekonomickej vede nebola v referáte dostatočne vysvetlená. Nechápe optimizmus referenta, že v najbližších rokoch sa rýchle rozvinie používanie matematiky vo všetkých oblastiach sovietskej ekonomiky. Nesúhlasí s referentovým vymedzením ekonometriky. Nazdáva sa, že ekonometrika sa zaoberá nielen vzťahmi výmeny, dopytu a ponuky, cien, ale zahŕňa aj iné procesy v národnom hospodárstve. Ak pod ekonometrikou rozumieme tak ako A. J. Bojarskij nejakú osobitnú apologetickú buržoáznu vedu, nemôže byť reč o nejakej sovietskej ekonometrike. Ale ak ju správne chápeme ako jednotu poznatkov a metód politickej ekonómie, matematiky a ekonomickej štatistiky, ukazuje sa veľmi mnoho možností. Ekonometrika nie je módné slovo, ale presný, veľmi priliehavý termín. Politická ekonómia socializmu používa také termíny, ako „mzda“, „zisk“ atď. a vkladá im obsah vlastný ekonomike socializmu. Prečo by nebola možná aj sovietska ekonometrika?

Podľa Livšica pod ekonometrickým skúmaním v SSSR treba rozumieť vedecké skúmanie zamerané na presné meranie najzložitejších kategórií, kvantitatívnych vzťahov (skutočných alebo optimálnych) a zákonitostí socialistickej ekonomiky na základe marxistickej politickej ekonómie za pomoci spojeného používania matematických metód a matematickej štatistiky a súčasných prostriedkov výpočtovej techniky.

I. G. Malyj, pracovník Moskovského štátneho ekonomického inštitútu, vychádza z toho, že v súčasnej etape rozvoja sovietskej ekonomiky v obrovskom meradle rastie výroba a národohospodárske vzťahy sú značne zložitejšie. Z toho vyplýva nevyhnutnosť zvýšiť úroveň ekonomickej analýzy, pričom nejedna otázka vyžaduje použitie matematiky a modernej výpočtovej techniky. Matematické metódy používané západnými ekonometrami sú podriadené ich ideológii, preto je neprípustný nekritický postoj k tomuto aparátu.

Sovietsku ekonometrikou vymedzujú niektorí, napr. akademik Nemčinov, ako teóriu plánovaných a ekonomických výpočtov. Z tejto formulácie by však vyplývalo, že základom teórie plánovaných a ekonomických výpočtov nie je marxisticko-leninská politická ekonómia, ale ešte ne-

existujúca a iba sa rodiaca sovietska ekonometrika. Znamenalo by to, že naše plánové a ekonomické výpočty nemali dosiaľ teoretickú základňu.

I. G. Malyj kritizoval názor A. Ch. Karapetiana (ktorý skôr zastával aj I. J. Pisarev), že do ekonometriky patrí celá oblasť ekonomických výpočtov. Podľa neho existujú štatistické a plánovacie výpočty a niet nijakých osobitných ekonomických výpočtov. Používanie matematických metód a nových prostriedkov výpočtovej techniky v ekonomických výskumoch nevytvára nijakú novú vedu ani nové odvetvie praktickej činnosti, ale je tým, čo v záujme vecí musia využívať štatistici a plánovači pri zachovaní správneho vzťahu medzi politickou ekonómiou socializmu, ekonomickou štatistikou a národohospodárskym plánovaním.

T. V. Rjabuškin, pracovník Ekonomického inštitútu AV SSSR, vyjadril súhlas so zásadnými závermi referenta. Zdôraznil, že dôležité je skúmať, v ktorých oblastiach treba využívať určité matematické metódy. Skúsenosti z minulosti ukazujú, že v mnohých prípadoch použitie matematiky v buržoáznej ekonomickej literatúre sa zakladalo na nesprávnych teoretických predpokladoch a nedávalo praktické výsledky.

Zdôraznil, že matematika, ako aj súčasná výpočtová technika používaná pri plánovaní národného hospodárstva má charakter pomocných metód a výpočtových prostriedkov. V národohospodárskom plánovaní máme do činenia s iným charakterom skúmaného objektu a s inými možnosťami použitia matematiky než napríklad vo fyzike. Analýzu sociálno-ekonomických vzťahov nemožno zamieňať s matematickými operáciami.

T. V. Rjabuškin vyzdvihol praktickú a dôležitú otázku o výchove kádrov, pretože ekonómovia sa doteraz málo zaoberali matematikou. Je potrebné, aby sa v politickej ekonómii, štatistike a v úsekových ekonomikách všestranne rozvíjalo používanie matematických metód. To však nie je otázka konštruovania nejakej novej vednej disciplíny, hoci pri vyučovaní sa môže vyčleniť ako samostatná učebná disciplína.

V. A. Sobol', pracovník Ústredného štatistického úradu SSSR, v diskusii uviedol, že v skúmaní každej oblasti jestvuje vedúca veda, základná, ktorá určuje celé skúmanie a využíva poznatky a metódy iných vied. V oblasti ekonomiky je takouto vedou politická ekonómia. Je známe, že všetky vedy využívajú matematiku, preto je chybná mienka niektorých ekonómov, že v ekonómii nemožno využívať matematiku.

Podľa jeho názoru osobitná veda ekonometrika nejestvuje. V historickom procese riadenia a plánovania národného hospodárstva sa nahromadilo množstvo skúseností, prehĺbuje sa poznanie charakteru socialistického hospodárstva v príčinných vzťahoch medzi ekonomickými javmi. V súčasnej dobe niektoré otázky plánovania národného hospodárstva si vyžadujú matematické spracovanie. Používanie matematických metód je v socialistickom hospodárstve naliehavejšie ako v kapitalistickom z tej príčiny, že za kapitalizmu má praktický význam iba

v meradle jednotlivých podnikov. U nás stojí úloha vypočítať prvky plánu nielen pre jednotlivé podniky, ale pre celé národné hospodárstvo. Zatiaľ je však málo teoreticky zdôvodnených metód výpočtu ukazovateľov národohospodárskeho plánu. U nás existuje a musí sa rozvíjať veda o plánovaní, ktorá je konkrétnou vedou, založenou na politickej ekonómii. Plánovanie a štatistika sa nemôžu rozvíjať bez použitia matematiky. No toto používanie matematiky nijako nemožno nazvať ekonometrikou.

Prof. A. L. Vajnštejn vo svojom vystúpení hovoril, že teória ekonomických a plánovacích výpočtov (termín V. S. Nemčinova) je čiastkovou disciplínou, rodiacou sa vo vnútri oveľa širšej vedy národohospodárskeho plánovania. Táto teória rozpracúva a skúma matematické formuly a metódy plánovania v jednotlivých podnikoch, pre zostavenie optimálneho národohospodárskeho plánu a pre jeho rozbor. A. L. Vajnštejn zdôraznil, že referent nemá pravdu, keď tvrdí, že ekonometrika predstavuje celistvú vedu. Ekonometri, ako sa správne v diskusii zdôrazňovalo, zahrňujú široký okruh rôznorodých smerov. Napokon uviedol, že nevidí dôvody, prečo by sa metodologická disciplína zahrňujúca matematické metódy a metodiku výpočtov pre plánovanie nemohla nazvať „teóriou ekonomických a plánovacích výpočtov“ alebo krátko „sovietskou ekonometrikou“, rozpracovanou na báze marxistickej politickej ekonómie.

V záverečnom slove A. J. Bojarskij nesúhlasil s tým, že ekonometrika je niečo nesúrodé, lebo jej obsah nemožno vymedziť len na základe vonkajších znakov. Zaujal stanovisko k diskusným príspevkom a došiel k záveru, že jestvuje materiál pre vytvorenie učebnej disciplíny, no nemožno ju nazvať samostatnou vedou. Odmietol používanie termínu „ekonometrika“. Používaním matematických metód a ich rozvíjaním je potrebné sa zaoberať. Táto požiadavka u nás vznikla nie na základe buržoázných vzorov, ale z úloh, ktoré pred nás stavia rozvinuté hospodárstvo, úlohy jeho správneho plánovania.

Ján Ferlanc

SOVIETSKA PUBLIKÁCIA O LINEÁRNOM PROGRAMOVANÍ

L. V. Kantorovič, *Ekonomičeskij rasčot najlučševu ispolzovanija resursov*. Ekonomický výpočet najlepšieho využitia zásob, Vydavateľstvo Akadémie vied SSSR, Moskva 1959, str. 342.

Náš knižný trh obohatila práca o lineárnom programovaní od známeho sovietskeho matematika člena korešpondenta AV SSSR profesora L. V. Kantoroviča, ktorú redigoval akademik Nemčinov. Autor recenzovanej publikácie je v kruhu matematikov známy knihou, napísanou spolu s V. I. Krylovom, *Približné metódy vyššej analýzy* a ďalšími matematickými prácami z numerických metód a funkcionálnej analýzy.

L. V. Kantoroviča možno považovať za priekopníka používania matematických metód v ekonómii, najmä v plánovaní a organizácii výroby. Už roku 1939 vydal prácu *Matematické metódy organizácie a plánovania výroby*. Najširším zhrnutím jeho doterajších prác so zameraním na potreby hospodárskej praxe je recenzovaná kniha.

V prácach L. V. Kantoroviča a iných sovietskych autorov (napr. A. Tolstého) boli po prvý raz rozpracované nové metódy ekonomickej analýzy, neskôr pomenované ako lineárne programovanie. Pre úplnosť treba dodať, že v dánskom časopise *Nordisk Tidsskrift for Teknisk Økonomi* sa už roku 1937 objavili myšlienky lineárneho programovania, avšak len ako čisto teoretický náznak. Širšie rozpracovanie týchto problémov po stránke matematickej a ekonomickej so zreteľom na aplikácie v plánovanom hospodárstve je Kantorovičova zásluha. Americkí ekonómi a matematici sa začali problémami lineárneho programovania zaoberať až od roku 1949. Dnes už k tejto problematike jestvuje obsiahla literatúra a jednotlivé otázky sú detailne rozpracované. Zostáva pravdou skutočnosť, že

zásadné problémy lineárneho programovania ako prví riešili sovietski matematici a ekonómi. V tejto súvislosti jeden z najznámejších amerických teoretikov lineárneho programovania T. C. Koopmans uvádza: „Teraz som si uvedomil, že pred väčšinou citovaných publikácií, základné myšlienky lineárneho programovania a implicitného ocenenia rozpracoval vo význačnej miere ruský matematik L. V. Kantorovič.“¹

Recenzovaná kniha je písaná pre ekonómov; nevyhnutný matematický aparát je v hrubých rysoch uvedený v dodatkoch. Samá látka je podaná zrozumiteľne. Autor svoj výklad doplnil konkrétnymi príkladmi, na ktorých vysvetľuje jednotlivé početné metódy a ich použitie. Štruktúru publikácie tvoria: predslovy redaktora a autora, úvod, tri hlavné kapitoly a dva matematické dodatky.

V úvode autor poukazuje na hlavné zameranie knihy — vypracovať metodiku, ktorá umožňuje objektívny prístup k problémom a zabezpečuje optimálne riešenie jednotlivých otázok plánovania. Podľa autora, spoločným menovateľom všetkých problémov plánovania je optimálne využitie zdrojov. Optimálne využitie zdrojov možno dosiahnuť riešením dvoch úzko súvisiacich okruhov otázok: 1. správnu voľbou spôsobu výroby daného výrobku alebo vykonania danej práce a 2. rozdelením výrobných programov a zdrojov medzi jednotlivými podnikmi a pod. Prvý okruh problémov sa vyskytuje aj v kapitalistickom hospodárstve; v prevažnej miere sa dotýka podni-

¹ Tri eseje o stave ekonomickej vedy (McGraw-Hill Co, New York 1957, 68).

kov, prípadne nižších výrobných zložiek. Druhý okruh problémov je spätý s bilancovaním výroby a zdrojov predovšetkým v podnikových útvaroch; preto je vlastný socialistickému hospodárstvu, kým v kapitalizme má len podradnú úlohu. Zladienie národohospodárskeho a podnikového hľadiska je späté s riešením zložitých otázok. Nástrojom riešenia má byť práve objektívne správna sústava ekonomických výpočtov.

Prvá kapitola nazvaná *Rozdelenie výrobného programu a ocenenie výroby* obsahuje problém rozdelenia v najužšom chápaní. V tejto kapitole autor definuje základné pojmy svojej metodiky a uvádza výpočtovú metódu, ktorá postačuje pre riešenie jednoduchších prípadov určenia optimálneho plánu. Túto metódu rozpracováva na úlohu vhodného rozdelenia výrobného programu medzi niekoľkými podnikmi a s tým spojeného výberu a rozdelenia prostriedkov (napr. strojov) potrebných pre vykonávanie určitých prác.

Druhá kapitola *Maximálne plnenie programu pri daných zdrojoch. Ocenenie výrobných faktorov* obsahuje už všeobecnejšie a zložitejšie prípady. Pre použitie v zložitejších prípadoch autor rozpracováva metódu objektívne podmieneného ocenenia tým, že jednotlivé faktory sa oceňujú osobitne. Z hľadiska výpočtu osobitnú pozornosť venuje úlohe jednotlivých faktorov a spôsobu ich ocenenia. V tejto kapitole autor uvádza aj metódu riešenia dopravného problému. Posledný paragraf kapitoly venuje otázkam využívania jestvujúcej výrobnnej základne.

Obsah tretej kapitoly *Otázky súvisiace s rozšírením výrobných základne. Efektívnosť investícií* je zrejmý z nadpisu. Okrem problémov efektívnosti investícií za kratšie a dlhšie časové obdobie kapitola obsahuje aj niektoré otázky perspektívneho plánovania.

V prvom dodatku *Matematická formulácia úloh optimálneho plánovania* sa vysvetľuje matematická podstata jednotlivých úloh. Druhý dodatok *Číselné metódy riešenia*

úloh optimálneho plánovania nadväzuje na predchádzajúci a podáva numerické metódy výpočtu úloh, opäť vo všeobecnejšom, matematickom podaní.

Základom Kantorovičovej metódy riešenia úloh lineárneho programovania je tzv. objektívne podmienené ocenenie, (objektívno-obuslovlennaja ocenka), ktoré z matematického hľadiska označuje ako riešiaceho násobiteľa (multiplikátor, razrešajúščij množiteľ). Objektívne podmienené ocenenie vyjadruje optimálny vzťah nákladov jednotlivých variantov, napr. jednotlivých druhov výrobkov, a sú kritériom optimálnosti plánu. Plán, ktorý je zostavený na základe objektívne podmienených ocenení, je optimálny. Optimálny plán autor definuje ako plán, v ktorom sa zachováva zásada rentability, t. j. pri dodržaní potrebného sortimentu objem výroby je väčší, prípadne rovnaký a náklady sú menšie ako pri ostatných variantoch plánu.

Pojem objektívne podmieneného ocenenia a základy metódy riešiacich násobiteľov najlepšie vyplynú z jednoduchého príkladu: Výrobný program treba rozdeliť medzi niekoľko podnikov, kde sa vyrábajú dva výrobky (výrobok A a B). Maximálny objem výroby nie je ohraničený. Určený je len pomer množstva výrobkov; treba vyrobiť dvakrát toľko výrobkov A ako výrobkov B. Vyrábať sa bude v piatich typoch podnikov. Ďalšie potrebné údaje sú uvedené v tabuľke 1.

Tabuľka 1

Typ podnikov	Počet podnikov	Kapacita podniku pri výrobe výrobku		Pomer prácností výrobku (koeficient prácností)	
		A v tisícoch ks	B v tisícoch ks	B v pomere k výrobku A	A v pomere k výrobku B
1	5	100	15	6,7	0,15
2	3	400	200	2	0,5
3	40	20	2,5	8	0,125
4	9	200	50	4	0,25
5	2	600	250	2,4	0,41

Optimálny plán bude ten, ktorý pri danej skladbe sortimentu bude predstavovať maximálny objem výroby a vlastné náklady výroby budú minimálne. V danom prípade sa vypočíta takto: ak by všetky podniky vyrábali len výrobok A, vyrobilo by sa spolu 5,5 milióna kusov ($5 \times 100\,000 + 3 \times 400\,000 + 40 \times 20\,000 + 9 \times 200\,000 + 2 \times 600\,000$). Vzhľadom na predpísaný sortiment je potrebné v niektorých podnikoch vyrábať aj výrobok B. Pri rozhodnutí o prechode podnikov na výrobu výrobkov B treba sa riadiť efektívnosťou tejto zmeny, ktorú v tomto prípade charakterizuje vzájomný pomer prácnosti. Pri zmene programu v podnikoch typu 1, namiesto jedného výrobku A získame 0,15 výrobku B, v podnikoch typu 2 len 0,5 výrobku B a pod. Teda najvýhodnejšia bude zmena výrobného programu v podnikoch typu 2, kde koeficient prácnosti je najvyšší. Podľa nového plánu získame 4,3 milióna kusov výrobku A a 600 000 kusov výrobku B, čo nezodpovedá danej skladbe sortimentu. Preto zmeníme program v ďalšom type podnikov opäť s najvyšším koeficientom prácnosti, t. j. v podnikoch typu 5. V novom pláne bude 4,3 milióna výrobkov A a 1,1 milióna ($600\,000 + 500\,000$) kusov výrobkov B, čo ešte nezodpovedá potrebnej skladbe sortimentu. Preto pokračujeme v zmene programu v podnikoch 4. Zmenou vo všetkých podnikoch by nový plán obsahoval len 2,5 milióna kusov výrobku A a až 1,55 milióna kusov výrobku B. Preto na výrobu výrobku A z daného počtu prevedieme len 3 podniky, kým v 6 podnikoch zostáva výroba výrobku A. Takýmto postupom sme došli k optimálnemu plánu, ktorý podáva tabuľka 2.

Objektívne podmieneným ocenením v tomto optimálnom pláne môže byť len pomer nákladov (prácnosti) v podnikoch 4, pretože len v týchto podnikoch sa vyrábajú obidva druhy výrobkov. Pomer nákladov sa realizuje len v tomto prípade. Ako z prvej tabuľky vyplýva, pomer nákladov výrobku A ku B v podnikoch 4 je 4:1. Keď objektívne podmienené ocenenie výrobku A označíme znakom a u výrobku B bude $4a$. Význam

Tabuľka 2

Typ podniku	Výrobok A		Výrobok B	
	Počet podnikov	Celková výroba	Počet podnikov	Celková výroba
1	5	500 000	—	—
2	—	—	5	600 000
3	40	800 000	—	—
4	6	1 200 000	5	150 000
5	—	—	2	500 000
Celkom		2 500 000		1 250 000

hodnotenia výroby pomocou objektívne podmienených ocenení ukazuje tabuľka 3, v ktorej výroba jedného podniku každého typu zodpovedajúca kapacite je násobená príslušným ocenením (riešiacim násobiteľom) a a $4a$.

Tabuľka 3

Typ podniku	Výrobok A	Výrobok B
	ocenenie výroby	
1	100 000 a	60 000 a
2	400 000 a	800 000 a
3	20 000 a	10 000 a
4	200 000 a	200 000 a
5	600 000 a	1,000 000 a

Rentabilnejšia výroba je v tabuľke vyznačená polotučne. Porovnaním s optimálnym plánom sa ukazuje, že každý podnik vyrába výrobky s najvyšším možným ocenením. V podnikoch typu 4, v ktorých pomer prácnosti je základom pre určenie objektívne podmieneného ocenenia, je hodnotenie výroby rovnaké. Vzhľadom na to, že všetky ostatné varianty plánu sú horšie ako ich ocenenia, nemôže zodpovedať objektívne podmienenému oceneniu. Ako ilustráciu možno zvoliť plán v tabuľke 4.

V tomto pláne obidva výrobky vyrába len podnik 5. Na základe koeficienta prácnosti riešiaci násobiteľ bude 2,4. Násobením výroby jedného podniku ocenením a a $2,4 a$ dostaneme tabuľku 5.

Tabuľka 4

Typ podniku	Výrobok A		Výrobok B	
	Počet podnikov	Celková výroba	Počet podnikov	Celková výroba
1	—	—	5	75 000
2	3	1 200 000	—	—
3	—	—	40	100 000
4	—	—	9	450 000
5	1	600 000	1	250 000
Celkom		1 800 000		875 000

Tabuľka 5

Typ podniku	Výrobok A	Výrobok B
	ocenenie výroby	
1	100 000 a	(36 000 a)
2	(400 000 a)	480 000 a
3	20 000 a	(6 000 a)
4	200 000 a	(120 000 a)
5	(600 000 a)	(600 000 a)

Výroba s vyšším ocenením, rentabilnejšia výroba, je označená polotučne. Z tabuľky 5 vyplýva, že v 4 prípadoch by podniky vyrábali nevyhodne; porušila by sa zásada rentability. Preto treba plán postupne zlepšovať podľa najvyšších koeficientov, ako to bolo uvedené na začiatku príkladu. Zvolené ocenenie 2,4 nebolo objektívne podmienené.

Opísaná metóda hľadania objektívne podmieneného ocenenia, teda riešenie jednotlivých úloh lineárneho programovania, je možná len v prípade dvoch výrobkov. Pre riešenie zložitejších a všeobecnejších prípadov je potrebné použiť iné metódy.

Druhá metóda hľadania objektívne podmienených ocenení spočíva v tom, že sa nevychádza z konkrétneho ocenenia ako v predchádzajúcom prípade, ale z približných hodnôt. Tak v skôr uvedenom príklade možno ako prvé priblíženie voľiť pomer celkovej hodnoty výroby za predpokladu, že by sa vyrábali len výrobok A, resp. výrobok B (5,5 milióna a 1,75 milióna), t. j.

pomer 3:1. Zlepšovaním tohto približného ocenenia výroby postupne dospejeme k optimálnemu plánu.

Tretia, najvšeobecnejšia metóda je postupná korekcia (zlepšovanie) plánu. Pri tejto metóde sa vychádza z variantu, približne vyhovujúceho požadovanej skladbe sortimentu (napr. variant uvedený v tab. 4). Ak uvedený plán nie je optimálny, postupným zlepšením a postupným nahradzovaním používaných spôsobov dovtedy nepoužívanými sa iteračne nájde.

Ďalšia metóda, tzv. metóda dvojstranných hraníc objektívne podmienených ocenení spočíva v približnom nájdení intervalu, v ktorom ocenenie leží. Postupným zužovaním intervalu možno dôjsť k presnej hodnote. V jednoduchých prípadoch s dvoma, výnimočne s tromi výrobkami možno použiť aj názorné grafické metódy. V prípade väčšieho počtu výrobkov objektívne podmienené ocenenie je pomer nákladov jednotlivých výrobkov.

Metódy objektívne podmienených ocenení sa používajú aj pri riešení úloh zostavenia programov, založených na optimálnom využití zdrojov, ktorých množstvo je ohraničené. Pri úlohách tohto typu s jednotlivými druhmi zdrojov sú objektívne podmienené ocenenia späté tak, že optimálny plán sa zostavuje na základe rentability. Podmienkou optimálnosti plánu v tomto prípade je aj využitie jestvujúcich zdrojov.

V knihe sa podrobne rozoberajú spôsoby nájdenia objektívne podmienených ocenení jednotlivých zdrojov napr. osobitne kvalifikovaných pracovných síl, deficitných materiálov, výrobného zariadenia a prírodných zdrojov. Pomocou objektívne podmienených ocenení sa rieši i dopravný problém.

Autor venuje veľkú pozornosť aj otázkam efektívnosti investícií a perspektívneho plánovania. Pri riešení problémov efektívnosti sa uplatňuje taktiež metóda objektívne podmienených ocenení.

L. V. Kantorovič vo svojej práci poukazuje na matematický význam použitia riešiacich násobiteľov, uvádza hlavné rysy teórie riešiacich násobiteľov, založenej na

lineárnej algebre. Autor v recenzovanej knihe porovnáva podstatu a metódy výpočtu riešiacich násobiteľov s metódami lineárneho programovania, rozpracovanými v literatúre kapitalistických krajín, predovšetkým so simplexovou metódou. Z porovnania so simplexovou metódou vychádza, že metóda riešiacich násobiteľov je všeobecnejšia. Problém lineárneho programovania, obyčajne formulovaný v spojitosti s používaním simplexovej metódy, je iba špeciálnym prípadom problému, formulovaného v súvislosti s metódou riešiacich koeficientov. Táto skutočnosť nesporne súvisí so širšími požiadavkami, ktoré sa na lineárne programovanie kladú v socializmom hospodárstve. Metóda riešiacich násobiteľov sa simplexovej metóde podobá najmä postupnou korekciou plánu. Vzhľadom na to, že pri postupnej korekcii sa vychádza z objektívne podmienených ocenení, výpočet v určitých prípadoch riešenia je jednoduchší. Všeobecne metóda riešiacich násobiteľov sa v porovnaní so simplexnou metódou zdá všeobecnejšou a po stránke výpočtovej jednoduchšou; avšak oproti simplexovej metóde voľba prvých ocenení jednotlivých zdrojov je obťažnejšia.

Hodná povšimnutia je formulácia úloh dynamického programovania, ku ktorej autor dospieva v súvislosti s úlohami perspektívneho plánovania. Formulácia úloh a ich riešenie je podstatne jednoduchšie ako spôsob používaný Bellmannom. Miesto osobitného matematického aparátu a budovania osobitnej teórie dynamického programovania u Kantoroviča je úloha dynamického programovania, pokiaľ možno z recenzovanej knihy posúdiť, len zovšeobecnením ostatných úloh lineárneho programovania, na riešenie ktorých sa používa metóda objektívne podmienených ocenení. Oproti pomerne náročnej Bellmannovej metóde dynamického programovania Kantorovičova metóda je jednoduchšia, aj keď pravdepodobne užšie použiteľná.

V spojitosti s rozpracovaním metódy objektívne podmienených ocenení autor zavádza niektoré nezvyklé, resp. nové eko-

nomické pojmy. Tak pri ocenení využívania výrobného zariadenia používa pojem úrokového ocenenia zariadenia (prokatnaja ocenka oborudovanija). Úrokové ocenenie zariadenia má vyjadrovať úspory práce, ktoré prináša použitie dodatočnej jednotky výrobného zariadenia. Pri rozbere efektívnosti investícií autor používa pojem normálna efektívnosť investícií. Normálna efektívnosť je objektívne podmienené ocenenie osobitného druhu, ktoré udáva, akými investíciami možno v pláne dosiahnuť najväčšiu úhrnnú úsporu nákladov pri daných investičných nákladoch. Normálna efektívnosť je daná množstvom prostriedkov určených na investície, možnosťou investovať a efektívnosťou investícií. Výpočet konkrétnej výšky normálnej efektívnosti autor však neuvádza. Píše: „Upúšťame dokonca aj od približného uvedenia úrovne normálnej efektívnosti v súčasnej dobe, nakoľko toto vyžaduje výber a rozbor príslušných údajov...“ (str. 222).

Zavádzanie niektorých pojmov v súvislosti s objektívne podmienenými oceneniami je zviazané so širokým spôsobom ich ponímania. Prof. Kantorovič objektívne podmienené ocenenia chápe ako imanentnú sústavu, ktorá verne odráža hodnotové vzťahy medzi jednotlivými druhmi nákladov. Oproti nim stavia vonkajšie, tzv. apriórne ocenenia, pod ktorými rozumie skutočné ceny a vlastné náklady. Autor viackrát poukazuje na nesprávne výsledky, ku ktorým možno dospieť, keď sa použijú obidva druhy ocenení.

Prílišné rozšírenie úlohy objektívne podmienených ocenení vo funkcii riešiacich násobiteľov a ich ponímanie ako iniciatívny a prirodzený cenový systém, ktorý zabezpečuje „úplnú harmóniu“ v protiklade s jestvujúcimi „apriórnymi oceneniami“, je však hlavným nedostatkom práce L. V. Kantoroviča, ktorú mu v redakčnom úvode vytýka aj akademik Nemčinov. Namiesto výpočtových koeficientov objektívne podmienené ocenenia chápe prof. Kantorovič niekedy ako reálne veličiny — súčasti nákladov. Tento spôsob prístupu sa odrzkad-

tuje aj pri posudzovaní ocenenia zariadenia, diferenciálnej renty a pod. Napriek nespôsobnosti uvedeného spôsobu ponímania objektívne podmienených ocenení nemožno poprieť zaujímavosť myšlienky a cieľa zavedenia takejto sústavy ocenení. Je nevšedné čítať podobné ekonomické úvahy z pera významného matematika.

L. V. Kantorovič rozširuje úlohu lineárneho programovania aj pre použitie v meradle celého národného hospodárstva. Tento prístup je vo veľkej miere originálny, avšak veľmi stručne rozpracovaný. Ďalšie rozpracovanie a zdokonalenie týchto výpočtov môže vytvoriť veľmi užitočnú metódu. Do určitej miery treba súhlasiť s názorom akademika Nemčinova, ktorý označuje použitie metódy objektívne podmienených ocenení pre získanie optimálneho národohospodárskeho plánu ako „sporné a nedostatočne prepracované“.

Matematická stránka problematiky je v knihe podaná veľmi stručne, čím sa štúdiu matematických dodatkov sťažuje.

Práca prof. Kantoroviča je významným prínosom k problematike použitia matematiky v ekonómii. Osobitne treba hodnotiť skutočnosť, že autorovi išlo o vypracovanie ucelených matematických výpočtov v ekonómii, hoci práca metodicky nevybočuje z rámca lineárneho programovania. Oprávnené by bolo preto azda prekladať termín „ekonomičeskij rasčot“ ako ekonomický počet. Prínos autora treba vidieť v tom, že rozpracoval novú metódu riešenia úloh lineárneho programovania — metódu riešiacich násobiteľov — s viacerými spôsobmi výpočtu, čím teóriu lineárneho programovania obohatil. Napokon treba vyzdvihnúť skutočnosť, že jeho metóda sa v plnej šírke

zameriava na potreby socialistického plánovaného hospodárstva, čo sa odzrkadľuje v spôsobe výkladu a vo voľbe problematiky. Riešenie takých úloh, ako je pridelenie výrobných programov jednotlivým podnikom, celkovo posudzovanie krátkodobého plánu, efektívnosť investícií a pod. patria medzi problémy, ktoré sú vlastné socialistickému hospodárstvu.

Okrem uvedených problémov autor sa stručne dotkol ďalších otázok, ako napr. významu matematických modelov a ich použitie v ekonómii, použitie fyzikálnych modelov a elektrónkových počítačov a pod. Možnosť použiť hydraulický a elektrický model, ktorý pre riešenie dopravného problému prof. Kantorovič navrhuje, je jednak z hľadiska samotného dopravného problému zaujímavé a jednak v literatúre socialistických zemí predstavuje zatiaľ asi prvý pokus o použitie takéhoto nástroja riešenia.

Celkovo recenzovaná kniha je veľmi poučná. Mal by sa s ňou zoznámiť široký okruh ekonómov, teoretikov aj praktikov. Vhodný by bol aj preklad uvedenej práce vzhľadom na veľké medzery, ktoré pociťujeme v literatúre o lineárnom programovaní, nie v poslednom rade aj vinou našich vydavateľstiev.

Recenzovaná kniha je prvým náčrtom. „Celý daný okruh problémov vyžaduje ďalšie rozsiahle výskumy, ktoré, pravdepodobne, vnesú značné opravy do tých, uvedených v práci a budú viesť k rozpracovaniu mnohých podstatných otázok, ktorých sme sa nedotkli“ (c. d. str. 305). Treba veriť, že na veľkom diele rozpracovávaní uvedených problémov čestné miesto budú mať aj naši ekonómovia a matematici.

Ladislav Unčovský

PŮVODNÁ EKONOMICKÁ PRÁCA O AUTOMATIZÁCIÍ

Jan Auerhan: *Automatisace a její ekonomický význam*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1959. I. vydanie, 246 strán, cena viaz. Kčs 18,90.

Nie náhodou sa na celom svete dostávajú do stredobodu pozornosti otázky automatizácie ako jedného z najdôležitejších faktorov rozvoja súčasnej vedy a techniky. Pravda, automatizácia už nie je iba aspektom rozvoja novodobej techniky, ale praktickou úlohou, spojenou s osobitnými problémami ekonomickými a sociálnymi, ktorých riešenie má nemalý význam a ďalekosiahle dôsledky. Práve z tohto hľadiska sa automatizácia diametrálne odlišuje v kapitalistickej a socialistickej spoločnosti.

Otázkam technického rozvoja (aj ekonomickej stránke zavádzania novej techniky do výroby) venuje naša strana v posledných rokoch čoraz viac pozornosti. Automatizácia sa dostáva na predné miesto v rozvoji výrobných síl najmä po XI. sjazde KSČ: „Komplexná mechanizácia a predovšetkým automatizácia výrobných procesov predstavuje kľúč k takému zvýšeniu produktivity práce, aké treba pre všestranný rozvoj socialistickej spoločnosti“ (A. Novotný). Súčasná vývinová etapa, vyjadrená úlohami tretej československej päťročnice, vyznačuje sa význačnými kvalitatívnymi zmenami, vyplývajúcimi z náročných, ale reálnych potrieb vyspelej socialistickej spoločnosti, pričom automatizácia — ako najvyšší stupeň novodobej techniky a technológie — má osobitne významné postavenie.

S radosťou možno preto privítať pôvodnú českú knihu J. Auerhana, kandidáta ekonomických vied, pracovníka Ekonomického ústavu ČSAV v Prahe, ktorá pod titulom *Automatisace a její ekonomický význam* vyšla v novembri 1959. Pôvodná Auerhanova práca je prvým väčším uceleným dielom z tejto oblasti. Vznikla na základe dôkladného štúdia a predchádzalo jej viac publikovaných statí a článkov. O rozsahu spracovanej problematiky, serióznom prístupe k jej rozboru a hodnoteniu, ako aj o príkladnej vedeckej práci svedčí aj obsiahly zoznam literatúry — najmä zahraničnej,

a to predovšetkým sovietskej, ale aj západnej — a starostlivo spracovaný poznámkový aparát (takmer 100 kníh a brožúr, ešte viac článkov a 371 poznámok). Už takáto „bilancia“ nasvedčuje tomu, že recenzovanú prácu možno v našich pomeroch právom označiť za „učebnicu automatizácie“, hoci autor už v úvode zdôraznil, že „knihou nechce byť ani učebnicou, ani encyklopédiou, ale iba úvodom do veľmi rozsiahlej ekonomickej problematiky automatizácie“ (str. 7).

Nadpisy jednotlivých kapitol naznačujú, že spracovaná problematika je veľmi široká. Každá kapitola — a mnohé ďalšie problémy automatizácie nadhodené v knihe, ktoré názvy kapitol však nevystihujú — zaslúži si osobitné rozpracovanie.

Čo je automatizácia? je názov prvej kapitoly. Tu sa autor pokúša dať odpoveď na základné pojmy, ktoré bývajú vysvetľované veľmi rozdielne a svojvoľne. Sama buržoázna literatúra sa rozchádza vo vymedzení pojmu automatizácie, najmä pokiaľ ide o jej miesto v rozvoji novodobej techniky; buržoázne názory možno zhrnúť v podstate do dvoch skupín: raz pri zdôrazňovaní súvislosti automatizácie s doterajším vývinom techniky sa neuznáva samostatná, kvalitatívne nová fáza technického rozvoja, inokedy sa zase odmieta jej súvislosť s vývinom doterajšej techniky a zdôrazňuje iba zásadnú kvalitatívna odlišnosť. Autor správne odhaľuje nevedecké, metafyzické chápanie — alebo aspoň výklad — problému, ak sa jednostranne zdôrazňuje a vytrháva zo súvislosti tá či oná stránka. Automatizáciu treba posudzovať ako novú etapu technického pokroku. Je jeho pokračovaním a zákonitým výsledkom, avšak z hľadiska na nové kvalitatívne črty vytvára revolučný skok vo výrobnej technike, ktorá by sa bez automatizácie v mnohých prípadoch nemohla ďalej rozvíjať (vysoké tlaky, teploty, škodlivé výpary, rádioaktívne žiarenie atď.). Na rozdiel od mechanizácie je pre auto-

matizáciu charakteristické, že samy „stroje môžu riadiť druhé stroje, namiesto aby ich riadil a neprestajne kontroloval človek... Ak doteraz stroj napodoboval vo výrobnom procese ruky, svaly človeka a znásoboval tak jeho fyzickú silu, znásobuje teraz jeho zmysly a — v určitých medziach — jeho mozog a nervovú sústavu“ (str. 11 a 12).

Dôležité je aj ďalšie hľadisko, týkajúce sa kvalitatívnych odlišností automatizácie od mechanizácie, že totiž až automatizácia oslobodzuje človeka od subjektívnych hraníc prispôsobovania výrobného procesu fyzickým, ba aj nervovým schopnostiam ľudského organizmu. Dobře vystihuje autor aj veľmi zaujímavú kvalitatívnu stránku strojomatizácie. Výrobný proces v mechanizovanej továrni sa totiž čoraz väčšími rozkladá na viac-menej samostatné technologické úseky z hľadiska výrobného rytmu, priestoru a pod. Automatizácia má naproti tomu opačnú tendenciu a objektívne vytvára technickú jednotu celého výrobného procesu — bez bezprostrednej účasti človeka.

Automatizácia, ktorej ďalší rozvoj a zdokonaľovanie je odrazom mnohých vedeckých a technických vymožeností najmä po druhej svetovej vojne, je revolučne novou etapou v rozvoji výrobných síl a v procese ovládania prírodných síl človekom. Dnes je automatizácia nielen hlavným smerom a rozhodujúcim článkom technického pokroku, ale aj jedným z najdôležitejších ukazovateľov stupňa technickej vyspelosti určitej krajiny.

V prvej kapitole rozoberá autor aj tri hlavné skupiny automatizačných procesov (integrácia, spätná väzba a samočinné počítače), pričom sa dotýka aktuálneho problému, či v každom výrobnom odvetví je komplexná mechanizácia nevyhnutným stupňom zavádzania automatizácie. Autor správne ukazuje, že nie v každom prípade treba uskutočniť komplexnú mechanizáciu, kým sa prejde k automatizácii, a že komplexnú mechanizáciu netreba považovať za predbežnú podmienku, ale skôr za súčasť automatizácie. Vzhľadom na naše podmien-

ky, najmä v súvislosti s úlohami tretej päťročnice, žiada sa v tejto súvislosti zdôrazniť význam komplexnej mechanizácie (ba azda aj technickej modernizácie a rekonštrukcie výroby), ktorá by sa mala diať už so zreteľom na perspektívy automatizácie, čo sa v knihe len čiastočne objasňuje (str. 60—61).

V druhej kapitole, nazvanej *Súčasný stav automatizácie v jednotlivých hospodárskych odvetviach*, autor sa zapodieva niektorými spoločnými problémami automatizácie a hovorí o charakteristických črtách a perspektívach automatizácie podľa výrobných odvetví, v doprave a spojoch, v poľnohospodárstve, v administratívnej a v obchode. Upozorňuje na logickú následnosť a vývinové stupne automatizácie i na značné rozdiely v jej úrovni. Zaujíma nás najmä to, že zaiste má nepretržitý výrobný proces pre automatizáciu najpriaznivejšie predpoklady, avšak aj diskontinuálne procesy možno dobre automatizovať. Tu autor upozorňuje na častý zjav, keď sa automatizácia prispôbuje zastaralej technike a technológii a nebyva preto dosť efektívna.

Už v prvej kapitole autor zdôrazňoval význam novej koncepcie, nového technologického prístupu, ktorý sa musí vymaniť z polomanufaktúrnej technológie vymedzenej fyzickými možnosťami človeka. K tejto závažnej podmienke rozvoja automatizácie sa autor vracia aj v tretej kapitole (nie najvýstižnejšie nazvanej *Niektoré technické problémy*) vzhľadom na možnosti a hranice automatizácie a v súvislosti s ekonomickou efektívnosťou automatizácie. Nemôžeme v našej recenzii podrobnejšie rozobrať túto veľmi závažnú otázku, avšak na ilustráciu významu „novej filozofie výroby“ uvedieme výstižné príklady z knihy S. Lilleyho *Automatizácia a pokrok spoločnosti* (SVPL, Bratislava 1958, 98—101). Lilley píše napríklad o prvých autách, ktoré boli „koče bez koní“. Tohto tvaru sa autá úplne nezabavili dodnes. Ešte vždy sa ručne čalúnia sedadlá v autách vyrábaných na automatických linkách. Čo dokáže o základe nová technológia v automatizova-

nej výrobe, o tom svedčí výroba rádiových prijímačov metódou tlačných spojov, pričom vzrástla produktivita práce stonásobne!

V druhej kapitole sa otázka automatizovanej výroby rozoberá v spojitosti s jednotlivými priemyselnými odvetvami (vhodne doplnenými početnými príkladmi zo svetovej praxe), ich charakteristickými znakmi, predpokladmi a perspektívami. Osobitný problém je automatizácia v strojárskvej výrobe. Tu sa vysvetľuje aj význam hromadnej a veľkosériovej výroby, automatických liniek, programovo riadených obrábacích strojov v malosériovej a kusovej výrobe a problém automatizácie montážnych prác. Osobitnú pozornosť si zasluhuje automatizácia administratívnych prác a výpočtovej techniky, najmä keď uvážime potenciálne možnosti plánovitého rozvíjania socialistického hospodárstva pri využívaní samočinných počítačov v riadení, výrobe, výskume a v správe.

V tretej kapitole sa naznačujú sľubné, ale ešte nie dosť využité možnosti samočinných počítačov pri riadení výrobných procesov, keď pôjde o komplexnú automatizáciu celého výrobného celku a o automatické zabezpečovanie optimálneho výrobného režimu (nehovoriac ani o schopnosti samočinných počítačov automaticky zdokonaľovať výrobný režim).

Vzhľadom na problém pružnosti automatizácie, t. j. schopnosť zmeny výrobného programu, autor ukazuje na možnosti riešenia tejto otázky najmä systémom výroby dosť univerzálneho automatizačného zariadenia alebo jeho výroby na stavebnicovom princípe. Osobitný význam nadobúda typizácia, unifikácia a normalizácia strojov a súčiastok, ale aj špecializácia výroby vôbec.

Štvrtá kapitola *Ekonomická efektívnosť automatizácie* sa zaoberá hlavnými hľadiskami a mnohostrannými súvislosťami účinnosti automatizácie a je doložená zaujímavými príkladmi a tabuľkami. Autor si kladie za úlohu ukázať najmä potenciálne možnosti úspor živej a minulej práce pri automa-

tizácii a zámerne sa vyhýba problému metodického určovania ekonomickej efektívnosti novej techniky.

Okrem prudkého rastu produktivity živej práce (obvykle 200–400 %, ba nezriedka aj 1000 % a viac), a tým aj zníženia priamych mzdových nákladov, vďaka automatizácii sa často dosahuje zníženie spotreby surovín, pomocného materiálu, energie a paliva, zníženie percenta nepodarkov a zlepšenie kvality výrobkov. Často sa znižujú náklady na údržbu a opravu zariadení, získavajú úspory na výrobných plochách, a to nielen u hlavných výrobných objektov, ale aj na rôznych vedľajších a pomocných budovách a zariadeniach. Je nesporné, že sa automatizáciou znižujú investičné náklady (a tým aj odpisy) na jednotku prírastku výroby; zaujímavá je skutočnosť, že aj absolútna cena výrobného zariadenia je pri automatizácii neraz nižšia ako predtým (pozri str. 82–83 a u Lilleyho str. 45 c. d.). S takouto tendenciou možno počítať, najmä ak bude aj výroba automatického zariadenia automatizovaná. Automatizácia zrýchľuje i obrat obežných prostriedkov (skrátene výrobného cyklu, zníženie rozpracovanosti atď.).

Problém ekonomickej efektívnosti zasahuje aj do oblasti sociálnych aspektov automatizácie, napríklad bezpečnosti práce, rastu výroby pri obmedzených zdrojoch pracovných síl, zvýšenej hygieny výroby a pod. Osobitný a čoraz väčší význam nadobúda automatizácia v prípadoch, keď jej efektívnosť ani nemožno porovnávať s neautomatizovanou výrobou, ak by sa totiž výroba nedala ani inak realizovať vzhľadom na nebezpečenstvo výrobného procesu alebo na obmedzené fyzické a nervové schopnosti človeka tento výrobný proces bezprostredne riadiť. Je isté, že počítačové ťažkosti a pomerne vysoké náklady zavádzania automatizácie budú pri jej širokom uplatňovaní klesať úmerne s tým, ako produktivita spoločenskej práce – hlavný

syntetický ukazovateľ efektívnosti — bude čoraz prudšie vzrastať.

Automatizácia za kapitalizmu sa rozoberá v piatej kapitole, členenej na tri časti: problém nezamestnanosti, problém odbytu, pracovné podmienky. Ide o najrozsiahlejšiu kapitolu. Už z jej nadpisu a členenia vidieť, že sa zaoberá kritikou súčasného vývinu a tendencií automatizácie v kapitalistických štátoch, kritikou teórií apologetov buržoáznej ekonomiky a pravičiar-ských reformistov i odborár-ských predákov. Popri mnohých hlasoch, ktoré robia automatizácii reklamu a chcú zastrieť narastajúce zostrovanie všetkých antagonizmov kapitalistického systému a dezorientovať pracujúcich, nájdu sa kde-tu aj triezve hlasy, ktoré upozorňujú na vážne, neriešiteľné dôsledky automatizácie za kapitalizmu; pravda, nie sú schopné vyvodit' z toho reálne závery. Najmä skutočnosť, že rozsah a úroveň automatizácie je ešte len v počiatočnom štádiu a že jej dôsledky, najmä pokiaľ ide o nezamestnanosť a odbytové krízy, neprejavili sa ešte v plnej miere, snaží sa buržoázna ekonómia využiť na obhajobu svojich „teórií“ (spomeňme aspoň kompenzačnú teóriu, teóriu o technickej nezamestnanosti, o druhej priemyselnej revolúcii). Autor vo svojej knihe — podobne ako už predtým vo viacerých článkoch — veľmi presvedčivo vyvracia plytkú a krátkodochú argumentáciu, aby naopak ukázal obrovské a netušené perspektívy, ktoré prináša so sebou automatizácia za socializmu.

Celý problém nezamestnanosti veľmi úzko súvisí s problémom odbytu, ktorý — ako to ukazuje autor v ďalšej podkapitole —

nie je pre kapitalizmus ničím novým a nebol ani vyvolaný automatizáciou. Automatizácia ho však nastolila so všetkou nástojčivosťou a vedie k ďalšiemu prehľbovaniu nerovnomernosti kapitalistického vývinu najmä v procese monopolizácie kapitalistického hospodárstva. Podkapitola o pracovných podmienkach je pomerne stručná a nevyčerpáva problematiku sociálnych dôsledkov automatizácie, ktoré najvýraznejšie svedčia o priepastných rozdieloch medzi kapitalizmom a socializmom.

Šiesta kapitola (*Automatizácia za socializmu. Príklad SSSR*) a siedma kapitola (*Stav a perspektívy rozvoja automatizácie v ČSR*) vhodne nadväzujú na predchádzajúci výklad. Tieto kapitoly vynikajú svojou konkrétnosťou, pričom obsahujú aj veľmi závažné zovšeobecnenia a nastoľujú problémy, ktorých riešenie sa dostáva do predia našej technickej politiky.

V Sovietskom sväze „automatizácia pre-stáva byť technikou budúcnosti a stáva sa čoraz väčšmi technikou dnešného dňa“ (str. 202). „Komplexná automatizácia všetkých odvetví národného hospodárstva je predpokladom vytvorenia materiálno-technickej základne komunizmu“ (str. 203). Naša republika má nesporne všetky predpoklady a priaznivé podmienky pre úspešný a široký rozmach automatizácie, ako to ukazuje posledná kapitola knihy. Iniciatívne sú úvahy autora o ďalších perspektívach a hlavných smeroch technického rozvoja nášho hospodárstva.

Kniha Jána Auerhana si zaslúži starostlivé štúdium a ďalšie rozpracovanie, je bohatá na konkrétny materiál, podnetné názory i závažné zovšeobecňujúce závery.

Ernest Bartoš

BIBLIOGRAFIA VÝZNAMNEJŠÍCH TEORETICKÝCH ČLÁNKOV

Všeobecné otázky politickej ekonómie socializmu

- Oparin D., Kvantitatívne vzťahy v schémach rozšírenej reprodukcie, *Voprosy ekonomiki* 11, 1959
- Jurovickij O., Spoločenská výroba a osobná spotreba, *Voprosy filosofii* 11, 1959
- Gladkov I., Nové dokumenty V. I. Lenina o socialistickej výstavbe, *Voprosy ekonomiki* 11, 1959
- Kozlov G., O vedeckom kurze politickej ekonómie socializmu, *Kommunist* 16, 1959
- Ehlert W., O súvisi medzi vývojom mzdových fondov, individuálnej spotreby a peňažného obehu, *Geld und Kredit* 2, 1959
- Meissner H., K úlohe modernej politickej ekonómie — odpoveď poľskému ekonómovi, *Wirtschaftswissenschaft* 6, 1959
- Ólejník I., O socialistickej industrializácii ľudovodemokratických krajín, *Zahranční obchod* 12, 1959

Plánovanie a riadenie národného hospodárstva

- Belik J., Bor M., Metodika zisťovania spoločenského výrobku a národného dôchodku vo sväzovej republike, *Planovoje chozajstvo* 11, 1959
- Pajestka J., K otázkam použitia matematiky v ekonomických výskumoch, *Ekonomista* 3, 1959
- Lange O., Model hospodárskeho vzrastu, *Ekonomista* 3, 1959
- Mód A., Porovnanie systému národohospodárskych bilancii socialistických a kapitalistických krajín, *Statistikai szemle* 10, 1959
- Krzeczowska E. a iní, Tabuľky medziodvetvových vzťahov v poľskom hospodárstve, *Ekonomista* 3, 1959
- Aczél I., Morva T., Súčasná kalkulačná technika a použitie matematických metód v hospodárstve SSSR, *Közgazdasági szemle* 10, 1959
- Šmirnov A., K otázke evidencie cenových odchýlok od vlastných nákladov pri zostavení bilancie národného hospodárstva, *Vestnik statistiki* 10, 1959
- Komárek V., Problémy cenovej sústavy pri skúmaní ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva, *Plánované hospodárství* 11, 1959
- Libus J., Zmeny v metodike päťročného finančného plánu a plánu vlastných nákladov, *Plánované hospodárství* 12, 1959
- Rudolph J., Komplexné plánovanie a systém plánovacích ukazovateľov a bilancii, *Wirtschaftswissenschaft* 6, 1959

Ekonomika socialistických krajín

- Antosenkov A., Moskalenko V., Program skrátenia pracovného dňa a pracovného týždňa v SSSR, *Planovoje chozajstvo* 11, 1959
- Šimanovský S., Súčasné otázky výstavby socializmu v Poľsku, *Nová mysl* 11, 1959
- Przelaskowski W., Spotreba obyvateľstva v poľskej šesťročnici vo svetle noriem výživy, *Studia economiczne* 2, 1959
- Kirev P., Víťazstvo družstevného zriadenia v Bulharsku a jeho ďalší rozvoj, *Mezinárodní zemědělský časopis* 5, 1959
- Dimény I., Nagy Gy., Niekoľko problémov rozvoja poľnohospodárskej výroby v druhej päťročnici, *Közgazdasági szemle* 10, 1959
- Reihold O., Sedemročnica v NDR, *Wirtschaftswissenschaft* 6, 1959 (príloha)
- Mussler W., K socialistickej premeně súkromného priemyslu, *Wirtschaftswissenschaft* 6, 1959
- Manz G., Riegel W., K vývoju životnej úrovne v NDR, *Wirtschaftswissenschaft* 6, 1959
- Minc B., Čínska ľudová komúna, *Ekonomista* 3, 1959
- Teodosi K., Výstavba socialistickeho hospodárstva v Albánskej ľudovej republike, *Voprosy ekonomiki* 11, 1959
- Titkov V., Základné ekonomické premeny v hospodárstve Mongolskej ľudovej republiky, *Voprosy ekonomiki* 11, 1959

MEDZINÁRODNĀ PORADA O OTÁZKACH MARXISTICKEJ KRITIKY SÚČASNEJ
BURŽOÁZNEJ POLITICKEJ EKONÓMIE

Ekonomický ústav SAV usporiadal v dňoch 9.—11. novembra 1959 v Smoleniciach medzinárodnú poradu venovanú aktuálnym otázkam marxistickej kritiky súčasných buržoázných a revizionistických ekonomických teórií. Na poradu boli pozvaní zástupcovia ekonomických ústavov akadémií vied všetkých európskych socialistických krajín, ktoré sa podľa protokolu pražskej koordinačnej konferencie z decembra 1959 zaoberajú kritikou súčasnej buržoáznej politickej ekonómie.

Na porade sa zúčastnili za SSSR L. A. Mendel'son a R. Ch. Chafizov (MEMO AV SSSR), za Bulharskú ľudovú republiku Janko Atanasov (Sofijská štátna univerzita), za Maďarskú ľudovú republiku Peter Erdős (EÚ MAV) a Antal Mátyas (Ekonomická univerzita K. Marxa, Budapešť), za Nemeckú demokratickú republiku Herbert Meissner a Herman Turley (EÚ NAV), za Poľskú ľudovú republiku Zygmund Wyrozembski (EÚ PAV), za ČSR Štefan Heretik, Ernest Bartoš, Jozef Dančo, Adela Hornová (EÚ SAV), Ladislav Svěrák (EÚ ČSAV), Miroslav Šmejkal (VŠE Praha) a Ladislav Korček (VŠE Bratislava). Na porade bolo zastúpených šesť socialistických krajín a z celkového počtu 15 účastníkov bolo 8 zahraničných ekonómov.

Hlavným cieľom porady bolo oboznámiť sa so súčasným stavom a najbližšími úlohami marxistickej analýzy buržoázných a revizionistických ekonomických teórií v jednotlivých socialistických krajinách, prediskutovať naliehavé teoretické a metodologické otázky výskumu v tejto oblasti a pripraviť medzinárodnú vedeckú konferenciu, ktorú podľa protokolu pražskej koordinačnej porady usporiada roku 1960

v Berlíne Ekonomický ústav Nemeckej akadémie vied. Možno konštatovať, že medzinárodná porada splnila v plnej miere úlohy, ktoré si stanovila, ba svojím celkovým významom a dosiahnutými výsledkami prekročila pôvodne vytýčený cieľ.

Na porade podali zástupcovia jednotlivých krajín informatívny prehľad o doterajších výsledkoch a súčasnom stave výskumu buržoázných a revizionistických buržoázných teórií. Tieto zprávy vypracovali aj písomne a vzájomne si ich vymenili. V obširnej diskusii boli vyjasnené viaceré zásadné otázky výskumu nových javov a tendencií v súčasnej buržoáznej politickej ekonómii. Účastníci porady si vymenili názory najmä o otázke vzťahu medzi marxistickou a buržoáznou politickou ekonómiou, o charakteristike súčasného stavu buržoáznej ekonomickej vedy, ako aj o možnostiach využitia niektorých matematicko-štatistických metód, ktoré dnes buržoáznymi ekonómami vo svojich prácach uplatňujú. Súhlasne konštatovali potrebu prehĺbiť marxistický rozbor a kritiku najmä nových smerov v súčasnej buržoáznej politickej ekonómii, prispieť takto k rozvoju marxistickej ekonomickej vedy a lepšie vyzbrojiť marxistických ekonómov preboj so súčasnými buržoáznymi ekonomickými teóriami.

Na základe všeobecnej diskusie porada prijala celý rad uznesení týkajúcich sa medzinárodnej konferencie, ktorá bude v Berlíne v októbri 1960. Bola prediskutovaná všeobecná koncepcia konferencie, ktorej ústrednou témou budú *Nové javy v súčasnej buržoáznej politickej ekonómii*. Ďalej boli stanovené témy šiestich referátov, ktoré na konferencii odznejú, a vypracované zásadné odporúčania, týkajúce sa za-

merania a obsahu jednotlivých referátov. Podľa dohody dva referáty vypracujú sovietski ekonómi a po jednom referáte maďarskí, nemeckí, poľskí a československí ekonómi. Porada sa napokon uzniesla na viacerých organizačno-technických opatreniach pre berlínsku konferenciu a jej prípravu v jednotlivých krajinách.

Úvodný referát *Všeobecná charakteristika súčasného stavu buržoáznej politickej ekonomie* vypracujú maďarskí ekonómi. Referát má podať v základných črtách obraz o vývine a hlavných zmenách v buržoáznej politickej ekonomii za posledných 20 rokov.

Referát na tému *Kritika buržoáznych koncepcií rozvoja ekonomiky socialistického sveta* vypracujú sovietski ekonómi. Referát má podrobiť kritike názory buržoáznych ekonómov na súťaženie dvoch systémov a teórie, ktorými vysvetľujú vysoké tempá rastu hospodárstva socialistických krajín. Účastníci porady ďalej odporúčali, aby sa referát zaoberal aj problematikou efektívnosti socialistického systému a v tejto súvislosti vyvrátil teórie, ktoré zavrhujú socializmus, pretože nedisponuje takým mechanizmom, aký existuje v kapitalistickej ekonomike.

Ďalší referát *Nové tendencie v buržoáznej kritike marxistickej politickej ekonomie* vypracujú československí ekonómi. Referát má podrobiť analýze zmenený prístup buržoáznych ekonómov k marxistickej politickej ekonomii najmä po druhej svetovej vojne. Má objasniť korene toho nového javu, že stále väčší počet buržoáznych ekonómov uznáva neudržateľnosť starej böhm-bawerkovskej „kritiky“ Marxovho ekonomického učenia a snaží sa prebrať niektoré poznatky marxistickej analýzy kapitalizmu vyzdvihujúc jej makroekonomický, dynamický a sociologický charakter. V spojitosti s tým treba v referáte ukázať, ako v poslednom čase marxistická politická ekonomia ovplyvnila niektorých známych buržoáznych ekonómov a aké nové formy apologetiky kapitalizmu pod týmto vplyvom vznikajú.

Kritika buržoáznych koncepcií rozvoja

ekonomicky málovyvinutých krajín bude predmetom referátu, na ktorého vypracovanie sa podujali poľskí ekonómi. Tento referát sa má medziiným sústrediť na kritiku rôznych foriem „pomoci“ kapitalistických krajín hospodársky zaostalým krajinám a ukázať, ako rôzne buržoázne teórie o rozvoji a industrializácii zaostalých krajín odrážajú špecifické záujmy imperialistických mocností.

Nemeckí ekonómi vypracujú pre berlínsku konferenciu tému *Kritika buržoáznych teórií rastu kapitalistického hospodárstva*. Pôjde tu o rozbor niektorých hlavných teórií rastu, a to tak z hľadiska teoreticko-ekonomického, ako aj sociologického. Keďže teórie rastu predstavujú vlastne buržoázne teórie rozšírenej reprodukcie, referát odhalí rozdielny metodologický prístup k riešeniu týchto otázok v marxistickej a buržoáznej ekonomickej teórii; súčasne ukáže na protirečenie medzi skutočným vývinom a príslušnými buržoáznymi koncepciami rozvoja kapitalistickej ekonomiky. K uvedenej téme vypracujú paralelný referát aj poľskí ekonómi. Tento referát bude rozoslaný s materiálmi konferencie, nebude však na nej prednesený.

Na predchádzajúcu tému nadväzuje posledný referát *Kritika buržoáznych koncepcií zdokonaľovania mechanizmu fungovania kapitalistického hospodárstva*. Tento referát, ktorého vypracovanie prevzali sovietski ekonómi, má ukázať, akými konkrétnymi hospodársko-politickými opatreniami sa kapitalistické štáty snažia zabezpečiť rozvoj svojho hospodárstva. Ako z diskusie účastníkov porady vyplynulo, podrobia sa v ňom kritike rôzne pokusy o regulovanie kapitalistického národného hospodárstva a rozoberú možnosti a hranice uplatňovania opatrení podobného druhu. Podľa odporúčania porady sa referent má venovať aj otázkam využitia matematicko-štatistických metód a podrobiť kritike buržoáznu ekonometriku.

Témy referátov pre berlínsku konferenciu boli zvolené tak, aby vystihli najdôležitejšie nové javy v súčasnej buržoáznej

politickéj ekonómii. V tejto súvislosti treba označiť za významný výsledok porady, že výber a rozdelenie referátov medzi ekonómov rôznych socialistických krajín znamená zároveň aj určité usmernenie a koordináciu výskumu v tejto oblasti v najbližšom období.

Úspech medzinárodnej porady bol zabezpečený predovšetkým tým, že sa na nej zúčastnili vedúci ekonómi jednotlivých socialistických krajín v oblasti výskumu súčasnej buržoáznej politickej ekonómie. Porada umožnila nadviazať a prehĺbiť osobné i pracovné kontakty a nesporne znamená významný krok v rozvinutí medzinárodnej spolupráce v marxistickej analýze súčasných buržoázných a revizionistických teórií. Jej teoretický a ideologický význam je najmä v tom, že svojimi výsledkami prispieje k prehĺbeniu tejto analýzy, čo iste zvýši účinnosť ideologického boja proti najnovším formám apologetiky súčasného kapitalizmu.

Ďalej sa žiada poukázať na to, že sa medzinárodnou poradou v Smoleniciach po prvý raz uskutočnila nová forma spolupráce

medzi vedeckými pracovníkmi krajín socialistického tábora. Táto nová forma spočíva v tom, že sa na porade pracovného charakteru zišli vedúci odborníci určitej vedeckej disciplíny, aby sa dohodli na konkrétnych opatreniach dôležitých pre koordináciu a rozvoj bádania v príslušnom vednom odbore v medzinárodnom meradle. Účastníci smolenickej porady súhlasne vyzdvihovali potrebu a užitočnosť takejto formy medzinárodnej spolupráce. Možno preto očakávať, že sa v budúcnosti uskutočnia porady tohto druhu aj v iných vedných oblastiach, keď pôjde o riešenie takých otázok medzinárodnej spolupráce, ako je plánovanie a koordinovanie vedeckého výskumu, stanovenie spoločného programu pri bádani nových otázok, príprava medzinárodných konferencií, medzinárodných zborníkov vedeckých prác a pod.

Takto medzinárodná porada ekonómov v Smoleniciach svojím priebehom a výsledkami naznačila novú a ako sa zdá účinnú cestu medzinárodnej koordinácie a plánovania vedeckého výskumu medzi krajinami socialistického tábora.

Štefan Heretik

NIEKOĽKO POZNÁMOK K JEDNEJ KONFERENCIÍ

Ekonomický ústav SAV usporiadal v dňoch 9.—11. novembra 1959 konferenciu o využívaní ekonomických faktorov pri rozvoji socialistickej družstevnej výroby v poľnohospodárstve. Jej účastníkmi boli vedeckí pracovníci — pracovníci ČSAV, SAV a ČSAZV, pracovníci katedier politickej ekonómie a poľnohospodárskej ekonomiky vysokých škôl v Prahe, Bratislave a v Nitre, značný počet pracovníkov našej hospodárskej praxe, ako aj súdruhovia z poľnohospodárskeho rezortu, vedúci pracovníci poľnohospodárskych odborov KNV a niekoľko predsedov popredných jednotných roľníckych družstiev. Celkove bolo na konferencii 40 účastníkov.

Hlavným cieľom konferencie bolo prispieť k teoretickému vyriešeniu celého radu váž-

nych problémov, ktoré majú veľký význam pre prax riadenia družstevnej poľnohospodárskej výroby štátom a pre samu vnútrodružstevnú ekonomiku. Do stredu pozornosti účastníkov konferencie sa prete dostali v súlade so smernicami XI. sjazdu KSČ a najnovšími straníckymi dokumentmi také otázky, ako je zvyšovanie intenzity poľnohospodárskej výroby, zvyšovanie produktivity práce a rentability družstevnej výroby, pôsobenie zákona odmeňovania podľa práce v JRD a pod. Je prirodzené, že sa na konferencii pristupovalo k riešeniu uvedených problematiky z ekonomického hľadiska. To znamená, že sa tu jednak venovala pozornosť cestám, akými by sa pre dosiahnutie stranou určených cieľov mala uberať naša hospodárska politika, jednak

sa skúmal obsah, súčasná kvalita a možnosti riadenia ekonomickej činnosti družstiev. Súčasne sa tu urobila aj analýza ekonomických nástrojov, pomocou ktorých môžu JRD poznávať výsledky svojej činnosti a pristupovať k správnej voľbe opatrení zabezpečujúcich rozvoj ich výroby. Konferencia mala prispieť aj k tomu, aby si vedeckí pracovníci a najmä pracovníci Ekonomického ústavu SAV mohli overiť v kritickéj diskusii výsledky svojej doterajšej vedeckovýskumnej činnosti.

Osou programu konferencie a základom pre diskusiu, ktorá sa na nej rozvinula, boli referáty pripravené pracovníkmi Ekonomického ústavu SAV. Hlavný referát predniesol na tému *Vplyv ekonomických činiteľov na rozvoj poľnohospodárskej výroby v prechodnom období* súdruh Ján Tomčáni. Koreferát *Pôsobenie zákona odmeňovania podľa práce v poľnohospodárskych družstvách* vypracoval Vlastislav Bauch a s ďalším koreferátom *Ekonomické problémy rozvoja strojovej techniky v poľnohospodárstve* vystúpil súdruh Gerhard Brhlovič.

Predmetom hlavného referátu bolo skúmanie vplyvu ekonomických činiteľov na štruktúru poľnohospodárskej výroby JRD a na rozmiestnenie poľnohospodárskej výroby do oblasti.

V prvej a najobsažnejšej časti svojho referátu si Tomčáni všimol predovšetkým pôsobenie „faktora rentability, resp. dôchodkovosti“ na štruktúru družstevnej výroby.

V štátne socialistickom sektore určuje štruktúru výroby takmer v plnom rozsahu štátny plán a faktor rentability je tu celkom bezvýznamný. Družstevné vlastníctvo výrobných prostriedkov je však základňou, z ktorej vyrastajú osobitné záujmy jednotlivých družstevných kolektívov. Tieto záujmy pôsobia ako faktor družstevného procesu reprodukcie len v tej miere, v akej im k tomu uvoľňujú priestor ďalšie činitele, najmä štátne plánovanie, administratívny príkaz, socialistické uvedomenie družstevníkov a výrobná tradícia. Uvedené faktory

pôsobia často rôznosmerne a užšie záujmy družstiev môžu byť niekedy v rozpore so smernicami plánu určujúcimi istú štruktúru poľnohospodárskej výroby.

Skupinové záujmy družstiev (Tomčáni ich nazýva faktorom rentability) treba všestranne poznať práve preto, aby sme mohli usmerniť ich pôsobenie na plnenie úloh vytýčených plánom. Preto sa v referáte skúmali podrobnejšie najmä tieto otázky:

a) „Pokiaľ, do akej miery určitá zmena v rentabilite“ (t. j. zmena prospechu, aký má družstvo z jednotlivých odvetví svojej výroby) „vedie k presunu v štruktúre výroby.“

b) V akej forme pôsobí faktor rentability, t. j. čo treba považovať za výraz, za kritérium či za formu ekonomického záujmu JRD, ktorá vyjadruje hlavný motív rozhodovania sa družstevníkov o štruktúre ich výroby.

c) Aké momenty určujú sám faktor rentability.

Pri riešení prvého problému dospel Tomčáni k záveru, že zmena v rentabilite bude pôsobiť na zmenu štruktúry pokiaľ, kým sa nevyrovná rentabilita (presnejšie by bolo hovoriť o úžitku) posledných množstiev živej a spredmetnenej práce, ktoré boli vynaložené v jednotlivých odvetviach. To zase, ak sa na vec pozrieme z druhého konca, znamená, že stabilná štruktúra výroby je výrazom zhruba rovnakej rentability posledných vkladov vo všetkých odvetviach. Proti takému vysvetľovaniu vplyvu faktora rentability vystúpil v diskusii súdruh Lipták z VŠZ v Prahe. Povedal, že ak by sa domyslel Tomčániho názor do konca, bolo by treba považovať rentabilitu aj za hlavný faktor, ktorý určuje hranice intenzity výroby. Pisateľovi tejto zprávy sa však zdá, že Liptákova námietka neobstojí. Racionálne použiteľné množstvo živej práce a výrobných prostriedkov ostáva predsa hlavnou causa determinans intenzity výroby bez ohľadu na to, ako a prečo sa rozdeľuje medzi jednotlivé odvetvia družstevnej výroby. Pri danej hladine cien a nákladov je totiž pre družstvá výhodná taká štruk-

túra výroby, ktorá berie do ohľadu predovšetkým celé množstvo živej a spredmetnenej práce, ktoré môže družstvo účelne použiť.

Po zistení dosahu pôsobnosti faktora rentability nasledoval rozbor kritérií prospernosti, t. j. „foriem faktora rentability“, podľa ktorých družstvá posudzujú a regulujú skladbu svojej výroby. Autor referátu rozoznával viaceré formy pôsobenia faktora rentability a najmä pomer čistého dôchodku k vlastným nákladom, výšku dôchodku na jednu pracovnú jednotku, na 1 Kčs vlastných nákladov a ročný dôchodok na pracovníka. Správne pritom vystihol, že tieto meradlá pre posúdenie užitočnosti, akú má istá štruktúra výroby pre JRD, môžu si navzájom protirečiť. Súčasne dokazoval, že za normálnych okolností má štruktúra výroby družstiev tendenciu utvárať sa tak, aby priniesla najvyšší dôchodok na jednu pracovnú jednotku.

O tom, čím sa riadia družstvá pri rozdelení živej a spredmetnenej práce do odvetví svojej výroby, rozhovorilo sa v diskusii viacej súdruhov. Súdruh Hutník z VŠE v Bratislave zastával názor, že v súčasnosti vložia družstvá prácu tam, kde ňou dosiahnu aspoň taký dôchodok, aký si naplánovali na príslušné množstvo pracovných jednotiek. Myslí však, že v budúcnosti tu bude mať hlavné slovo tvorba čistého dôchodku na 1 ha pôdy bez ohľadu na rentabilitu jednotlivých odvetví. Za rozhodujúce hľadisko pre určenie proporcií rozvoja odvetví vo vnútri JRD považuje čistý dôchodok z 1 ha aj s. Lipták. Zdá sa však, že medzi Liptákovým a Hutníkovým stanoviskom sú značné rozdiely.

O čistom dôchodku z 1 ha ako o hlavnom kritériu rozhodovania sa družstiev o štruktúre ich výroby uvažuje Hutník, na rozdiel od Liptáka, iba pre budúcnosť, keď sa odstránia rozdiely v úrovni odmien za pracovné jednotky medzi družstvami nachádzajúcimi sa v rovnakých prírodných alebo ekonomických podmienkach. Takto však Hutník, i keď to vyslovene nepovedal, predpokladá akési konštantné osobné dô-

chodky družstevníkov. Za tohto predpokladu sa však kritérium maximálneho čistého dôchodku z 1 ha kryje s požiadavkou maximálneho hrubého dôchodku z 1 ha, tak ako to aj plne odpovedá skutočnej povahe družstevných výrobných vzťahov.

K diskusii o ekonomickom základe úvah, ktorými sa riadi družstvo pri rozdelení práce do odvetví svojej výroby, niekoľkými poznámkami sa pripojil s. Muk, predseda JRD Dvory nad Žitavou. Na konkrétnom príklade z vlastnej skúsenosti ukázal, že pri svojom rozhodovaní v tejto oblasti družstvá prizerajú k dôchodkovému efektu jednotlivých opatrení, ktorý však predstavuje rôznu veličinu podľa toho, či družstvá majú dosť alebo málo pracovných sil.

Vo veľmi obsiahlom a rôznosmerne zacielenom vystúpení sa dotkol skúmaného problému aj profesor Lom z VŠZ v Prahe. Najmä z národohospodárskeho hľadiska vyzdvihol význam čistého dôchodku z 1 ha, ktorý je syntetickým ukazovateľom intenzity aj produktivity práce. Netvrdil však, že by sa družstvá pozerali na čistý dôchodok z 1 ha ako na meradlo toho, ako je pre ne prospešná istá štruktúra výroby. Profesor Lom poukázal ďalej na to, že samy „formy rentability“, ktoré Tomčáni uviedol vo svojom referáte, vyžadujú si ďalšiu analýzu, pretože sa niektoré z nich dajú vyjadriť viacerými ukazovateľmi. Napríklad možno vziať za základ výpočtu rentability odvetví realizovaný i užitý dôchodok, a to v prepočte na jednotku individuálnych vlastných nákladov, na jednotku výroby alebo na 100 Kčs hodnoty základných fondov a obežných fondov.

V súvislosti s otázkou skúmania rentability jednotlivých odvetví kritizoval Tomčáni súčasnú metodiku výpočtu vlastných nákladov JRD a vyslovil sa za vytvorenie takej metodiky, ktorá by prihliadala k vzájomnej spätosti jednotlivých odvetví poľnohospodárskej výroby. Táto požiadavka sa vzťahuje predovšetkým na rastlinnú výrobu, kde sa v niektorých prípadoch prenáša práca vložená do pôdy až na výrobok nasledujúcich období, ale eviduje sa už vo

vlastných nákladoch bežného obdobia. Nesprávnosť tohto návrhu sa snažil dokázať súdruh Šebesta z VÚPE v Bratislave. Podľa jeho mienky možno uplatniť Tomčániho požiadavku až pri vyhodnotení vlastných nákladov, a nie pri ich výpočte, lebo pri výpočte vlastných nákladov ide o zistenie toho množstva práce, ktoré bolo skutočne vynaložené na výrobu daného množstva produkcie. Domnievame sa však, že argument, ktorý uvádza s. Šebesta, je ako presne zacielený bumerang, pretože množstvo skutočných pracovných nákladov pomôže zistiť iba metodika, ktorá si všimne Tomčániho pripomienku.

Z iného hľadiska nastolil otázku vlastných nákladov súdruh Šebek z Univerzity Komenského v Bratislave. Podľa neho treba zahrnúť do vlastných nákladov živú prácu vynaloženú na výrobu vo výške nákladov na reprodukciu pracovnej sily. Tieto reprodukčné náklady pracovnej sily sú objektívnou veličinou, ktorá je, prirodzene, určená celkom inými činiteľmi než hodnota pracovnej sily v kapitalizme.

V závere skúmania vplyvu „faktora rentability“ na štruktúru družstevnej výroby sa Tomčáni zaoberal ekonomickými podmienkami, v rámci ktorých pôsobia „formy rentability“. Regulovaním týchto podmienok a najmä určovaním cien poľnohospodárskych výrobkov, ovplyvňovaním roľníckeho trhu, manipuláciou s cenami výrobných prostriedkov a usmerňovaním technického rozvoja možno dosiahnuť zladenie podnikových záujmov JRD s potrebami celého národného hospodárstva.

V poslednej časti hlavného referátu sa vcelku novým spôsobom formulovali základné ekonomické hľadiská, ku ktorým treba prihliadať pri rajonizácii poľnohospodárskej výroby a pri určovaní vývoja intenzity v jednotlivých výrobných oblastiach, na ktoré doteraz často zabúdali najmä technici pracujúci na otázkach rajonizácie.

Podľa Tomčániho názoru sa „najvyššia efektívnosť pri rozdeľovaní celkového in-

tenzifikačného fondu do oblastí dosiahne vtedy, keď sa rentabilita posledných vkladov živěj a spredmetnenej práce v jednotlivých oblastiach vyrovnáva,“ pričom treba posudzovať túto rentabilitu posledných vkladov na základe cien, podľa ktorých možno posúdiť národohospodársku rentabilitu. Vzhľadom na to, že v praxi existujú v dôchodkových výsledkoch intenzifikácie isté medzioblastné rozdiely, zahľad sa autor referátu aj do problematiky diferenciálnej renty II. Dokazoval, že sa miesto jej vzniku nemusí kryť s miestami, na ktorých sa vytvára diferenciálna renta I. Súčasne sa prihováral za to, aby sa diferenciálna renta II odčerpávala z družstiev v plnom rozsahu preto, lebo by sa v opačnom prípade porušila socialistická zásada odmeňovania podľa vykonanej práce. Proti uvedenej požiadavke sa v diskusii postavil súdruh Stibůrek z VŠZ v Prahe. Podľa jeho slov treba starostlivo uvážiť princíp a mieru odčerpávania diferenciálnej renty II, najmä v období kolektivizácie poľnohospodárstva.

Oba koreferáty v istom zmysle dopĺňali hlavný referát. Súdruh Bauch sa zamerával najmä na výklad niektorých aktuálnych otázok systému odmeňovania v JRD a na skúmanie zákonitostí, určujúcich úroveň a vývinové tendencie dôchodkov pracovníkov JRD. Teoretický základ Bauchových úvah tvorila téza, že sa v našom národnom hospodárstve uplatňuje tendencia vyrovnávania dôchodkov družstevníkov s dôchodkami, ktoré dostávajú za také isté množstvo rovnako zložitej práce pracovníci štátneho sektora. Na základe tejto tézy sa v priebehu diskusie pokúsil formulovať základné zákonitosti vývoja hladiny cien poľnohospodárskych výrobkov súdruh Okáli, pracovník Ekonomického ústavu SAV. V metodologickej časti svojho vystúpenia sa Bauch postavil za to, aby sa peňažný prepočet naturálnych dôchodkov robil na báze maloobchodných cien. Súdruh Šebesta uviedol, podľa našej mienky, tento návrh na pravú mieru tým, že poukázal na obmedzenú možnosť jeho použitia a najmä na možnosť

jeho použitia iba v oblasti výskumu životnej úrovne.

Podstatnú časť koreferátu súdruha Brhloviča tvorila analýza problému sezónnosti z hľadiska možnosti predpokladanej rozvoja mechanizácie. Jeho vývoďy smerovali k poznaniu spoločensko-ekonomických dôsledkov, s ktorými musíme počítať vzhľadom na to, že sa nám ani v 15 ročnej perspektíve pravdepodobne nepodarí plne vyriešiť problém sezónnosti poľnohospodárskej výroby.

Nie je bez zaujímavosti, že účastníci konferencie nemali na príčiny sezónnosti celkom rovnaké názory. Súdruh Brhlovič sa staval dôsledne za to, že sezónnosť vyplýva v podmienkach socializmu výlučne zo zvláštností pracovného procesu, t. j. z osobitostí procesu tvorby úžitkových hodnôt v poľnohospodárstve, kým súdruh Šebek videl dôvod existencie sezónnosti v družstevných výrobných vzťahoch, v družstevnom vlastníctve, ktoré — podľa jeho myšlienky — pripútava poľnohospodárskych pracovníkov vždy k jednému podniku.

Je prirodzené, že si táto zpráva nevíšimi nielen podrobne, ale ani mnohé dôležité myšlienky referátov prednesených na konferencii. Rovnako podáva len veľmi kusý obraz o bohatej poldruhadňovej diskusii, ktorá tu odznela. V našom zázname konferencie sme upreli pohľad predovšetkým na diskusné príspevky, ktoré sa priamo vzťahujú k základným tézám referátov. Pre úplnosť informácie treba uviesť, že pomimo už uvedených súdruhov vystúpili v diskusii súdruhovia Stočes z VŠZ v Prahe, Vydra z Ekonomického ústavu ČSAV, Turčan a Němec z Ekonomického ústavu SAV, Eobaľa a Vlachynský z VŠE v Bratislave. Najväčšiu časť svojej pozornosti venovali aj títo súdruhovia kritériám, podľa ktorých sa má posudzovať podniková aj národohospodárska efektívnosť výrobného procesu družstiev, ako aj tomu, ako vyhodnocovať

ekonomickú účinnosť jednotlivých opatrení uskutočňovaných v JRD. Uvedomovali sa pritom, že od správneho teoreticko-metodického vyriešenia týchto problémov závisia v značnej miere ďalšie úspechy družstiev v z hospodárňovaní výroby, v rozvoji ich materiálo-výrobnej základne a pod. Treba však dodať, že bez povšimnutia nezostali na konferencii ani niektoré základné problémy politickej ekonomie socializmu v tej miere, v akej ich riešenie podmieňuje úspešné riadenie hospodárskeho života v danej oblasti.

Osobitne treba vyzdvihnúť diskusné príspevky niektorých na konferencii prítomných predsedov JRD, ktorí sa vyslovili k rozmanitým otázkam. (Kritériá podnikovej rentability jednotlivých výrobnotechnických opatrení JRD, možnosť zavádzania nových foriem v osobnom odmeňovaní družstevníkov, efektívnosť súčasných mechanizačných prostriedkov, organizácia opravárenskej činnosti atď.). Vystúpenia týchto súdruhov ukázali, že v našich družstvách už vyrástli organizátori, ktorí zvládli technológiu aj ekonomiku poľnohospodárskej výroby, ľudia schopní využívať aj poznatky ekonomickej vedy pre riešenie praktických úloh družstevného života. Na druhej strane si však aj vedeckí pracovníci prítomní na konferencii mali možnosť znovu overiť, aké bohaté zdroje ekonomických skúseností sa už dnes sústredili priamo v JRD a aké kladné výsledky môže priniesť zovšeobecňovanie týchto poznatkov.

Možno povedať, že konferencia splnila svoje poslanie celkom úspešne. Napomohla plodnú výmenu názorov, priniesla celý rad nových podnetov nielen pre ďalšiu prácu teoretických pracovníkov, ale aj pre náš hospodársky život. Všetky referáty aj niektoré diskusné príspevky, ktoré boli prednesené na konferencii, budú vzhľadom na svoju závažnosť postupne publikované v Ekonomickom časopise.

Ivan Okálš

PRACOVNÉ SÚSTREDENIE K PROBLÉMOM ŽIVOTNEJ ÚROVNE

Pri dovŕšení výstavby socializmu a postupnom prechode ku komunizmu dochádza k podstatným zmenám v spôsobe práce a v živote spoločnosti. Vzniká otázka, ako sa tieto zmeny budú odrážať v životnej úrovni, aké tendencie sa budú v jej dlhodobom vývoji prejavovať. Je to dôležitý problém pre plánovitý rozvoj krajiny najmä teraz, pri zostavovaní dlhodobého plánu rozvoja národného hospodárstva. Otázkami dlhodobého rozvoja životnej úrovne pri prechode od socializmu ku komunizmu sa zaoberalo pracovné sústredenie v Smoleničiach, ktoré sa konalo v dňoch 16.—20. novembra 1959.

Pracovné sústredenie z poverenia Sekretariátu Štátneho plánu výskumu ČSAV organizoval Výskumný ústav národohospodárskeho plánovania. Pretože životná úroveň sa týka najrozmanitejších stránok života človeka, jeho práce, výživy, bývania, zdravia, vzdelania, kultúry atď., stretli sa na tomto sústreďení pracovníci s najrozličnejším pracovným zameraním. Celkove bolo prítomných 80 účastníkov. Bolo to po prvý raz, že sa na takom širokom základe zišli naši ekonómi spolu so zdravotníkmi, pedagógmi, filozofmi, architektmi a s pracovníkmi iných odborov, aby všestranne posúdili problém dlhodobého vývoja životnej úrovne.

Rokovalo sa v plenárnych zasadnutiach a v pracovných skupinách. Všetky materiály boli účastníkom včas rozoslané, takže na sústreďení sa referáty nemuseli čítať. Na začiatku sústreďenia bola v pléne spoločná rozprava k základným otázkam. Druhé plenárne zasadnutie bolo na konci sústreďenia a schválilo závery rokovania. V pracovných skupinách sa podrobne rozoberali predložené materiály. Práca bola organizovaná tak, že v odpoľudňajších rokovaniach mala vždy určitá skupina schôdzku so záujemcami z ostatných skupín.

Na sústreďení boli vytvorené pracovné skupiny pre posúdenie týchto otázok: a) využitie voľného času, b) výchova a sta-

rostlivosť o deti, c) bývanie, d) výživa a stravovanie, e) aktívna staroba, f) rozdeľovanie.

Treba vidieť, že členenie pracovných skupín nevyčerpáva celú problematiku životnej úrovne. Už v predložených materiáloch bolo zdôvodnené, prečo v prvej etape výskumu nebolo možné rozpracovať problematiku životnej úrovne poľnohospodárskeho obyvateľstva, problematiku rozvoja pracovných podmienok, ako aj to, prečo sa komplexne nespracovali problémy zdravotníctva.

Rozsiahlosť a zložitosť problémov, súvisiacich s dlhodobým rozvojom životnej úrovne, dovoľuje podať len stručnú charakteristiku základných otázok, ktoré sa na sústreďení prerokovali. Pri rozboření týchto problémov sa vychádzalo jednak z vedeckých predstáv o komunizme, jednak z doterajších skúseností Sovietskeho sväzu a ľudovodemokratických krajín. Východiskom bol *rozbor vplyvu práce na životnú úroveň*.

Už teraz pri dovršovaní výstavby socializmu vytvárame podmienky pre to, aby postupne práca každého človeka bola nielen vysoko produktívna, ale aj radostná, aby každý cítil potrebu pracovať. V komunizme práca prestane byť prostriedkom na obživu, nadobudne tvorivý charakter a pre každého sa stane prvou životnou potrebou. Zmena charakteru práce povedie k novej náplni životnej úrovne. Technický pokrok, ako základný zdroj rastu produktivity práce, bude podporovať prekonávanie jednostrannej deľby práce a odstraňovať podstatné rozdiely medzi fyzickou a duševnou prácou. Skracovaním pracovného času bude sa predlžovať voľný čas obyvateľstva.

Nový pomer k práci sa prejaví aj v *spôsobе využitia voľného času*. K novému spôsobu využitia voľného času povedie najmä všestranný rast a vyrovnanie úrovne vzdelania jednotlivých skupín obyvateľstva. Spojením štúdia so zamestnaním bude postupne možné, aby každý dosiahol stredo-

školské a nakoniec aj vysokoškolské vzdelanie. Pri svojpomocných prácach, ako i v dôsledku záľub v niektorých profesiách stále viac občanov sa bude vo voľnom čase venovať fyzickej práci. Význam fyzickej práce bude vzrastať najmä u duševných pracovníkov. Rozvojom komplexnej mechanizácie a automatizácie výroby budú pracovné úkony stále viac statické; človek pri práci bude takmer bez pohybu. Náhradu za terajší pohyb v práci bude mu poskytovať pravidelné telesné cvičenie a rekreácia. Na základe vysokej vzdelanosti bude sa stále viac ľudí podieľať na vytváraní duchovných hodnôt a aktívne sa zúčastňovať na kultúrnej a umeleckej činnosti. Bude sa zvyšovať účasť občanov pri riadení a správe spoločenských vecí. To znamená, že vzdelanie, fyzická práca, kultúrna činnosť, šport, rekreácia, ako aj účasť na správe života spoločnosti sa stane trvalou súčasťou využívania voľného času.

Zmeny v spoločenskovo-výrobných pomeroch sa nevyhnutne odrazia aj *v spôsobe rodinného života*. Doterajší vývin vzťahu medzi rodinou a spoločnosťou svedčí o presune jednotlivých funkcií rodiny na spoločnosť. Už dnes pozorujeme, že sa na spoločnosť prenáša hospodárska funkcia rodiny, čo súvisí jednak s procesom oslobodzovania ženy od domácej práce, jednak s procesom všestranného zapatrovania detí. Podiel spoločnosti na výchove detí sa stále zvyšuje. Pritom však aj naďalej bude rásť význam rodinnej výchovy, pôjde o jej prehĺbenie a skvalitnenie.

Uvedené tendencie budú sa nevyhnutne odrážať aj *v spôsobe bývania*. Vývoj povedie k odstraňovaniu rozdielov v úrovni bývania medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva. Niektoré ďalšie tendencie v oblasti bývania treba vidieť najmä v tom, že v spojitosti s odstraňovaním rozdielov medzi mestom a dedinou bude dochádzať k výstavbe väčších sídlisk, hlavne na vidieku, kde je osídlenie rozptýlené, ako aj k postupnému zvoľňovaniu veľkých zmiešaných sídliskových a hospodárskych celkov v priemyslových oblastiach. V súvislosti

s vývojovými tendenciami v rodinnom živote, s novými formami využitia voľného času, s oslobodzovaním ženy od domácich prác bude sa uplatňovať väčšia členitosť bytu, diferencovanie jeho plochy podľa funkcií. Na základe postupného odsunu jednotlivých pracovných funkcií z bytu, bude sa pravdepodobne znižovať celková doba pobytu človeka v byte. Z toho predpokladu nebolo by však správne robiť záver o postupnom znižovaní veľkosti bytov. Naopak, budúce potreby človeka povedú k väčším rozmerom, členeniu a lepšiemu vybaveniu bytu.

Zmeny v spôsobe práce a života sa prejavajú aj *vo výžive a stravovaní*. Pri hojnosti hmotných potrieb a vysokej kultúre pôjde o rozvoj výživy na vedeckom základe. Podľa výsledkov vedy o výžive spotreba potravín sa bude stále lepšie prispôbovať objektívnym potrebám jednotlivých skupín obyvateľstva. Z tohto hľadiska bude dôležité, aby sa požiadavky vedy o výžive dôsledne uplatňovali v dlhodobých plánoch poľnohospodárskej výroby, potravinárskeho priemyslu, ako i v plánoch vnútorného a zahraničného obchodu. V oblasti stravovania sa pozornosť sústreďí predovšetkým na rozvoj spoločného stravovania, ktoré vytvára podmienky pre oslobodzovanie ženy od práce v domácnosti a je zároveň najhospodárnejšou formou výroby jedál, kde sa dajú najlepšie uplatňovať vedecké požiadavky na nutričnú hodnotu stravy. Preto už teraz cenovým zvýhodnením treba uprednostňovať všetky typy základného verejného stravovania pred stravovaním v domácnostiach, zvyhodňovať stravovanie školské, závodné a v JRD, a to s perspektívou prechodu na bezplatné stravovanie.

Dôležitou oblasťou životnej úrovne je *spôsob života občanov v starobe*. Pri zvyšovaní životnej úrovne starších osôb nejde len o ich lepšie zabezpečovanie dôchodkami, vecnými dávkami a službami, ale i o zabezpečenie podmienok pre dlhší život človeka. Môžeme pozorovať, že starší zdraví ľudia, zvyknutí na prácu, keď sú pri prechode na odpočinok vytrhnúť z pracovného

procesu, veľmi rýchle starnú. Pocit spoločenskej nepotrebnosti vyvoláva u nich prudký pokles síl. Je preto nevyhnutné všestranne podporovať aktívnu účasť človeka v spoločenskom dianí do najvyššieho veku, a tým podporovať i predlžovanie ľudského života. Vedomie významu vlastnej práce pre spoločnosť prispeje u starších ľudí k udržaniu ich zdravia a vôle aktívne sa zúčastniť na spoločenskom dianí do vysokého veku. Na druhej strane, plné využitie ich pracovných a životných skúseností bude významným činiteľom pre rozvoj výrobných síl spoločnosti. Starobný dôchodok treba už teraz tak upravovať, aby dôchodcovia mali dostatočný záujem na vykonávaní určitej práce.

Pri prechode ku komunizmu rozvoj životnej úrovne bude podstatne ovplyvňovaný základnými zmenami v oblasti rozdeľovania, kde dôjde k prechodu od socialistickej zásady rozdeľovania podľa práce ku komunistickej zásade rozdeľovania podľa potrieb. Tento prechod bude prebiehať postupne v závislosti od rozvoja výroby a rastu uvedomelosti, najmä pokiaľ ide o vzťah k práci. Aby mohlo dôjsť k odmeňovaniu podľa potrieb, bude už v prechodnom období, pri neustálom raste životnej úrovne, prebiehať postupné vyrovnávanie rozdielov v stupni uspokojovania jednotlivých členov spoločnosti. Vyrovnávanie rozdielov v životnej úrovni bude podporované tým, že sa bude zvyšovať podiel potrieb uspokojovaných bezplatne. Vyrovnávanie rozdielov v životnej úrovni u tej skupiny potrieb, ktoré sú uspokojované pomocou pracovných príjmov, bude zabezpečované znižovaním diferencie medzi individuálnymi pracovnými príjmami členov spoločnosti. Treba vidieť, že pri pôsobení socialistickej zásady odmeňovania budú sa nominálne pracovné príjmy ďalej zvyšovať. Zvyšovanie

nominálnych pracovných príjmov nevyplýva však priamo z potrieb rozvoja životnej úrovne, ale z potrieb rozvoja výroby, z nevyhnutnosti zvyšovať v prechodnom období hmotnú zainteresovanosť na rozvoji výroby.

Dôležitým nástrojom pre vyrovnávanie životnej úrovne, o ktorom sa na sústredení tiež rokovalo, sú *maloobchodné ceny*. Ich plánovitá tvorba a postupné znižovanie môže účinne pôsobiť na vyrovnávanie reálnych príjmov a usmerňovať žiadúci vývoj spotreby.

Toto je stručná charakteristika problémov súvisiacich s dlhodobým rozvojom životnej úrovne, o ktorých sa na pracovnom sústredení hovorilo. Treba zdôrazniť, že uvedené závery o dlhodobých tendenciách rozvoja životnej úrovne nemožno stotožňovať s programom budúcich 15 rokov. Skúmané tendencie vychádzajú zo zákonitostí rozvoja celého obdobia dovŕšenia výstavby socializmu a prechodu ku komunizmu. Konštatovalo sa, že len na základe vyjasnených dlhodobých tendencií možno vypracovať správnu koncepciu vývoja životnej úrovne na budúcich 15 rokov.

Pracovné sústredenie vytýčilo úlohy pre ďalšiu výskumnú prácu na úseku životnej úrovne. Navrhlo 65 výskumných tém, z ktorých asi tretina je ekonomickej povahy.

Sústredenie splnilo svoje poslanie: pre riešenie problematiky životnej úrovne bolo užitočné jednak tým, že preverilo výsledky prvej etapy výskumu na takom širokom základe, jednak tým, že umožnilo nadviazanie spolupráce ekonómov s pracovníkmi iných odborov. Bude záležať na účastníkoch sústredenia, ako sa dohodnutá celková koncepcia odrazí v praktickej činnosti a najmä, ako sa prenesie do smerníc pripravovaného 15 ročného plánu rozvoja národného hospodárstva.

Ján Kúkel

KONFERENCIA O BRATSKÝCH VZŤAHOCH ČECHOV A SLOVÁKOV

V dňoch 22.—24. októbra 1959 konala sa pri príležitosti 40. výročia založenia Univerzity Komenského konferencia *O bratských vzťahoch Čechov a Slovákov*.

Cieľom konferencie bolo preskúmať blízke vzťahy, ktoré sa vytvorili medzi obidvoma národmi v minulosti, vyzdvihnúť to, čo bolo v ich vývoji spoločné, ukázať, ako súčasný vývin umožňuje ešte hlbšie utužovať vzťahy medzi nimi. V súlade so základnou úlohou konferencie sa účastníci jednotlivých vedných sekcií, na ktoré bola konferencia rozdelená, zaoberali vedeckou spoluprácou medzi príslušnými vednými odborníkmi v minulosti, jej súčasným stavom a perspektívnym rozvojom za podmienok, keď neexistujú žiadne prekážky, ktoré by ju hatili.

Rokovanie v ekonomickej sekcií sa vyznačovalo snahou objasniť problémy hospodárskej základne spolunažívania Čechov a Slovákov v minulosti a prítomnosti, a tak prispieť k upevňovaniu družby českého a slovenského národa.

Zasadnutie ekonomickej sekcie bolo dôležité nielen po stránke vedeckovýskumnej, ale znamenalo aj ďalšie prehĺbenie družby medzi ekonomickými pracoviskami tak významných stredísk vedy, kultúry a politického života, ako sú Karlova univerzita a Univerzita Komenského. Došlo k vzájomnej dohode o rôznych formách spolupráce oboch katedier na úseku politickoekonomickom, pedagogickom i vedeckovýskumnom.

V ekonomickej sekcií odzneli dva referáty a tri diskusné príspevky. Referát *Ekonomické vzťahy Čechov a Slovákov za prvej republiky* — spoločnú prácu členov Katedry politickej ekonómie Karlovej univerzity v Prahe (B. Urbana, J. Adama, J. Staňka) — predniesol kandidát ekonomických vied Bohumil Urban. V prvej časti tohto referátu boli rozobrané ekonomické podmienky, za ktorých sa uskutočnila integrácia Slovenska a Čiech do jedného hospodárskeho celku v buržoáznej ČSR. Autori sa snažili ukázať rozdielne postavenie a silu

českého a slovenského kapitálu v období, keď došlo k spojeniu obidvoch krajín. Český kapitál bol už v tejto dobe vysoko vyvinutý, mal výhodnejšiu štruktúru, dosiahol značný stupeň koncentrácie, a okrem toho bezprostredne po oslobodení českých krajín od Rakúsko-uhorskej monarchie vytvorili sa pre český kapitál priaznivé podmienky okamžite urýchľujúce jeho vzrast.

Roku 1918 spojili sa teda do jedného štátneho útvaru dva hospodársky nerovnako rozvinuté celky, pričom prevaha bola úplne na strane českých kapitalistov. I keď z politickej a kultúrnej stránky znamenal vznik ČSR pre slovenský národ značný pokrok, v hospodárskej oblasti musel sa proces integrácie za kapitalistických podmienok uskutočniť nevyhnutne na úkor slabšieho, t. j. na úkor slovenského hospodárstva.

Ako sa integrácia prejavila na vývine Slovenska, rozobrali autori v ďalšej časti referátu. Ukázali, ako sa česká buržoázia postupne zmocnila kľúčových hospodárskych pozícií na Slovensku, pričom v konkurenčnom boji českého kapitálu s kapitálom rakúskym a maďarským dochádza k známemu odbúravaniu kapacít ťažkého priemyslu, a tým k likvidovaniu celých priemyselných oblastí na Slovensku, ktoré bolo sprevádzané zväčšovaním trvalej nezamestnanosti.

Zaujímavá bola tá časť referátu, kde autori podali obraz o zmenách vo vlastníckych pomeroch v slovenskom priemysle. Boj rôznych kapitálových skupín — proces vytlačania maďarského a rakúskeho kapitálu českým kapitálom, ako aj priame prenikanie iného zahraničného kapitálu — sledovali veľmi konkrétne v jednotlivých odvetviach slovenského priemyslu. Snažili sa ukázať, že boj rôznych kapitálových záujmov mal pre Slovensko veľmi nepriaznivé hospodárske aj politické následky. Ovládnutie prevažnej časti slovenského priemyslu českým a zahraničným kapitálom viedlo nevyhnutne k tomu, že priemyselná výroba bola

zameraná nie podľa potrieb Slovenska, ale predovšetkým podľa potrieb českého, resp. zahraničného kapitálu. To nevyhnutne protirečilo záujmom slovenskej buržoázie, ktorá v úsilí zabezpečiť si väčší podiel pri vykorisťovaní slovenských pracujúcich nastúpila cestu separatistickej politiky.

Druhý referát *K niektorým problémom socialistickej industrializácie Slovenska*, ktorý vypracovali súdruhovia Bachar a Moravčík, pracovníci Katedry politickej ekonómie pri Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, predniesol s. Bachar.

Prvú časť referátu venovali autori teoretickému objasneniu nutnosti a obsahu socialistickej industrializácie v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu. Potom načrtli proces hospodárskeho vývinu Slovenska počas buržoáznej predmnichovskej republiky a tzv. slovenského štátu, skúmajúc ho predovšetkým z hľadiska všeobecnej zaostalosti Slovenska oproti českým krajinám. Táto zaostalosť sa prenáša aj do ľudovodemokratického zriadenia ako dedičstvo kapitalistického režimu. Nastolením ľudovodemokratického zriadenia sa však prvýkrát v histórii našich národov vytvárajú reálne podmienky pre vyriešenie tohto problému, a to uskutočnením socialistickej industrializácie Slovenska.

Ústredným bodom, ktorým sa referát zaoberal, bol proces industrializácie Slovenska v rámci ľudovodemokratickej ČSR. Autori tu riešili otázku, nakoľko bol jej priebeh ovplyvnený úrovňou hospodárstva a podmienkami, ktoré sa vytvorili ešte v buržoáznej republike. Ukazujú, že i keď relatívna priemyselná vyspelosť českých krajín, dosiahnutá už v minulosti, industrializáciu Slovensku značne uľahčovala, predsa len rozhodujúcu úlohu pri jej uskutočňovaní zohrali nové socialisticke výrobné vzťahy. Vyspelý československý priemysel mohol umožniť rozvoj výrobných síl i na Slovensku jedine v rukách robotníckej triedy v ľudovodemokratickom zriadení. V tejto súvislosti rozoberajú autori pomoc českej robotníckej triedy pri uskutočňovaní industrializácie Slovenska, a to pomoc

technickú, finančnú, materiálovú aj politickú. Zdôrazňujú zvlášť skutočnosť, že iba vďaka tomu, že Slovensko sa neindustrializuje ako samostatný hospodársky celok, ale ako súčasť vyspelého československého hospodárstva, bolo možné zabezpečiť zdroje pre jeho industrializáciu v takom rozsahu pri súčasnom zabezpečení systematického rastu životnej úrovne na Slovensku.

Autori poukázali aj na niektoré faktory, ktoré sťažovali proces industrializácie a nepriaznivo ovplyvňovali jej tempo.

V poslednej časti referátu, ktorá bola venovaná perspektívam ďalšieho rozvoja hospodárstva na Slovensku, autori zdôraznili, že dosiahnutá likvidácia hospodárskej a kultúrnej zaostalosti Slovenska neznamena ešte úplnú likvidáciu jeho zaostávania za českými krajinami. Hoci doterajší úspešný priebeh industrializácie zmiernil toto zaostávanie, predsa sú rozdiely ešte značné. Problémy ďalšieho ekonomického vyrovnávania boli v referáte iba načrtnuté.

Dr. A. Hornová sa vo svojom diskusnom príspevku zaoberala niektorými stránkami ekonomického vývinu Slovenska počas slovenského štátu, t. j. v období násilného prerušenia spoločného štátneho života Čechov a Slovákov. Vznikom slovenského štátu, v rámci tejto novej poslednej kapitalistickej reorganizácie Slovenska prestali pôsobiť ako faktory určujúce životné podmienky pracujúcich Slovenska buržoázno-demokratické podmienky predmnichovskej ČSR; určujúcimi činiteľmi sa stali fašistické panstvo a svetová vojna.

Hoci si nacistické Nemecko zabezpečilo rozhodujúci vplyv v slovenskom hospodárstve na podklade medzištátnych zmlúv, neznamená to, že súčasne neuplatňovalo aj tradičné cesty expanzie finančného kapitálu. Niektoré metódy, ktorými si nemecký monopolný kapitál otváral a zabezpečoval cesty vedúce k hospodárskej a politickej nadvláde aj na Slovensku, ukázala súdružka Hornová v ďalšej časti svojho diskusného príspevku.

Skúsenosti každodenného života čoraz dôraznejšie potvrdzovali najširším masám

pracujúcich, že úlohou a poslaním slovenského štátu bolo zásobovať nacistickú armádu a upevňovať vojnovno-hospodársky potenciál fašistického Nemecka. Vznikom slovenského štátu bola iba vláda jedného finančného kapitálu, panujúceho ešte vcelku podľa buržoáznodemokratických zásad, vystriedaná fašistickou diktatúrou iného finančného kapitálu, ktorý v záujme násilného zachovania svojho panstva zalarmoval a zorganizoval popri iných činiteľoch aj najmenejšie sily porobených národov.

Počas vojny a okupácie sa na území ČSR vystriedali vo vláde rôzne skupiny domáceho a zahraničného finančného kapitálu, rôzne skupiny buržoázie. Zachovaná zostala vo svojom základe iba bratská jednota robotníckej triedy, ktorú i za rôznych objektívnych podmienok v dvoch rozdelených častiach krajiny jednotne viedla Komunistická strana Československa.

Súdruh Ceconík vo svojom diskusnom príspevku kritizoval separatistické hospodárske tendencie na Slovensku z hľadiska úloh, ktoré vytýčil XI. sjazd KSČ pri prehĺbovaní morálno-politickej jednoty československého ľudu. Poukázal na to, že vytvorením ľudovodemokratického Československa sa našla taká štátna forma súžitia Čechov a Slovákov, ktorá zabezpečuje rovnoprávnosť českého a slovenského národa, rešpektuje osobitosti Slovákov a zaručuje najrýchlejší hospodársky a kultúrny vývin Slovenska.

Konštatoval, že napriek porážke a ústupu nacionalizmu objavujú sa ešte jeho recidívy, ktoré prekážajú ešte rýchlejšiemu zblížovaniu našich národov. Z rôznych nacionalistických prežitkov v oblasti hospodárstva vyzdvihol súdruh Ceconík ako najškodlivejšie proticentralistické tendencie, snahy po akejsi hospodárskej samostatnosti Slovenska, ktoré nachádzajú svoj výraz v tendenciách čo najviac osamostatniť slovenské výrobné a obchodné podniky od podobných podnikov v českých krajoch, od celoštátnych výrobných a obchodných organizácií, podriaďiť podniky s celoštátnou pôsobnosťou slovenským národným orgá-

nom, budovať v slovenských krajoch rovnaké podniky ako v českých, hoci kapacita podnikov v českých krajoch stačí uspokojiť celoštátne potreby.

V súvislosti s rokováním o industrializácii Slovenska vystúpila s diskusným príspevkom súdružka Abraševa, ktorá sa zaoberala životnou úrovňou na Slovensku. Túto otázku rozoberala z dvoch stránok. Ukázala predovšetkým, že rast životnej úrovne slovenského obyvateľstva nemožno sledovať iba v závislosti od vývinu priemyselnej výroby na Slovensku. Pretože Slovensko netvorí samostatný ekonomický celok, ale súčasť ekonomiky ČSR, musí sa životná úroveň obyvateľstva na Slovensku určovať celkovým rozvojom priemyslu Československa. Vyplýva to z podstaty socialistického zriadenia, kde existuje jednotná sústava rozdeľovania, založená na rovnakých socialistických princípoch, presadzujúcich sa ako zákon v celom hospodárstve. Pretože výšku reálnych príjmov pracujúcich na Slovensku neurčuje objem národného dôchodku vyprodukovaného na Slovensku, ale v celej ČSR, zvyšujú sa vplyvom vyššej úrovne priemyslu v českých krajoch ich reálne dôchodky rýchlejšie ako by to umožňoval samotný rozvoj výroby na Slovensku.

Na druhej strane však pripomenula, že samo začlenenie Slovenska do rámca socialistickej ekonomiky ČSR nemôže odstrániť vplyv nižšej hospodárskej úrovne Slovenska na životnú úroveň slovenského obyvateľstva. Z toho hľadiska zdôraznila nevyhnutnosť hospodárskeho vyrovnania Slovenska s českými krajochmi, a to nielen pre neustále zvyšovanie životnej úrovne slovenských pracujúcich, ale aj pre zvyšovanie životnej úrovne všetkého obyvateľstva ČSR.

Záverom možno konštatovať, že priebeh rokovania economickej sekcie bol úspešný a prispel k upevneniu vzájomnej spolupráce katedier politickej ekonómie na Univerzite Komenského a Karlovej univerzity a bol dôstojnou súčasťou osláv 40. výročia založenia Univerzity Komenského.

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

К 90-ой годовщине со дня рождения В. И. Ленина	
Павленда Виктор, Осуществление идей ленинизма в социалистическом строительстве	119
Рапош Павол, Значение ленинской теории империализма при изучении современного капитализма	130
Рот Ото — Суса Ярослав, Мирное сожителство капитализма и социализма в учении В. И. Ленина	137

Роса Йозеф, К вопросу о необходимости налога на заработную плату при социализме	147
Коцик Антон — Данчо Йозеф, К проблематике опережения во времени производства и поставок изделий при изучении межотраслевых связей	159

ДИСКУССИЯ

Войтко Йозеф, Измерение общественных издержек производства при социализме	175
Спишиак Ян, Экономическое значение зачета взаимных обязательств	186

НАУКА ЗА РУБЕЖОМ

Дискуссия в СССР о применении математики в экономических исследованиях и об отношении к эконометрике — Феррианц Ян, ...	199
---	-----

РЕЦЕНЗИИ И БИБЛИОГРАФИЯ

Л. В. Канторович, Экономический расчет наилучшего использования ресурсов — Л. Унчовски	207
Ян Аверган, Автоматизация и ей значение для экономики — Э. Бартош	213
Библиография важнейших теоретических статей	217

ИНФОРМАЦИИ

INHALT

ARTIKEL

Zum 90. Geburtstag W. I. Lenins	
Pavlenka Viktor, Der Leninismus lebt im sozialistischen Aufbau	119
Rapoš Pavol, Die Leninische Theorie des Imperialismus und die Erforschung des gegenwärtigen Kapitalismus	130
Roth Otto — Susa Jaroslav, Die friedliche Koexistenz des Kapitalismus und Sozialismus in der Lehre von W. I. Lenin	137

Rosa Jozef, Zur Frage der Notwendigkeit der Lohnsteuer im Sozialismus	147
Kotzig Anton — Dančo Jozef, Zur Problematik des Zeitvorsprungs bei der Untersuchung der Beziehungen zwischen den Volkswirtschaftszweigen	159

DISKUSSION

Vojtko Jozef, Das Messen der gesellschaftlichen Produktionskosten im Sozialismus	175
Spišiak Ján, Die ökonomische Bedeutung der gegenseitigen Verrechnung	186

WISSENSCHAFT IM AUSLANDE

Sowjetische Diskussion über die Anwendung der Mathematik in der ökonomischen Forschung und über das Verhältnis zur Ökonometrie Ferrianc Ján	199
---	-----

REZENSIONEN UND BIBLIOGRAPHIE

L. V. Kantorovič, Die ökonomische Berechnung der besten Ausnützung von Vorräten — L. Unčovský	207
Jan Auerhan, Die Automatisierung und ihre ökonomische Bedeutung — E. Bartoš	213
Bibliographie der bedeutendsten theoretischen Artikel	217

BERICHTE

AUTORI ČLÁNKOV TOHTO ČÍSLA

- Viktor Pavlenda, inž., kandidát ekonomických vied, docent Katedry politickej ekonómie Vysokkej školy ekonomickej v Bratislave.
Pavol Rapoš, inž., kandidát ekonomických vied, docent Katedry politickej ekonómie Vysokkej školy ekonomickej v Bratislave.
Oto Roth, docent, vedúci Katedry politickej ekonómie Slovenskej vysokej školy technickej.
Jaroslav Susa, pracovník Katedry politickej ekonómie SVŠT v Bratislave.
Jozef Rosa, inž., prof. Vysokkej školy ekonomickej v Bratislave.
Anton Kotzig, dr., profesor, vedúci Kabinetu matematiky Slovenskej akadémie vied v Bratislave.
Jozef Dančo, vedecký aspirant Ekonomického ústavu SAV.
Jozef Vojtko, pracovník Ekonomického ústavu SAV.
Ján Spišiak, dr., doktor právnych vied, pracovník Štátnej banky Československej v Bratislave.

3. číslo Ekonomického časopisu vyjde v máji 1960 s týmto obsahom:

STATE

15 rokov marxistickej ekonomickej vedy na Slovensku

Turčan Pavol, Niektoré teoretické vývody z rozvoja Slovenska v socialistickom Československu

Okáli Ivan, Zákonitosti vývoja hladiny výkupných cien

Veľvođa Jaroslav, Ekonomická povaha krátkodobého socialistického úveru

DISKUSIA

Kříž Karel, K otázke úhrnu cen a hodnot všeho zboží

Rusňák Alfréd, Projektované kapacity a ich vzťah k výrobným kapacitám

Lipták Miroslav, Intenzita zemědělské výroby jako ekonomická kategorie
Thomas Gustáv, O ekonomickom význame platenia vzájomným započítaním

Dobrý Anatol, K některým základním otázkam hospodářských dějin Československa

ZO ZAHRANIČNEJ VEDY

Alter L., „Multiplikátor“ a „princíp akcelerácie“ v buržoáznej politickej ekonómii

RECENZIE A BIBLIOGRAFIA

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Slovenskej akadémie vied

Ročník VIII, 1960, číslo 2

Vychádza šesť ráz do roka

Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor Štefan Heretik

Tajomníci redakčnej rady Pavol Hoffmann, Jozef Dančo

Vytlačila Pravda, vydavateľstvo ÚV KSS, závod Žilina

Výmer PIO čís. 7293/50-III/2 — X-1009460

Cena jednotlivého čísla Kčs 5,—, celoročné predplatné Kčs 30,—

Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma každý poštový úrad i doručovateľ